תנ"ך · ראשונים · ספורנו · תורה

ספורנו על דברים

ספורנו

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ספורנו על דברים

ספורנו

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ספורנו-על-דברים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
פרק ב 8
פרק ג 10
פרק ד 11
פרק ה 15
פרק ו 16
פרק ז 18
פרק ח 20
פרק ט 22
פרק י 23
פרק יא 25
פרק יב 27
פרק יג 28
פרק יד 30
פרק טו 31
פרק טז 32
פרק יז 35
פרק יח 37
פרק יט 38
פרק כ 38
פרק כא 39
פרק כב 41
פרק כג 42
פרק כד 44
פרק כה 44
פרק כו 45
פרק כז 48
פרק כח 49
פרק כט 51
פרק ל 53
פרק לא 55

פרק לב 58
פרק לג 67
פרק לד 73

פרק א

פסוק א

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וְגו'. אָמַר שֶׁבְּכָל אֶחָד מֵהַמְקוֹמוֹת שֶׁהִזְכִּיר פֹּה, וְהֵם מְקוֹמוֹת אֲשֶׁר עִוְּתוּ שָׁם אֲרִחוֹת דַּרְכָּם בְּגֶזֶרַת הָאֵל יִתְעַלֶּה לַהֲנִיעָם בַּמִּדְבָּר בַּעֲוֹן הַמְרַגְּלִים, אָמַר מֹשֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל אֵלֶּה הַדְּבָרִים שֶׁיִּזְכִּיר. וְהֵם.

פסוק ב

אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב כּוּ'. וְזֶה כִּי כָּל שְׁלוֹשִׁים וּשְׁמוֹנֶה שָׁנָה שֶׁהֵנִיעָם בַּמִּדְבָּר אָנָה וָאָנָה, לֹא הָלְכוּ בְּדֶרֶךְ יָשָׁר מְכֻוָּן אֶל מָקוֹם נוֹדָע. וּכְשֶׁהָיוּ מַגִּיעִים אֶל מָקוֹם אֲשֶׁר מִשָּׁם הָיוּ נָעִים וְחוֹזְרִים לַאֲחוֹרֵיהֶם אוֹ לַצְּדָדִין וְלֹא בְּדֶרֶךְ יָשָׁר, הָיָה מֹשֶׁה אוֹמֵר לָהֶם: רְאוּ מָה גְּרַמְתֶּם, שֶׁהֲרֵי מַהֲלַךְ אַחַד עָשָׂר יוֹם יֵשׁ מֵחֹרֵב עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ דֶּרֶךְ הַר שֵׂעִיר, שֶׁהוּא הַדֶּרֶךְ הַיּוֹתֵר קָצָר אֲצֶל עוֹבְרֵי דְרָכִים. וְהָאֵל יִתְבָּרַךְ הוֹלִיךְ אֶתְכֶם לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ בִּשְׁלוֹשָׁה יָמִים דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא, וּמִפְּנֵי עֲוֹנְכֶם אַתֶּם נָעִים כָּל זֶה הַזְּמַן. וְכָל זֶה הָיָה אוֹמֵר לְמַעַן יִזְכְּרוּ וְיָשׁוּבוּ אֶל ה'.

פסוק ג

וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה. אַחַר שֶׁכָּלוּ מֵתֵי מִדְבָּר.

דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. לְבָאֵי הָאָרֶץ.

כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אוֹתוֹ אֲלֵיכֶם. הֶחֱזִיר לָהֶם כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ עַד הֵנָּה בְּכֹלָל.

פסוק ד

אַחֲרֵי הַכּוֹתוֹ. וְזֶה עָשָׂה אַחַר שֶׁהִשִּׂיגוּ אֵיזוֹ מְנוּחָה בְּאֶרֶץ נוֹשֶׁבֶת.

פסוק ה

בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר. וְאַחַר שֶׁלֹּא הָיוּ עוֹד נָעִים וְנָדִים, כִּי בְּעַרְבוֹת מוֹאָב הָיְתָה חֲנִית הַמַּסָּע הָאַחֲרוֹן, וְעִם זֶה אַחַר שֶׁכְּבָר הִתְחַנֵּן וְנוֹאַשׁ מֵהַשִּׂיג לַעֲבוֹר, הוֹאִיל לְבָאֵר מַה שֶּׁחָשַׁשׁ שֶׁיִּפּוֹל בּוֹ סָפֵק אַחֲרֵי מוֹתוֹ. וְהִתְחִיל הַבֵּאוּר בְּאָמְרוֹ אַחַר כָּךְ "ה' אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחוֹרֵב לֵאמֹר" (דברים ה:ב). וְקֹדֶם שֶׁהִתְחִיל בַּבֵּאוּר אֲשֶׁר בּוֹ הִרְבָּה לְהַזְהִיר עַל קְצָת הַמִּצְוֹוֹת, אָמַר לְיִשְׂרָאֵל שֶׁסִּבַּת הַצָּרְךָ אֶל זֶה הַבֵּאוּר וְהָאַזְהָרוֹת עַתָּה הָיָה מִפְּנֵי שֶׁהֵם עוֹבְרִים לָאָרֶץ בְּלֶעְדֵיו וְלֹא יוּכַל לְהַזְהִירִם בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה וְלֹא לְבָאֵר כָּל סָפֵק שֶׁיִּפּוֹל. וְסִפֵּר אֵיךְ נִכְשְׁלוּ בְּזֶה שֶׁלֹּא יַעֲבוֹר הוּא עִמָּהֶם בְּרוֹעַ בְּחִירָתָם וּפִשְׁעֵיהֶם, לְמַעַן יִשְׁמְרוּ מִזֶּה מִכָּאן וּלְהַבָּא לְבִלְתִּי הַשְׁחִית עִנְיָנָם.

פסוק ח

רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת הָאָרֶץ. יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, כִּי נָמֹגוּ מִפְּנֵיכֶם וְלֹא יִתְקוֹמְמוּ.
בֹּאוּ וּרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ. אֶת גְּלִיל הַכְּנַעֲנִים, כִּי הֵם מִפַּחְדָם יִפְנוּ וְיִבְרְחוּ אוֹ יָמוּתוּ בִּלְתִּי מִלְחָמָה.

פסוק יב

טָרְחֲכֶם. בְּקָטָטוֹת הַקּוֹרוֹת בִּלְתִּי תְּבִיעַת מָמוֹן.
וּמַשַּׂאֲכֶם. בְּצָרְכֵי רַבִּים.
וְרִיבְכֶם. בְּעִנְיְנֵי הַדִּין וּתְבִיעַת מָמוֹן. וְזֶה סִפֵּר לְהַזְכִּירָם אֶת פִּשְׁעָם, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁבִּשֵּׁר אוֹתָם שֶׁיִּכָּנְסוּ לָאָרֶץ בִּלְתִּי שׁוּם מִלְחָמָה, שֶׁהָיָה עִנְיָנָהּ רַב הַתּוֹעֶלֶת וְהַכָּבוֹד יוֹתֵר מִכָּל נִכְסֵיהֶם וְעִנְיְנֵיהֶם בַּמִּדְבָּר, לֹא נִמְנְעוּ מִלְּעוֹרֵר דִּבְרֵי רִיבוֹת אִישׁ עַל חֲבֵרוֹ, בְּאֹפֶן שֶׁהֶצְרִךְ לְמַנּוֹת מַדְרֵגוֹת שׁוֹפְטִים עַד שֶׁכָּל עֶשְׂרָה מֵהֶם הָיוּ צְרִיכִים לְדַיָּן פְּרָטִי, וְאֵין זֶה כִּי אִם מֵרֹעַ לֵב.

פסוק יט

וַנֵּלֶךְ אֵת כָּל הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא. דֶּרֶךְ לֹא עָבַר בָּהּ אִישׁ, מִפְּנֵי רֹב הַנְּחָשִׁים וְהָעַקְרַבִּים וְגָדְלָם, כַּאֲמָרוֹ "נָחָשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב" (דברים ח:טו). וּכְבָר סִפְּרוּ זִכְרוֹנָם לִבָרָכָה שֶׁהָיוּ שָׁם נְחָשִׁים כְּקוֹרוֹת וְעַקְרַבִּים כִּקְשָׁתוֹת. וְכָל זֶה עָשָׂה הָאֵל יִתְבָּרַךְ כְּדֵי לְקַצֵּר לָהֶם הַדֶּרֶךְ, שֶׁיִּכָּנְסוּ לָאָרֶץ מִיָּד בְּטֶרֶם יָבִינוּ סִירוֹתֵיהֶם אֶטֶד וְיִרְבּוּ לִפְשֹׁעַ. וְכָל זֶה לֹא הִסְפִּיק, כִּי בֵּין כָּךְ חָטְאוּ בַּמִּתְאוֹנְנִים וּבַתַּאֲוָה וּלְבַסּוֹף בַּמְּרַגְּלִים.

פסוק כא

עֲלֵה רַשׁ. כִּי לֹא יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם.

פסוק כב

וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם. אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ לָכֶם רָאשִׁים מְמֻנִּים עֲלֵיכֶם לְצָרְכֵי רַבִּים, בָּאתֶם כֻּלְּכֶם.
נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים. נִבְחַר אֲנַחְנוּ אֲנָשִׁים וְנִשְׁלַח, וְלָזֶה לֹא הִסְכִּים הָאֵל יִתְעָלֶה וְאָמַר לְמֹשֶׁה "שְׁלַח לְךָ" (במדבר יג:ב) שֶׁיִּבְחַר הוּא הָאֲנָשִׁים וְלֹא הֵם, פֶּן יִבְחֲרוּ הֶרְיוֹטוֹת שֶׁיּוֹסִיפוּ לְהָרַע. וּבְכֵן בָּחַר מֹשֶׁה "כֻּלָּם אֲנָשִׁים" (במדבר יג:ג) וּבְתוֹכָם יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב. וְגַם הָרְשָׁעִים מֵהֶם, אַף עַל פִּי שֶׁהִרְשִׁיעוּ לוֹמַר שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְכָבְשָׁהּ, לֹא הֵעֵזוּ פְּנֵיהֶם לוֹמַר שֶׁהָאָרֶץ רָעָה, אֲבָל סִפְּרוּ בְּשִׁבְחָהּ. בְּאֹפֶן שֶׁאַחַר כֵּן שָׁבוּ בִּתְשׁוּבָה, כַּאֲמָרוֹ "וַתַּעֲנוּ וַתֹּאמְרוּ אֵלַי חָטָאנוּ לַה'" (דברים א:מא), "וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי ה'" (דברים א:מה).

פסוק כג

וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר. כִּי חָשַׁבְתִּי שֶׁלֹּא הָיָה סָפֵק אֶצְלְכֶם בִּדְבַר הָאֵל יִתְבָּרַךְ שֶׁתִּכְבְּשׁוּ הָאָרֶץ וְשֶׁהִיא טוֹבָה, אֲבָל שֶׁהֱיִיתֶם רוֹצִים לִבְחוֹר אֶת הַחֵלֶק מִמֶּנָּה הַיּוֹתֵר טוֹב לָכֶם עַתָּה בְּאָמְרְכֶם "אֶת הֶעָרִים אֲשֶׁר נִבְנֹא אֲלֵיהֶן", וְזֶה כִּי יְדַעְתֶּם שֶׁלֹּא תִכְבְּשׁוּ בְּשָׁנָה אַחַת אֶת כֻּלָּה, כְּאָמְרוֹ "לֹא אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת" (שמות כג:כט).

פסוק כד

וַיָּבֹאוּ עַד נַחַל אֶשְׁכֹּל. כְּמוֹ שֶׁאָמַר "עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב" (במדבר יג:יז), שֶׁהָיָה בְּאוֹתוֹ הַצַּד שֶׁהָיוּ שָׁם יִשְׂרָאֵל אֵצֶל קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ, וְהִיא בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כַּמְבֹאָר בִּגְבוּלֵי הָאָרֶץ (במדבר לד:ד).

פסוק כה

וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ. אֲפִילּוּ הָרְשָׁעִים הוֹדוּ בְּטוֹבָתָהּ, כְּאָמְרָם "וְגַם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִוא" (במדבר יג:כז).

פסוק כו

וְלֹא אֲבִיתֶם לַעֲלוֹת. שֶׁגִּלִּיתֶם רִשְׁעָכֶם שֶׁלֹּא הָיָה הַשְׁלִיחוּת כְּדֵי לִבְחוֹר מִן הָאָרֶץ אֵיזֶה צַד יוֹתֵר טוֹב לָכֶם, כַּאֲשֶׁר חָשַׁבְתִּי וְכַאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת, אֲבָל הָיְתָה כַּוָּנָתְכֶם בַּשְׁלִיחוּת לִרְאוֹת אִם תּוּכְלוּ לִכְבְּשָׁהּ, וְזֶה שֶׁלֹּא הֱיִיתֶם מַאֲמִינִים בַּה' שֶׁיִּתְּנֶנָּה לָכֶם. וּלְכֵן כִּשֵּׁהִגִּידוּ הַמְרַגְּלִים שֶׁהָעָם חָזָק, לֹא אֲבִיתֶם לַעֲלוֹת.

פסוק כז

בְּשִׂנְאַת ה' אוֹתָנוּ. עַל מָה שֶׁעָבַדְנוּ עֲבוֹדָה זָרָה בְּמִצְרַיִם.
לָתֵת אוֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי. שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ לְאֵל יָדוֹ לְכַבּוֹשׁ אֶת הָאֱמוֹרִים וּלְהַמִּיתָם, יִתֵּן אוֹתָנוּ בְּיָדָם לְהַנְקֵם.

פסוק לא

אֲשֶׁר נָשָׂאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ. בַּמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא, וְאִם הָיָה רוֹצֶה לְהַנְקֵם מִכֶּם הָיָה מַנִּיחַ אֶתְכֶם בְּיַד הַנְּחָשִׁים וְהָעַקְרַבִּים בַּמִּדְבָּר.

פסוק לג

לָתוּר לָכֶם מָקוֹם לַחֲנֹתְכֶם. בְּאוֹתוֹ הַמִּדְבָּר, כְּאָמְרוֹ "לָתוּר לָכֶם מְנוּחָה" (במדבר י:לג).
וְכָל זֶה הוֹרָאַת אַהֲבָתוֹ וְחֶמְלָתוֹ עֲלֵיכֶם.

פסוק לד

אֶת קוֹל דִּבְרֵיכֶם. קוֹל בְּכִיָּה שֶׁל חִנָּם.

פסוק לז

גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בִּגְלַלְכֶם. וְזֶה כְּדֵי שֶׁתִּתְקַיֵּם בָּכֶם בְּכִיָּה לְדוֹרוֹת, כְּמוֹ שֶׁיֵּעָד בְּאָמְרוֹ "אִם לֹא כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנַי כֵּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם" (במדבר יד:כח). וְהַדִּבּוּר בְּאָזְנָיו בָּזֶה הָיָה בְּאָמְרָם "נָשִׂימָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרָיְמָה" (במדבר יד:ד). וְהִגִּיד אוֹתוֹ בְּתוֹךְ דְּבָרָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהָיוּ בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מִמִּצְרַיִם, שֶׁאָז אָמַר "אִם יִרְאֶה אִישׁ בָּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה" (במדבר יד:כג), וְאָמַר גַּם כֵּן "וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה" (במדבר יד:לא), שֶׁהָיְתָה הַכַּוָּנָה שֶׁהַטַּף לְבַסּוֹף יִהְיוּ לָבַז, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר הַמְשׁוֹרֵר בְּאָמְרוֹ "וַיִּשָּׂא יָדוֹ לָהֶם לְהַפִּיל אוֹתָם בַּמִּדְבָּר וְגוֹ' וּלְזָרוֹתָם בָּאֲרָצוֹת" (תהלים קו:כו-כז). וְכֵן הֵעִיד יְחֶזְקֵאל בְּאָמְרוֹ "וְגַם אֲנִי נָשָׂאתִי אֶת יָדִי לָהֶם בַּמִּדְבָּר לְהָפִיץ אוֹתָם כוּ'" (יחזקאל כ:כג). וּבְהַגִּידוֹ עִנְיָנוֹ בְּתוֹךְ דְּבָרָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הוֹדִיעָם כִּי מְנִיעַת הִכָּנְסוֹ עִמָּם לָאָרֶץ הָיְתָה סִבָּה שֶׁתִּתְקַיֵּם בָּהֶם יוֹתֵר לָרַע הַגְּזֵרָה שֶׁנִּגְזְרָה שֶׁשִּׁפָּם יִהְיֶה לָבַז לְדוֹרוֹת, וְזֶה בְּעַצְמוֹ הֵעִיד הַמְשׁוֹרֵר בְּאָמְרוֹ "וַיַּקְצִיפוּ עַל מֵי מְרִיבָה וַיֵּרַע לְמֹשֶׁה בַּעֲבוּרָם וְגוֹ' וַיִּחַר אַף ה' בְּעַמּוֹ" (תהלים קו:לב-מ).

פסוק מה

וְלֹא שָׁמַע ה' בְּקוֹלְכֶם. מִפְּנֵי חִלּוּל הַשֵּׁם שֶׁעָשׂוּ, שֶׁלֹּא תַסְפִּיק בּוֹ כָּל תְּשׁוּבָה אֶלָּא מִיתָה מְמָרֶקֶת. וְגַם הָיָה גְּזַר דִּין שֵׁשׁ עִמּוֹ שְׁבוּעָה, אַחַר שֶׁהֵעִירוּ אָזְנָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב אֶל הַתְּשׁוּבָה וְלֹא שָׁבוּ אֲפִלּוּ אַחַר כָּךְ אֶלָּא מִיְּרֹאַת עֹנֶשׁ, וְלָכֵן לֹא הִסְפִּיקָה הַתְּשׁוּבָה לְהָסִיר הָעֹנֶשׁ הַנִּגְזָר בְּעוֹלָם הַזֶּה. כְּמוֹ שֶׁהָיָה הָעִנְיָן בְּקַיִן (בראשית ד:טו) וּבְשָׁאוּל בִּדְבַר עֲמָלֵק (שמואל א טו:כו) וּבִבְנֵי עֵלִי (שמואל א ג:יד).

וְלֹא הָאֲזִין אֲלֵיכֶם. אֲפִלּוּ לְהַאֲרִיךְ וְלֹא לְבַטֵּל גְּזֵרַת הַבָּנִים אֲפִלּוּ אַחַר מוֹת הָאָבוֹת. וּבָזֶה הוֹכִיחָם שֶׁלֹּא הָיְתָה תְּשׁוּבָתָם שְׁלֵמָה, וּלְפִיכָךְ לֹא הִשִּׁיגוּ דְּבָר אֲפִלּוּ בְּדִמְעָתָם.

פרק ב

פסוק ז

יָדַע לֶכְתֶּךָ. תִּקֵּן אוֹתוֹ בְּכָל הַמַּצְטָרֵךְ. וּלְשׁוֹן "יָדַע" כְּמוֹ "וַיֵּדַע אֱלֹהִים" (שמות ב:כה), "יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם" (שמות לג:יב), "אֲשֶׁר יְדָעוֹ ה' פָּנִים אֶל פָּנִים" (דברים לד:י), "מָה אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ" (תהלים קמד:ג), וְרַבִּים כָּאֵלֶּה. יֵאָמֵר עַל הָאֵל יִתְעָלֶה זֶה הַלָּשׁוֹן, כִּי כָּל פְּעֻלָּתוֹ יִתְבָּרַךְ בִּידִיעַת עַצְמוֹ.

לֹא חָסַרְתָּ דָּבָר. וְיַכִּירוּ שֶׁלֹּא תְקָנוּ מֵהֶם לְצָרְכְּךָ, אֲבָל תְּקָנוּ לַהֲנָאָתָם מִצַּד אַחֲוָה, וּכְדֵי שֶׁיָּבֹאוּ אֲלֵיכֶם וְיִרְאוּ מַעֲשֵׂה ה' וְנִפְלְאוֹתָיו.

פסוק י
הָאֵמִים לְפָנִים. מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיוּ בְּנֵי לוֹט יוֹרְשֵׁי אַבְרָהָם בַּדִּין כְּלָל, הוֹדִיעַ שֶׁגַּם לָהֶם נָתַן ה' אֶת הָאָרֶץ כְּמוֹ לִבְנֵי עֵשָׂו, וְהֵעִיד עַל זֶה כִּי שְׁנֵיהֶם כָּבְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ שֶׁלֹּא כְּמִנְהַג הָעוֹלָם.

פסוק יב
וַיַּשְׁמִידוּם. עֵשָׂו וּמוֹאָב הִשְׁמִידוּ וְהֶחֱרִיבוּ יִשּׁוּב יוֹתֵר מִכְּדֵי צָרְךְ יִשּׁוּבָם, כְּדֵי לְהַשְׁמִיד כָּל הַיּוֹשְׁבִים בָּהּ לְפָנִים בַּל יָקוּמוּ וְיִירְשׁוּ אָרֶץ. כִּי גַּם מוֹאָב גַּם עֵשָׂו לֹא מִלְּאוּ אֶת כָּל יִשּׁוּב הַחוֹרִי וְיִשּׁוּב הָאֵימִים שֶׁהִשְׁמִידוּ. וּבִהְיוֹת הַר שֵׂעִיר מַגִּיעַ עַד גְּבוּל מוֹאָב, וְשָׁם אֵצֶל גְּבוּל מוֹאָב אֵין שׁוּם יוֹשֵׁב מִבְּנֵי עֵשָׂו, וְכֵן גְּבוּל מוֹאָב מַגִּיעַ עַד הַמִּדְבָּר וְשָׁם אֵצֶל הַמִּדְבָּר אֵין שׁוּם יִשּׁוּב מִבְּנֵי מוֹאָב, לָכֵךְ אָמַר שֶׁמִּכָּל מָקוֹם לֹא יַעַבְרוּ דֶּרֶךְ גְּבוּל שׁוּם אֶחָד מֵהֶם.
כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל. בְּעֵת כְּתִיבַת הַתּוֹרָה, שֶׁכְּבָר כָּבְשׁוּ סִיחוֹן וְעוֹג שֶׁהָיוּ מְלָכִים גְּדוֹלִים וְאַדִּירִים בִּזְמַן מוּעָט, שֶׁלֹּא כְּמִנְהַג הָעוֹלָם.

פסוק יג
עַתָּה קוּמוּ. וּמֵאַחַר שֶׁאָסוּר לָכֶם לַעֲבוֹר בִּגְבוּל שְׁנֵי אֵלֶּה, קוּמוּ וְעִבְרוּ לָכֶם אֶת נַחַל זֶרֶד שֶׁהוּא חוּץ לִגְבוּל שְׁנֵיהֶם, וּמִשָּׁם תּוּכְלוּ לַעֲבוֹר חוּץ לִגְבוּל שְׁנֵיהֶם עַד הַיַּרְדֵּן.

פסוק כ
אֶרֶץ רְפָאִים תֵּחָשֵׁב אַף הִיא. וְאֵין סָפֵק שֶׁלֹּא הָיוּ בְּנֵי עַמּוֹן כְּדַאי לְהוֹרִישָׁם, וְעָשָׂה הָאֵל יִתְבָּרַךְ לָהֶם.

פסוק כב
כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו. שֶׁאַחַר שֶׁהָיוּ גָּרִים בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר גֵּרְשׁוּ אֶת הַתּוֹשָׁבִים.

פסוק כג
וְהָעַוִּים הַיּוֹשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד עַזָּה. אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ מִבְּנֵי עֵשָׂו אוֹ מִבְּנֵי פְּלִשְׁתִּים שֶׁנִּשְׁבַּע לָהֶם אַבְרָהָם, לֹא נִמְנְעוּ יִשְׂרָאֵל לְכָבּוֹשׁ אֶת אַרְצָם. וְהַסִּבָּה בָּזֶה הָיְתָה שֶׁלֹּא מָצְאוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הָאָרֶץ בְּיָדָם, שֶׁהָרֵי כַּפְתּוֹרִים הַיּוֹצְאִים מִכַּפְתּוֹר מֵרוֹב הָעָם בָּעִיר שֶׁיָּצְאוּ לָתוּר לָהֶם מְנוּחָה, הֵם הִשְׁמִידוּ אֶת הָעַוִּים, וּמִיָּד אוֹתָם כַּפְתּוֹרִים כָּבְשׁוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הָאָרֶץ.

פסוק ל
כִּי הִקְשָׁה ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת רוּחוֹ. לְמַעַן שֶׁלֹּא לְהָנִיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹר בִּגְבוּלוֹ.
וְאַמֵּץ אֶת לְבָבוֹ. לְהִלָּחֵם.

פרק ג

פסוק י

עָרֵי מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן. **כִּי רַק עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר**. וְהַטַּעַם שֶׁמַּלַּךְ עוֹג בְּאוֹתוֹ הַגְּלִיל הָיָה, כִּי הוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים, כִּי מִמִּלְחֶמֶת אַמְרָפֶל וַחֲבֵרָיו שֶׁהִכּוּ אֶת רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם (בראשית יד:ה) נִשְׁאֲרוּ רְפָאִים רַבִּים, וְאוֹתָם הַנִּשְׁאָרִים הִכּוּ אוֹתָם בְּנֵי עַמּוֹן כְּמוֹ שֶׁבֵּאַר לְמַעְלָה (דברים ב:כא), וּמִמִּלְחֶמֶת הָעַמּוֹנִים נִשְׁאַר הוּא לְבַדּוֹ. וּבְהְיוֹתוֹ גִּבּוֹר כִּגְבוּרַת שְׁאָר הָרְפָאִים, לָכֵן מָלָךְ.

פסוק יא

בְּאַמַּת אִישׁ. בְּאַמַּת כָּל אֶחָד מֵאוֹתָם הָרְפָאִים, וּמִלַּת "אִישׁ" תּוֹרָה כָּל אֶחָד וְאֶחָד, כְּמוֹ "אִישׁ לְבָצְעוֹ מְקֻצֶּהוּ" (ישעיהו נו:יא). "וַיַּכּוּ אִישׁ אִישׁוֹ" (מלכים א כ:כ) וְזוּלָתָם. אָמַר, אַף עַל פִּי שֶׁאוֹתָהּ הָעֶרֶשׂ הָיְתָה תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ בְּאַמַּת כָּל אֶחָד מֵהֶם, וְהָיְתָה בְּלִי סָפֵק אַמּוֹת בֵּינוֹנִיּוֹת הָרְבֵּה מְאֹד יוֹתֵר מִתֵּשַׁע אַמּוֹת, אוּלַי עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. וּבָזֶה יוּבַן גֹּדֶל אוֹתָם הָעֲנָקִים וְחָזְקָם. וְעִם כָּל זֶה הִשְׁמִידוּ אוֹתָם בְּנֵי עַמּוֹן בִּגְזֵרַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁבֵּאַר לְמַעְלָה (דברים ב:כא).

פסוק כד

וָאֶתְחַנַּן אֶל ה' וְאֶת יְדֶךָ הַחֲזָקָה. לְשִׁנּוֹת טֶבַע הַנִּבְרָאִים הַבִּלְתִּי נִפְסָדִים, שֶׁלֹּא יוּכַל זֶה זוּלָתְךָ. וְכָל אֵלֶּה עָשִׂיתָ כְּדֵי לְהָבִיא אֶת יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ, וְלָכֵן רָאוּי לְהִשְׁתַּדֵּל בְּקִיּוּם שִׁבְתָּם בָּהּ.

פסוק כה

אֶעְבְּרָה נָּא. לְהַכְרִית כָּל יוֹשְׁבֵי כְּנַעַן, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִגְלוּ יִשְׂרָאֵל מִמֶּנָּה.
וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה. אֲתֵן עֵינַי בָּהּ לְטוֹבָה בְּבָרְכָתִי, שֶׁתִּהְיֶה טוֹבָה לְיִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם.

פסוק כו

וַיִּתְעַבֵּר ה' לְמַעַנְכֶם. מִפְּנֵי שֶׁהָיִיתִי מִתְאַוֶּה לְקַיֵּם אֶתְכֶם בָּהּ שֶׁלֹּא תִּגְלוּ מִמֶּנָּה לְעוֹלָם, וְהוּא כְּבָר נָשָׂא יָדוֹ לְזָרוֹתָם.

פרק ד

פסוק א

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל. מֵאַחַר שֶׁאַתָּה רוֹאֶה גְּזֵרַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ לְהַגְלוֹתְכֶם אִם תֶּחֱטְאוּ, הִשָּׁמְרוּ מֵחֲטוֹא וְשִׁמְרוּ מִצְוֹתָיו בְּלִי תּוֹסֶפֶת וְגֵרָעוֹן, כִּי הַתּוֹסֶפֶת וְהַגֵּרָעוֹן בְּכָל שֶׁהוּא יָבִיאוּ אֶתְכֶם לְתַכְלִית הַקִּלְקוּל.

פסוק ב

וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לִשְׁמֹר. וְלֹא יַחְשֹׁב הַחוֹשֵׁב שֶׁכַּאֲשֶׁר תָּסוּר סִבַּת הָאִסּוּר אֶצְלְךָ לֹא יִהְיֶה חֵטְא לִגְרֹעַ, כְּמוֹ שֶׁחָשַׁב שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ "אֲנִי אַרְבֶּה וְלֹא אָסוּר", "אֲנִי אַרְבֶּה וְלֹא אָשׁוּב", וְנִכְשְׁלָה.

פסוק ג

עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת. הִנֵּה יָעִיד עַל זֶה מַה שֶּׁרְאִיתֶם שֶׁקָּרָה בְּעִנְיַן בַּעַל פְּעוֹר, כִּי אָמְנָם אוֹתָם שֶׁחָטְאוּ בַּעֲבוֹדַת בַּעַל פְּעוֹר לֹא הִתְכַּוְּונוּ לָזֶה בַּתְּחִלָּה, אֲבָל הָיְתָה תְּחִלַּת כַּוָּנָתָם לִזְנוֹת בִּלְבָד, כְּאָמְרוֹ "וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת" (במדבר כה:א). וְאַף עַל פִּי שֶׁהַתּוֹרָה אָסְרָה זֶה מִפְּנֵי חֲשַׁשׁ עֲבוֹדַת גִּלּוּלִים, כְּאָמְרָם "וְזָנוּ בְנֹתָיו וְהִזְנוּ אֶת בָּנֶיךָ" (שמות לד:טז), חָשַׁב כָּל אֶחָד מֵהֶם שֶׁזֶּה לֹא יִקָּרֶה לוֹ כְּלָל. וְהִנֵּה קָרָה הַהֵפֶךְ, כִּי כָל הָאִישׁ אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַּעַל פְּעוֹר לְהִדָּבֵק בִּבְנוֹתָיו, אֵין גַּם אֶחָד מֵהֶם שֶׁנִּשְׁמַר בְּחָכְמָתוֹ מֵהִכָּשֵׁל בָּעֲבוֹדָה עַצְמָהּ, עַד שֶׁהִשְׁמִידוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ.

פסוק ד

וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם. הֱיִיתֶם כֻּלְּכֶם חֲכָמִים לְהִשָּׁמֵר מֵהַכְּשׁוֹל בַּעֲבוֹדַת בַּעַל פְּעוֹר.

פסוק ו

כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם. בָּהּ תְּשִׁיבוּ לָאֶפִּיקוֹרוֹס בְּמוֹפְתִים שִׂכְלִיִּים.

פסוק ז

כִּי מִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו. וְהַטַּעַם שֶׁרָאוּי לְהַקְפִּיד שֶׁתִּהְיוּ נֶחְשָׁבִים חֲכָמִים וּנְבוֹנִים לְעֵינֵי הָעַמִּים, הוּא שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ קָרוֹב אֵלֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו. וְזֶה יוֹרֶה שֶׁבָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים. וְאִם יַחְשְׁבוּ אֶתְכֶם הָעַמִּים לִסְכָלִים, יִהְיֶה חִלּוּל ה' בֶּאֱמֹר לָכֶם "עַם ה' אֱלֹהֶיךָ" (יחזקאל לו:כ).

פסוק ח

וּמִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ חֻקִּים וּגוֹ'. וְהַטַּעַם שֶׁתִּתְחַשְּׁבוּ חֲכָמִים בְּעֵינֵי הָאוּמוֹת בְּשָׁמְרְכֶם אֶת חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרוֹתָיו, הוּא שֶׁאֵין שׁוּם גּוֹי בִּמְצִיאוּת כָּזֶה שֶׁיִּהְיוּ לוֹ חֻקִּים מוֹרִים מְצִיאוּת הָאֵל וּדְרָכָיו, וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִים שֶׁאֵין בָּם עִנְיָן לְתוֹעֶלֶת הַדַּיָּן וְלֹא לִשְׂכַּר חַזָּנֵיהֶם וְסוֹפְרֵיהֶם, אֲבָל כָּל עִנְיָנָם מִשְׁפָּט וָצֶדֶק. כְּעִנְיַן אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין ו): מִשְׁפָּט לָזֶה וּצְדָקָה לָזֶה. מִשְׁפָּט לָזֶה שֶׁהֶחֱזִיר לוֹ אֶת שֶׁלּוֹ, וּצְדָקָה לָזֶה שֶׁהוֹצִיא גְּזֵלָה מִתַּחַת יָדוֹ.

פסוק ט

רַק הִשָּׁמֶר לְךָ. אַף עַל פִּי שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁרְאוּי שֶׁתִּהְיוּ נֶחְשָׁבִים חֲכָמִים בְּעֵינֵי הָאוּמוֹת, הִשָּׁמֶר לְךָ מִדֵּעוֹת אוֹתָם הַטּוֹעִים הַמַּכְחִישִׁים מְצִיאוּת הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְיִכָּלְתּוֹ וְהַשְׁגָּחָתוֹ, וְחָשְׁבוּ הֵם לְהָבִיא עַל כָּל זֶה רְאָיוֹת שִׂכְלִיּוֹת.

פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ. וְהַטַּעַם שֶׁהִזְהַרְתִּיךָ מְאֹד לְהִשָּׁמֵר מִזֶּה, הוּא שֶׁיֵּשׁ לְחוּשׁ פֶּן תִּשְׁכַּח מַה שֶּׁרָאוּ עֵינֶיךָ הַגַּשְׁמִיּוֹת בְּסִינַי, וְעֵינֶיךָ הַשִּׂכְלִיּוֹת גַּם כֵּן בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה, אֲשֶׁר בָּהּ הָרְאֵיתָ לָדַעַת הֶפֶךְ דֵּעוֹתֵיהֶם בְּמוֹפְתִים שִׂכְלִיִּים.

וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ. לְבָנֶיךָ שֶׁלֹּא רָאוּ אָז תּוֹדִיעַ בְּמוֹפְתִים שִׂכְלִיִּים.

פסוק טו

כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה. וְזֶה הֶפֶךְ דֵּעַת כַּת הַצָּאבִ"א שֶׁחָשְׁבוּ שֶׁאֵין בַּמְּצִיאוּת דָּבָר יוֹתֵר נִכְבָּד מִן הַגְּרָמִים הַשָּׁמַיְמִיִּים, וְשֶׁהֵם לְבַדָּם קַדְמוֹנִים וְנִצְחִיִּים רִאשׁוֹנִים.

פסוק טז

תְּמוּנַת כָּל סָמֶל. כְּמַעֲשֵׂה הַחוֹשְׁבִים שֶׁלְּכָל נִמְצָא נִפְסָד יֵשׁ אֵיזוֹ הַתְחָלָה קַדְמוֹנִית, וְהָיוּ עוֹשִׂים צוּרַת אוֹתוֹ הַנִּפְסָד לְהוֹרוֹת עַל מָה שֶׁחָשְׁבוּ הֱיוֹת קַדְמוֹן וְהַתְחָלָה לְאוֹתוֹ הַנִּפְסָד הַמְצֻיָּר. וְהָיוּ עוֹבְדִים לְאוֹתָהּ הַצּוּרָה לְהַשְׁפִּיעַ עֲלֵיהֶם פְּעֻלַּת מָה מֵאוֹתוֹ הַנִּמְצָא שֶׁחָשְׁבוּהוּ קַדְמוֹן.

פסוק יט

חָלַק ה' אֱלֹהֶיךָ אוֹתָם לְכֹל הָעַמִּים. סִדֵּר אוֹתָם עַל סֵדֶר נָאוֹת לְצֹרֶךְ כָּל אֶחָד מֵחֶלְקֵי הָאָרֶץ, כְּפִי הִשְׁתַּנּוּתָם וְהִשְׁתַּנּוּת הָעָם אֲשֶׁר בָּהּ. וְזֶה הַסֵּדֶר הַמּוּחָשׁ יוֹרֶה עַל הֶפֶךְ דֵּעוֹת הַתּוֹעִים, כִּי אָמְנָם יוֹרֶה בְּהֶכְרֵחַ שֶׁיֵּשׁ אֵיזֶה נִמְצָא מְסַדֵּר לְתַכְלִית מְכֻוָּן מֵאִתּוֹ, אֲשֶׁר הִמְצִיאוֹ לְסַדְּרָם לְמַעַן יֵשַׁג תַּכְלִית מְצִיאוּתָם וְסִדְּרָם, כִּי לֹא יִהְיֶה כָּל זֶה בְּמִקְרֶה בְּלִי סָפֵק.

פסוק כ

וְאֶתְכֶם לָקַח. לְלֶכֶת בִּדְרָכָיו וּלְדָבְקָה בּוֹ, וּלְזֶה לֹא יִהְיוּ עֵינֵיכֶם בְּהַנְהָגַת צְבָא הַשָּׁמַיִם וְסִדְּרָם.

פסוק כב

כִּי אָנֹכִי מֵת. צָרִיךְ אֲנִי לְהַזְהִירְכֶם מְאֹד, מֵאַחַר שֶׁאֵינִי עוֹבֵר עִמָּכֶם, כְּעִנְיַן אָמְרוֹ "כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן" (דברים לא:כט).

פסוק כד

אֵשׁ אֹכְלָה הוּא. אֵשׁ אוֹכֶלֶת אֵשׁ, וּבָזֶה יְכַלֶּה אֶת הַנֶּפֶשׁ עִם הַבָּשָׂר.

אֵל קַנָּא. כִּי מִבְּלִי אֵין מְצִיאוּת שׁוּם נִמְצָא זוּלָתוֹ דּוֹמֶה לְמְצִיאוּתוֹ כְּלָל, הִנֵּה כָּל מִי שֶׁיַּעֲבוֹד לְזוּלָתוֹ יַעֲשֶׂה אָמְנָם לְזוּלָתוֹ מַה שֶּׁרָאוּי לוֹ לְבַדּוֹ, כְּעִנְיַן אֵשֶׁת אִישׁ שֶׁתִּתֵּן לְזוּלָתוֹ מַה שֶּׁרָאוּי לְאִישָׁהּ לְבַדּוֹ, וּבָזֶה יִהְיֶה מְקַנֵּא.

פסוק כה

לְהַכְעִיסוֹ. לְסַלֵּק הַשְּׁכִינָה מִיִּשְׂרָאֵל, כְּדֵי לִהְיוֹת בִּלְתִּי מְשֻׁעְבָּדִים לְתוֹרַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ וּמִצְוֹתָיו.

פסוק כח

וַעֲבַדְתֶּם שָׁם אֱלֹהִים. יִשְׂרָאֵל שֶׁבְּחוּצָה לָאָרֶץ, עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה בְּטָהֳרָה הֵם (עבודה זרה ח.).

אֲשֶׁר לֹא יִרְאוּן. שֶׁאֵין בָּהֶם כֹּחַ רְצוֹנִי, כְּמוֹ שֶׁחָשְׁבוּ עוֹבְדֵיהֶם שֶׁעוֹשִׂים צוּרוֹת עִם כְּלֵי הַפְּעֻלּוֹת הָרְצוֹנִיּוֹת, לְהוֹרוֹת שֶׁאוֹתָהּ הַהִתְחָלָה הַקַּדְמוֹנִית שֶׁחָשְׁבוּ הִיא פּוֹעֶלֶת כָּל אוֹתָן הַפְּעֻלּוֹת כִּרְצוֹנָהּ, וְהָיוּ עוֹבְדִים אוֹתָהּ וּמִתְפַּלְּלִים לָהּ לְהַשִּׂיג שֶׁתִּרְצֶה לָתֵת אֶת שְׁאֵלַת עוֹבְדֶיהָ. וְהִנֵּה אֵין לְשׁוּם נִמְצָא זוּלָתִי לְאֵל יִתְבָּרַךְ וְלָאָדָם בְּחַיָּיו שׁוּם כֹּחַ רְצוֹנִי, אֲבָל כָּל פְּעֻלּוֹת זוּלָתָם הֵם בְּטֶבַע מְסֻדָּר לָהֶם מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרַךְ.

פסוק כט

וּמָצָאתָ. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין שָׁם מְקֻדָּשׁ וְלֹא כְּלֵי קֹדֶשׁ.

כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ. וְהַטַּעַם שֶׁתִּמְצָאֶנּוּ הוּא כִּי אָמְנָם תִּדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל לְבָבְךָ מֵרֹב הַצָּרוֹת.

פסוק ל

בְּאַחֲרִית הַיָּמִים. לְקֵץ הַיָּמִין, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בְּאָמְרוֹ "וְהָיָה כִּי יִבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ" (דברים ל:א-ב).

פסוק לב

כִּי שְׁאַל נָא. וְהָרְאָיָה עַל זֶה שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁלֹּא יִשְׁכַּח בְּרִית אָבוֹת, הִיא כִּי אָמְנָם מַה שֶּׁעָשָׂה עִם כָּל יִשְׂרָאֵל בְּמַתַּן תּוֹרָה שֶׁתִּהְיוּ כֻלְּכֶם זוֹכִים לְאוֹתָהּ הַמַּדְרֵגָה מִן הַנְּבוּאָה, לֹא הָיָה

זוּלָתִי לְקַחַת אֶת כֻּלְּכֶם לוֹ לְעָם בִּשְׁבִיל בְּרִית אָבוֹת, שֶׁלֹּא כָל אֶחָד מִכֶּם הָיָה רָאוּי לָהּ. שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁקָּרָא בְּאֵיזֶה זְמַן לְאֵיזֶה יָחִיד שֶׁיִּתְנַבֵּא, הִנֵּה לֹא קָרָה זֶה לְשׁוּם עָם.

פסוק לד

אוֹ הֲנִסָּה אֱלֹהִים. אַף עַל פִּי שֶׁקָּרָה לְאֵיזֶה יָחִיד אוֹ יְחִידִים שֶׁיִּמָּלְטוּ מִבֵּין רְשָׁעִים, מִכָּל מָקוֹם לֹא קָרָה זֶה לְשׁוּם גּוֹי בְּכְלָל.

בְּמַסֹּת בְּאוֹתֹת. מוֹרוֹת שֶׁלֹּא הָיָה זֶה בְּמִקְרֶה, אֶלָּא בְּכַוָּנַת פּוֹעֵל רְצוֹנְיִי.

וּבְזָרוֹעַ נְטוּיָה. מוּכָנָת לְהַכּוֹת עוֹד, לְהוֹרוֹת שֶׁאִם לֹא יָשׁוּב הַחוֹטֵא שֶׁתְּשׁוּב לְהַכּוֹת.

פסוק לה

אַתָּה הָרְאֵתָ. אֶת כָּל אֵלֶּה הֶרְאֶךָ הָאֵל יִתְבָּרַךְ.

לָדַעַת. כְּדֵי שֶׁתִּתְבּוֹנֵן וְתֵדַע בְּלִי סָפֵק כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים, הוּא אוֹתוֹ הַקַּדְמוֹן הַנִּמְצָא בְּהֶכְרֵח.

פסוק לו

לְיַסְּרֶךָּ. לַהֲבִיאֲךָ לְמַדְרֵגַת הַנְּבוּאָה בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה, כְּעִנְיַן בְּאֵלְיָהוּ "וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק" (מלכים א יט:יא). וְכֵן "וְעַל הָאָרֶץ הֶרְאֶךָּ אֶת אִשּׁוֹ", כְּעִנְיַן שָׁם כְּאָמְרוֹ "וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ" (מלכים א יט:יב).

פסוק לז

וְתַחַת כִּי אָהַב אֶת אֲבֹתֶיךָ. וּמֵאַחַר שֶׁעָשָׂה כָּל אֵלֶּה, הִנֵּה תַּחַת שֶׁאָהַב אֶת אֲבוֹתֶיךָ.

וַיִּבְחַר בְּזַרְעוֹ. שֶׁל אֶחָד מֵהֶם בִּלְבַד, וְהוּא זַרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב.

וַיּוֹצִיאֲךָ בְּפָנָיו. בִּפְעֻלּוֹת בָּאוֹת מִפָּנָיו לְמַעְלָה מִן הַטֶּבַע, לֹא מֵאֲחוֹרָיו כִּפְעֻלּוֹת טִבְעִיּוֹת.

מִמִּצְרַיִם לְהוֹרִישׁ. שֶׁהִתְכַּוֵּן לְהוֹצִיאֲךָ מֵעֲבְדוּת, אֲשֶׁר בּוֹ לֹא הָיִיתָ יָכוֹל לְהִתְבּוֹנֵן.

פסוק לח

לָתֶת לְךָ אֶת אַרְצָם. שֶׁהִיא אֶרֶץ ה' הַמּוּכָנָת לִקְנוֹת הַשְׁלֵמוּת הַמְּכֻוָּן.

פסוק לט

וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם. אִם כֵּן רָאוּי בְּלִי סָפֵק שֶׁתִּתְבּוֹנֵן וְתֵדַע כָּל חֶלְקֵי הַסּוֹתֵר.

וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ. וְאַחַר הַהִתְבּוֹנְנוּת תָּשִׁיב אֶל לְבָבְךָ הַחֵלֶק הָאֲמִתִּי מֵהֶם, וְהוּא **כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים** הַמְסַדֵּר הַנִּצָּחִי הַמְפֻרְסָם **בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת**. כִּי אָמְנָם עַל זֶה יוֹרֶה סִדְרָם וְקִשְׁרָם וְהַתַּכְלִית הַמֻּשָּׂג מֵהֶם, אֲשֶׁר לֹא יוּשַׂג זוּלָתָם, וּבָהֶם נוֹדַע שֶׁיֵּשׁ נִמְצָא מְכַוֵּן שֶׁהִמְצִיא כָּל זֶה לְתַכְלִית מְכֻוָּן מֵאִתּוֹ.

אֵין עוֹד. וּמִזֶּה יוֹדֵעַ שֶׁאֵין עוֹד, כִּי הוּא מִן הַהֶכְרֵחַ שֶׁלֹּא יִהְיֶה כָּל זֶה זוּלָתִי בְּכֹחַ אֵיזֶה נִמְצָא נִבְדָּל מֵחוֹמֶר מְאֹד, נַעֲלֶה בְּתַכְלִית הָאֶפְשָׁר, וְהוּא נִמְנָע שֶׁיִּהְיֶה יוֹתֵר מֵאֶחָד בְּזֹאת הַמַּדְרֵגָה מֵהָעִלּוּי אֲשֶׁר אֵין כָּמוֹהָ, כִּי בַּנִּבְדָּלִים לֹא יִפּוֹל מִסְפָּר זוּלָתִי בִּהְיוֹתָם בִּלְתִּי שָׁוִים בְּמַדְרֵגָה.

פסוק מ

וְשָׁמַרְתָּ אֶת חֻקָּיו. וּכְשֶׁתִּדְעֶהוּ תִּשְׁמוֹר אֶת חֻקָּיו בְּלִי סָפֵק. כְּאָמְרוֹ "מִי לֹא יִירָאֲךָ מֶלֶךְ הַגּוֹיִם" (ירמיהו י:ז).

וְאֶת מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ וְכוּ' הַיּוֹם כָּל הַיָּמִים. כִּי לֹא תְחַדֵּשׁ דָּת לְעוֹלָם.

פסוק מא

אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים. אַחַר שֶׁסִּיֵּם הַהַקְדָּמָה לְבָאֵר הַתּוֹרָה, הִבְדִּיל הֶעָרִים לְהַרְאוֹת לְיִשְׂרָאֵל מַה נִּכְבָּד עִנְיַן שְׁמִירַת הַמִּצְוֹת, שֶׁהִקְפִּיד לְקַיֵּם קְצָת מִצְוַת עֲשֵׂה.

פסוק מד

וְזֹאת הַתּוֹרָה. הַחֵלֶק הָעִיּוּנִי.

פסוק מה

אֵלֶּה הָעֵדֹת. הַחֵלֶק שֶׁבָּא עֲלֵיהֶם עֵדוּת הַמּוֹפֵת.

פסוק מז

וַיִּירְשׁוּ אֶת אַרְצוֹ. אַחַר שֶׁכָּבְשׁוּ אֶרֶץ נוֹשֶׁבֶת שֶׁיָּכְלוּ לְקַיֵּם בָּהּ הַמִּצְוֹות וְאֵין מַחֲרִיד, הוֹאִיל לְבָאֵר אֶת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה וּלְהַזְהִיר עֲלֵיהֶם.

פרק ה

פסוק ג

הַיּוֹם כֻּלָּנוּ חַיִּים. לְפִיכָךְ אַתֶּם כּוֹרְתֵי הַבְּרִית הַנִּכְנָסִים לָאָרֶץ, סַדְּרוּ אֶת עִנְיְנֵיכֶם בְּאֹפֶן שֶׁהַדּוֹרוֹת הַבָּאִים שֶׁלֹּא הָיוּ בְּעֵת הַבְּרִית הַזֹּאת יְקַיְּמוּ מַה שֶּׁאַתֶּם מְקַבְּלִים עֲלֵיכֶם.

פסוק ד

פָּנִים בְּפָנִים. בִּלְתִּי חֲלוֹם וּמַרְאוֹת הַלַּיְלָה, אֲבָל בְּעוֹדְכֶם מִשְׁתַּמְּשִׁים בַּחוּשִׁים.

פסוק ה

לֵאמֹר. פָּנִים בְּפָנִים דִּבֶּר ה' אֲלֵיכֶם לֵאמֹר אָנֹכִי, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר לְמַעְלָה (שמות כ:א) "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר אָנֹכִי וְכוּ'". אָמְנָם עָמַדְתִּי בֵּין ה' וּבֵינֵיכֶם הָיְתָה לְהַגִּיד לָכֶם אֶת דְּבַר ה' כִּי יְרֵאתֶם.

פסוק יב

לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ. בְּאוֹתוֹ הָאֹפֶן שֶׁצִּוְּךָ בְּמָרָה (שמות טו:כו), כִּי אָמְנָם כְּשֶׁצִּוְּךָ שָׁם עַל הַשַּׁבָּת הוֹדִיעַ שֶׁלֹּא יַסְפִּיק לְךָ שֶׁתְּקַדְּשֶׁהוּ בְּמָה שֶׁתִּשְׁבּוֹת בּוֹ מִמְּלָאכָה, אֲבָל שֶׁתַּעֲסֹק בּוֹ בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת, כְּאָמְרוֹ "וְהַיְשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו" (שמות טו:כו).

פסוק יד

לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ. **וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ**. הִנֵּה מִצְוַת שְׁבִיתַת הַבְּהֵמָה הִיא כְּדֵי שֶׁיָּנוּחַ הָעֶבֶד. וּמִצְוַת מְנוּחַת הָעֶבֶד הִיא זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרַיִם, שֶׁהִשְׁבִּית בָּהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הָעֲבוֹדָה מִן הָעֲבָדִים.

פסוק טז

וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ. אֲפִלּוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פאה א:א) דְּבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, כִּבּוּד אָב וָאֵם וְכוּ'.

פסוק כד

וְאַתְּ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ. אַף עַל פִּי שֶׁיִּהְיֶה דִּבּוּרְךָ גָּרוּעַ בְּעֵרֶךְ אֶל הַדִּבּוּר הָאֱלֹהִי.

פסוק כט

וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת. וּמֵאַחַר שֶׁנִּמְשַׁךְ הַדִּבּוּר כָּךְ, הִנֵּה רָאוּי לָכֶם שֶׁתִּשְׁמְרוּ.
לֹא תָסוּרוּ יָמִין וּשְׂמֹאל. לֹא לְהוֹסִיף לְטוֹב כְּפִי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם, וְלֹא לִגְרֹעַ כְּלָל.

פסוק ל

לְמַעַן תִּחְיוּן וְטוֹב לָכֶם. כְּדֵי שֶׁתִּחְיוּ חַיֵּי עַד בְּאֹפֶן טוֹב וּמְאֻשָּׁר.
וְהַאֲרַכְתֶּם יָמִים בָּאָרֶץ אֲשֶׁר תִּירָשׁוּן. וְשֶׁתְּקִנוּ אוֹתוֹ אֲרִיכוּת יָמִים לְעוֹלָם שֶׁכֵּלוֹ אָרוֹךְ, בְּהִיוֹתְכֶם בָּאָרֶץ בְּלִי צַעַר וּבְאֵין מַחֲרִיד וּמוֹנֵעַ.

פרק ו

פסוק א

וְזֹאת הַמִּצְוָה. אָמְנָם הַמִּצְוֹת הַתְּלוּיוֹת בָּאָרֶץ וּבִכְנִיסָתְכֶם בָּהּ, כֵּוָן בָּהֶם הַמְצַוֶּה יִתְבָּרַךְ.

פסוק ב

לְמַעַן תִּירָא אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ. שֶׁתִּזְכֹּר שֶׁהוּא בַּעַל הַקַּרְקַע, וְכִי גֵּרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמּוֹ (ויקרא כה: כג).
אַתָּה וּבִנְךָ וּבֶן בִּנְךָ. שֶׁגַּם הַדּוֹרוֹת שֶׁלֹּא רָאוּ אֶת מַעֲשֵׂה ה' הַגָּדוֹל יִירָאוּהוּ, כְּשֶׁיְּקַבְּלוּ אֱלֶה הַמִּצְוֹוֹת מִכֶּם שֶׁרְאִיתֶם.
וּלְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ. וּכְדֵי שֶׁאֵלּוּ הַמִּצְוֹת יִקְנוּ לְךָ חַיֵּי עוֹלָם שֶׁכֵּלוֹ אָרֹךְ.

פסוק ג

וְשָׁמַעְתָּ יִשְׂרָאֵל. וּבִהְיוֹת זֶה הַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּרֹב חַסְדּוֹ עָלֶיךָ, רָאוּי שִׁתִּשְׁמַע וְתָבִין אֶת כַּוָּנַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּכָל אֵלֶּה.

וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר יִיטַב לָךְ. וְתִשְׁתַּדֵּל לַעֲשׂוֹת אָז מֵאַהֲבָה לִרְצוֹן לְפָנָיו מַה שֶּׁיִּיטַב לְךָ לְהַקְנוֹתְךָ אֹשֶׁר נִצְחִי, וּכְמוֹ כֵן תִּשְׁמוֹר לַעֲשׂוֹת אַתָּה שֶׁתִּרְבּוּן מְאֹד, וְזֶה בִּשְׁמִירַת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לִכְבוֹדוֹ.

כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֶיךָ לְךָ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ. כְּמוֹ שֶׁהוּא דִּבֶּר לְךָ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ, מוּכָנָת לְעוֹבְדָיו לָזֶה הַתַּכְלִית, שֶׁתִּתְפַּרְנְסוּ בָּהּ שֶׁלֹּא בְצַעַר, וְיִהְיֶה לָכֶם פְּנַאי לְעִיּוּן וּלְמַעֲשֶׂה, לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת.

פסוק ד

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. הִתְבּוֹנֵן וְהָבֵן זֶה.

ה'. הַנּוֹתֵן מְצִיאוּת כָּל נִבְרָא.

אֱלֹהֵינוּ. הוּא נִבְחָר שֶׁבַּנִּבְדָּלִים אֲצָלֵנוּ, אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ נָקֵוָּה לְהַשִּׂיג חֲפָצֵינוּ בְּלִי אֻמְצָעִי. וּמִצַּד הֱיוֹתוֹ עֶלְיוֹן בְּכֹחוֹ הַבּוֹרֵא, הִנֵּה לוֹ לְבַדּוֹ רָאוּי לְהִשְׁתַּחֲווֹת. וּמִצַּד שֶׁמִּמֶּנּוּ תִּקְוָתֵנוּ בְּלִי אֻמְצָעִי, רָאוּי שֶׁאֵלָיו לְבַדּוֹ נִתְפַּלֵּל וְנַעֲבוֹד.

ה' אֶחָד. וּבִהְיוֹתוֹ נוֹתֵן הַמְּצִיאוּת אַחַר אֲפִיסוּת מֻחְלָט, הִתְבָּאֵר שֶׁאֵין נִמְצָא זוּלָתוֹ מִמִּין מְצִיאוּתוֹ, וְשֶׁהוּא נִבְדָּל בְּמִין מִמְּצִיאוּת עוֹלָם הַנִּפְסָדִים וּמִמְּצִיאוּת עוֹלָם הַגַּלְגַּלִּים וּמִמְּצִיאוּת עוֹלָם הַמַּלְאָכִים, בְּאֹפֶן שֶׁהוּא יָחִיד בְּעוֹלָמוֹ הָרִבְיעִי. וְזֶה נִרְאֶה שֶׁנִּרְמַז בִּהְיוֹת אוֹת הַדָּלֶ"ת שֶׁל אֶחָד גְּדוֹלָה, וּבְאוֹת הָעַיִ"ן שֶׁל שְׁמַע הַגְּדוֹלָה נִרְמַז שֶׁרָאוּי לְפָקֹחַ עַיִן וּלְהַגְדִּיל הָעִיּוּן בָּזֶה. וּלְזֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות פרק היה קורא): וּבִלְבַד שֶׁיַּאֲרִיךְ בְּדָלֶ"ת שֶׁל אֶחָד, לְמַעַן יְכַוֵּן לָזֶה.

פסוק ה

וְאָהַבְתָּ. תִּשְׁמַח לַעֲשׂוֹת דָּבָר שֶׁיִּיטַב בְּעֵינָיו, כַּאֲשֶׁר תִּבִין שֶׁאֵין תַּכְלִית נִכְבָּד כָּזֶה.

פסוק ו

עַל לְבָבֶךָ. שֶׁתִּזְכֹּר תָּמִיד לְהַיְשִׁיר כָּל פְּעֻלּוֹתֶיךָ לָזֶה הַתַּכְלִית.

פסוק ז

וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ. תְּלַמֵּד אוֹתָם בְּשִׁנּוּן וַחֲרִיפוּת מוֹפְתִים שִׂכְלִיִּים.

וְדִבַּרְתָּ בָּם. כִּי בְּזֹאת הַהִתְמָדָה תִּזְכְּרֵם תָּמִיד.

פסוק י

אֲשֶׁר לֹא בָנִיתָ וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל טוּב אֲשֶׁר לֹא מִלֵּאתָ. שֶׁתַּשִּׂיג עֹשֶׁר בְּלִי עָמָל.

פסוק יב
הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח. כִּי עִשָּׂר קִנְוִי בָּזֶה הָאֹפֶן גּוֹרֵם בְּרוֹב הַמְּשֵׁךְ אַחַר הַתַּאֲוֹוֹת, וּבָהֶן יִשְׁכַּח הָאָדָם אֶת עוֹשֵׂהוּ.

פסוק כ
מָה הָעֵדֹת. הַחֵלֶק הָעִיּוּנִי שֶׁהוּא עֵדוּת מוֹפְתִי.
וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים. הַחֵלֶק הַמַּעֲשִׂי.
אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם. וְלֹא הִסְפִּיקוּ מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ.

פסוק כא
עֲבָדִים הָיִינוּ. וּבִהְיוֹת שִׁבְעַבְדוּתֵנוּ לֹא הָיִינוּ יְכוֹלִים לִקְנוֹת הַשְׁלֵמוּת הַמְּכָוָּן מֵאִתּוֹ, הִפְלִיא לַעֲשׂוֹת לְהוֹצִיאֵנוּ וּלְהָבִיא אוֹתָנוּ אֶל הָאָרֶץ שֶׁנּוּכַל לִקְנוֹת בָּהּ אוֹתָהּ הַשְׁלֵמוּת.

פסוק כד
וַיְצַוֵּנוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה. לְהָכִין אוֹתָנוּ בִּשְׁמִירָתָם.
לְיִרְאָה אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ. וְזֶה כְּהִתְבּוֹנֵן וְהַכִּיר אֶת גָּדְלוֹ, וְכָל זֶה רָצָה לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים.
כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא, לֹא לְתוֹעַלְתּוֹ. לְחַיּוֹתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה.

פסוק כה
וּצְדָקָה תִּהְיֶה לָּנוּ. וְזֶה שֶׁאָמַרְתִּי לְךָ לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים, רְצוֹנִי לוֹמַר לְטוֹב לָנוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא.
לְחַיֹּתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה. חַיֵּי שָׁעָה, וְלִהְיוֹת לָנוּ צְדָקָה וּזְכוּת לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַנִּצְחִי.

פרק ז

פסוק ו
כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה. וְאֵין רָאוּי שֶׁתְּחַלֵּל קְדֻשָּׁתְךָ לְהוֹלִיד זֶרַע פָּסוּל, כַּאֲמָרוֹ "כִּי חִלֵּל יְהוּדָה אֶת קֹדֶשׁ ה' אֲשֶׁר אָהֵב וְגוֹ'" (מלאכי ב:יא).
בְּךָ בָּחַר. וְלֹא בְּזֶרַע פָּסוּל, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין ע').

פסוק ז
לֹא מֵרֻבְּכֶם. לֹא כְּדֵי שֶׁיִּתְכַּבֵּד בְּרֹב עָם.

פסוק ח
כִּי מֵאַהֲבַת ה' אֶתְכֶם. בִּהְיוֹתְכֶם זֶרַע אוֹהֲבָיו וְחוֹשְׁבֵי שְׁמוֹ.

פסוק ט
הָאֵל הַנֶּאֱמָן. קַיָּם עַל עִנְיָן אֶחָד, לֹא יִשְׁתַּנֶּה.

שׂוֹנְאָיו וְטַעַם "רָשָׁע וְטוֹב לוֹ" הוּא לִשְׁתֵּי סִבּוֹת: הָאַחַת הוּא זְכוּת אָבוֹת. וְהַשֵּׁנִית אֵיזֶה זְכוּת שֶׁנִּמְצָא לָרָשָׁע עַצְמוֹ, בְּלִתִּי מַגִּיעַ אֶל שֶׁיִּזְכֶּה בּוֹ לְחַיֵּי עוֹלָם הַבָּא, וּמְשַׁלֵּם לוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַפֵּחַ שְׂכַר כָּל בְּרִיָּה.

פסוק יא

הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם. וְלֹא תַטְרִיד מַחֲשַׁבְתְּךָ אִם לֹא תְקַבֵּל שָׂכָר מֵהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה. חסלת פרשת ואתחנן.

פסוק יב

וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן. הִנֵּה הַמֶּלֶךְ צִוָּה אֶת כָּל אֵלֶּה כְּדֵי שֶׁתִּזְכּוּ שֶׁיִּשְׁמֹר לָכֶם הַבְּרִית וְהַחֶסֶד, וְזֶה שֶׁאַתֶּם תִּשְׁמְרוּ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם מֵאַהֲבָה, שֶׁלֹּא עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס, וְהוּא בִּשְׁבִיל זֶה יִשְׁמֹר לָכֶם הַבְּרִית וְהַחֶסֶד.

אֵת הַמִּשְׁפָּטִים. כִּי "בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אֶרֶץ" (משלי כט:ד).

וּשְׁמַרְתֶּם. זוֹ מִשְׁנָה.

וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם. וּבָזֶה הָאֹפֶן תַּעֲשׂוּ אוֹתָם אֶל נָכוֹן.

וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית. שֶׁנִּשְׁבַּע, כְּאָמְרוֹ "וַהֲקִימֹתִי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם לִבְרִית עוֹלָם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ" (בראשית יז:ז). כִּי אִמְנָם בִּהְיוֹתוֹ לָנוּ לֵאלֹהִים בִּלְתִּי אֶמְצָעִי, יַשְׁפִּיעַ מְצִיאוּת נִצְחִי הֶהֳוֶה מִמֶּנּוּ בִּלְתִּי אֶמְצָעִי, כְּאָמְרוֹ "כִּי כָּל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם" (קהלת ג:יד). אָמְנָם מְצִיאוּת הַנִּפְסָדִים הוּא מִמֶּנּוּ בְּאֶמְצָעִי בְּלִי סָפֵק.

וְאֶת הַחֶסֶד. כְּאָמְרוֹ "אֲנִי וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ" (בראשית יז:ח). כִּי אִמְנָם הַטּוֹב הַהֶוֶה לַצַּדִּיקִים בָּעוֹלָם הַזֶּה הוּא חֶסֶד בִּלְבַד, לֹא גְּמוּל מַעֲשֵׂיהֶם.

פסוק יג

וַאֲהֵבְךָ. בִּהְיוֹתְכֶם בָּנִים כִּדְמוּתוֹ בְּצַלְמוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ג, י) "חֲבִיבִין וְגוֹ' שֶׁנִּקְרְאוּ בָּנִים לַמָּקוֹם". וּבָזֶה יִהְיֶה נִצְחִיּוּת שֶׁל בְּרִית מְאֻשָּׁר.

וּבֵרַכְךָ. בְּמָמוֹן לְחַיֵּי שָׁעָה, וּבָזֶה יֵיטִיב אֶת הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע, שֶׁתִּהְיוּ בָּאָרֶץ בְּאֹפֶן מְאֻשָּׁר.

פסוק טו

כָּל חֹלִי. אֲפִילּוּ הַמַּרְגִּלִים לְבֹא מִצַּד הַמַּעֲרֶכֶת.

הָרָעִים. הַמִּתְדַּבְּקִים.

אֲשֶׁר יָדַעְתָּ. שֶׁלָּקוּ עַל הַיָּם, כַּמְבוֹאָר לְמַעְלָה.

לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל שֹׂנְאֶיךָ. אַף עַל פִּי שֶׁיִּתְּנֵם בְּשׂוֹנְאֶיךָ, לֹא יִדְבְּקוּ בָּךְ, כְּעִנְיַן "יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף, אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ" (תהלים צא:ז).

פסוק טז

לֹא תְחוֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם. לֹא תָחוֹס, וּבָזֶה הָאֹפֶן לֹא תַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם, כִּי אִם תָּחוֹס יֵחָטִיאוּךָ בְּלִי סָפֵק.

כִּי מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ. כִּי אִמְנָם הֱיוֹתְךָ חָס עֲלֵיהֶם יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ שֶׁיְּפַתּוּךָ לַעֲבוֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם.

פסוק יז

כִּי תֹאמַר אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם, לֹא תִירָא מֵהֶם. כְּשֶׁתֹּאמַר אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם בִּהְיוֹתָם רַבִּים מִמֶּנִּי, לֹא תֹאמַר זֶה עַל צַד שֶׁתִּירָא מֵהֶם, אֶלָּא עַל צַד שֶׁתַּכִּיר שֶׁזֶּה הָיָה נִמְנָע לוּלֵא ה' שֶׁהָיָה לְךָ. וְזֶה כִּי **זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה וּלְכָל מִצְרָיִם**, שֶׁהָיוּ רַבִּים וַחֲזָקִים מִמְּךָ וּנְתָנָם בְּיָדְךָ וְהַאֲבַדְתָּ אֶת שְׁמָם.

פסוק כד

וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ, וְהַאֲבַדְתָּ אֶת שְׁמָם. כִּי אָמְנָם קִיּוּם זֶרַע מְלוּכַת הָאוֹיְבִים הוּא לְשָׂטָן בְּכָל עֵת, כְּעִנְיַן הֲדַד נַעַר קָטָן שֶׁהָיָה מִזֶּרַע הַמֶּלֶךְ בֶּאֱדוֹם, וְקָם לְשָׂטָן לִשְׁלֹמֹה (מלכים א יא:יד).

פסוק כה

פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ. שֶׁלִּפְעָמִים יִקָּרֶה שֶׁתִּצְלִיחַ בְּאוֹתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁעָלֵיהֶם, וְתַחְשׁוֹב שֶׁהָיָה זֶה בְּכֹחַ אוֹתָהּ הָעֲבוֹדַת גִּלּוּלִים שֶׁהָיוּ עָלֶיהָ.

פסוק כו

תְּתַעֵבֶנּוּ כִּי חֵרֶם הוּא. תְּתַעֵב אוֹתוֹ הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב שֶׁל תּוֹעֵבָה.

כִּי חֵרֶם הוּא. שֶׁלֹּא בִלְבַד יִקָּרֶה שֶׁלֹּא תַצְלִיחַ בּוֹ, אֲבָל יַחֲרִים אֶת שְׁאָר נְכָסֶיךָ.

פרק ח

פסוק א

כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת. הִנֵּה הַמְכָוָן אֵצֶל הֶהָמוֹן הוּא הַשְּׂגַת הַצְלָחוֹת זְמַנִּיּוֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּשִׁלּוֹשָׁה מִינִים, וְהֵם אֹרֶךְ יָמִים וְהַבָּנִים וְהַמָּמוֹן. וְהִנֵּה בְּקִיּוּם הַמִּצְוֹת תַּשִּׂיגוּ אֶת כֻּלָּם, לְפִיכָךְ תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹתָם.

לְמַעַן תִּחְיוּן. כִּי אָמְנָם הָאֵל יִתְבָּרַךְ כְּשֶׁצִּוָּה, כְּוַן שֶׁבְּקִיּוּם מִצְוֹתָיו תַּשִּׂיגוּ אֹרֶךְ יָמִים, אֲפִלּוּ בְּחַיֵּי שָׁעָה.

וּרְבִיתֶם. שֶׁתַּשִּׂיגוּ רִבּוּי הַבָּנִים.

וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם. וְשֶׁתַּשִּׂיגוּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד בִּירֻשַּׁת הָאָרֶץ.

פסוק ב
וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדֶּרֶךְ. שֶׁנִּתַּן לְךָ לֶחֶם לֶאֱכוֹל וּבֶגֶד לְלְבּוֹשׁ שֶׁלֹּא בְּדֶרֶךְ טֶבַע.
לְנַסּוֹתֶךָ. אִם תַּעֲשֶׂה רְצוֹנוֹ בְּהַשִּׂיגְךָ לֶחֶם וְשִׂמְלָה שֶׁלֹּא בְּצַעַר.
לָדַעַת אֶת אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ. שֶׁיִּהְיֶה מַה שֶּׁבִּלְבָבְךָ יוֹצֵא לְפוֹעַל, כְּדֵי שֶׁיִּוָּדַע כָּל מַלְאָךְ שֶׁבַּדִּין תִּהְיֶה מַעֲלָתְךָ יוֹתֵר מִן מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, וְתִהְיֶה עָלֶיךָ יְדִיעָתִי הַפּוֹעֶלֶת לְטוֹב כָּרָאוּי לִנְמְצָא בְּפוֹעֵל.

פסוק ה
מְיַסְּרֶךָּ. נוֹתֵן לְךָ בְּמִצְוֹתָיו מוּסָר נָאוֹת אֶל הַשְׁלֵמוּת הַמְּכֻוָּן מֵאִתּוֹ.

פסוק ז
אֶל אֶרֶץ טוֹבָה. שֶׁנִּקְבְּצוּ בָּהּ מִינֵי הַטּוֹבוֹת שֶׁלֹּא יִקְבְּצוּ בְּגִלְיל זוּלָתוֹ, וְסִפֵּר חֲמִשָּׁה מִינֵי הַטּוֹב, וּבְכָל אֶחָד מֵהֶם אָמַר "אֶרֶץ". הָרִאשׁוֹן הוּא **אֶרֶץ נַחֲלֵי מַיִם עֲיָנוֹת וּתְהֹמוֹת**, לֹא מֵי יְאוֹרִים וַאֲגַמִּים הָרְעִים, עַל הֵפֶךְ "וְהַמַּיִם רָעִים וְהָאָרֶץ מְשַׁכֶּלֶת" (מלכים ב ב:יט). הַשֵּׁנִי הוּא **אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה** הַצְּרִיכִים לַמָּזוֹן. הַשְּׁלִישִׁי הוּא **אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וּדְבַשׁ** שֶׁהֵם מַעֲדַנֵּי מֶלֶךְ. הָרְבִיעִי **אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם**, שֶׁיִּמָּצְאוּ בָהּ מָעוֹת בְּזוֹל, כְּאָמְרוֹ "וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ כֶּסֶף וְזָהָב וְאֵין קֵצֶה לְאוֹצְרֹתָיו" (ישעיהו ב:ז). כִּי אָמְנָם יִקַּר הַמָּעוֹת קָשֶׁה מִיֹּקֶר הַפֵּרוֹת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית יט) "לֹא שָׁנוּ אֶלָּא עַל בַּצֹּרֶת שֶׁל פֵּרוֹת, אֲבָל עַל בַּצֹּרֶת שֶׁל מָעוֹת מַתְרִיעִים עֲלֵיהֶם מִיָּד". הַחֲמִישִׁי הוּא **אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל**, שֶׁבָּהּ נִמְצָא רִבּוּי אֲבָנִים קָשׁוֹת וּבְהִירוֹת יָפוֹת וְטוֹבוֹת לִבְנְיָן.

פסוק ט
תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת. הוּא הַבַּרְזֶל הַטּוֹב שֶׁהוּא בָּהִיר וְנָאוֹת לִבְנְיָן וְכֵלִים.

פסוק י
וּבֵרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ. לְמַעַן תִּזְכֹּר כִּי מֵאִתּוֹ הָיוּ אֵלֶּה לָךְ.

פסוק טו
מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ. שֶׁנֶּהְפַּךְ לְמַיִם, כְּאָמְרוֹ "הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם־מָיִם" (תהלים קיד:ח).

פסוק טז
לְמַעַן עַנֹּתְךָ. שֶׁתִּתְקַיֵּם מֵעָנְיִ, כְּדַאֲגַת מִי שֶׁאֵין לוֹ פַּת בְּסַלּוֹ.
וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ. אִם תַּעֲשֶׂה רְצוֹנוֹ בְּתִתּוֹ פַּרְנָסָתְךָ שֶׁלֹּא בְּצַעַר.
לְהֵיטִיבְךָ. יוֹתֵר מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, כָּרָאוּי לַמְנֻסֶּה לְפָנָיו.

פסוק יט
וְהָיָה אִם שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח. וְזֶה יִקָּרֶה כַּאֲשֶׁר תִּיחַס הַצְלָחָתְךָ אֶל כֹּחֲךָ וְלֹא תְּבָרְכֵהוּ עָלֶיהָ.

תֹּאבֵדוּן. הֲגוֹיִם מִשְּׁנֵי עוֹלָמוֹת.

פסוק כ

עֵקֶב. וְכָל זֶה יִקָּרֶה כְּשֶׁלֹּא תִּבָּרֵךְ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ לְמַעְלָה.

פרק ט

פסוק ד

אַל תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ בַּהֲדֹף. כְּשֶׁתִּרְאֶה שֶׁתִּנָּצְחֵם שֶׁלֹּא כְּמִנְהַג הָעוֹלָם וְתַכִּיר שֶׁהוּא פֹּעַל אֱלֹהִי.

אַל תִּטְעֶה לוֹמַר **בְּצִדְקָתִי הֵבִיאַנִי לָרֶשֶׁת**. וּכְדֵי שֶׁאֵירַשׁ הָאָרֶץ מְהֵרָה בִּזְכוּתִי הָדֹף אוֹתָם מְהֵרָה.

וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה ה' מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ. וְהִנֵּה הַסִּבָּה שֶׁהוּא נִלְחָם בָּהֶם הִיא בְּרִשְׁעָתָם, לֹא כְּדֵי שֶׁתִּירַשׁ אַתָּה מְהֵרָה.

פסוק ה

לֹא בְצִדְקָתְךָ אַתָּה בָּא לָרֶשֶׁת. כִּי אָמְנָם מַה שֶּׁאַתָּה יוֹרֵשׁ הָאָרֶץ אֵינוֹ בִּזְכוּתְךָ, בְּאֹפֶן שֶׁאֵין רָאוּי שֶׁיִּלָּחֵם ה' לָכֶם לְמַעַן תִּירְשׁוּ מְהֵרָה.

כִּי בְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ. שֶׁרְצָה שֶׁתִּהְיֶה נִקְמָתוֹ בָּם עַל יָדְךָ, שֶׁתַּחֲרִימֵם בַּעֲוֹנָם, כְּאָמְרוֹ "וַיֹּאמֶר הַשְׁמַד" (דברים לג:כז), עַל הֶפֶךְ "וּבְיַד אָדָם אַל אֶפֹּלָה" (שמואל ב כד:יד).

וּלְמַעַן הָקִים. וּכְדֵי שֶׁבְּקִיּוּם מִצְוָתוֹ תִּזְכֶּה לָרֶשֶׁת אוֹתָהּ, עַל דֶּרֶךְ "כְּכֹל אֲשֶׁר בִּלְבָבִי עָשִׂיתָ לְבֵית אַחְאָב, בְּנֵי רְבָעִים יֵשְׁבוּ לְךָ עַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל" (מלכים ב י:ל). וְכָל זֶה עָשָׂה לְמַעַן הָקִים מַה שֶּׁנִּשְׁבַּע לָאָבוֹת.

פסוק ו

כִּי עַם קְשֵׁה עֹרֶף אָתָּה. שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה צַדִּיק וְיָשָׁר לֵבָב עִם קְשֵׁי הָעֹרֶף, כִּי אָמְנָם קְשֵׁה הָעֹרֶף הוּא הַהוֹלֵךְ אַחֲרֵי שְׁרִירוּת לִבּוֹ וּמַחֲשַׁבְתּוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁיּוֹדִיעֵהוּ אֵיזֶה מוֹרֶה צֶדֶק בִּרְאָיָה בְּרוּרָה שֶׁמַּחֲשַׁבְתּוֹ הִיא בִּלְתִּי טוֹבָה וּמְבִיאָה אֶל הַהֶפְסֵד, וְזֶה כִּי לֹא יִפְנֶה אֶל הַמּוֹרֶה כְּאִלּוּ עָרְפוֹ קָשֶׁה כְּגִיד בַּרְזֶל בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא יוּכַל לִפְנוֹת אָנָה וְאָנָה, אֲבָל יֵלֵךְ אַחֲרֵי שְׁרִירוּת לִבּוֹ כְּמֵאָז.

פסוק ז

זְכוֹר אַל תִּשְׁכַּח. וְיָעִיד עַל הֱיוֹתְךָ עַם קְשֵׁה עֹרֶף, כִּי הִנֵּה חֲזַרְתֶּם לְהַקְצִיף פַּעַם אַחַר פַּעַם כְּכֶלֶב שָׁב עַל קֵיאוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁבְּכָל פַּעַם רְאִיתֶם אֶת מוּסַר ה' אֱלֹהֵיכֶם וְאֶת גְּדֻלּוֹ.

פסוק ח

וּבְחֹרֵב הִקְצַפְתֶּם. וְיֵעִיד עַל רֹעַ מִדַּת קְשִׁי הָעֹרֶף, כִּי אָמְנָם כְּשֶׁהִקְצַפְתֶּם אֶת ה' בְּחֹרֵב, לֹא הָיָה אוֹמֵר לְהַשְׁמִידְכֶם אֶלָּא בִּשְׁבִיל שֶׁאַתֶּם עַם קְשֵׁה עֹרֶף, כַּאֲמָרוֹ יִתְבָּרֵךְ "רָאִיתִי אֶת הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם קְשֵׁה עֹרֶף הוּא, הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם" (דברים ט:יג-יד). וְזֶה כִּי אָמְנָם קְשִׁי הָעֹרֶף מֵסִיר אֶת תִּקְוַת הַתְּשׁוּבָה.

פסוק טו

וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ. וּבְכֵן חֲטָאתֶם בְּעוֹד שֶׁהַמֶּלֶךְ בְּמְסִבּוֹ.

פסוק כב

וּבְתַבְעֵרָה וּבְמַסָּה. וְאַף עַל פִּי שֶׁרְאִיתֶם שֶׁבְּהַקְצִיפְכֶם אֶת הָאֵל יִתְבָּרֵךְ נִשְׁבְּרוּ הַלּוּחוֹת וְהֻצְרַכְתִּי לְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדְכֶם בְּצוֹם אַרְבָּעִים יוֹם, חֲזָרָתָם לְהַקְצִיף בְּתַבְעֵרָה וּבְמַסָּה כְּשֶׁבְּכִיתֶם בְּאָזְנָיו לְנַסּוֹת.

וּבְקִבְרוֹת הַתַּאֲוָה. בִּשְׁאֵלַת הַבָּשָׂר.

פרק י

פסוק א

בָּעֵת הַהִיא אָמַר ה' אֵלַי פְּסָל לְךָ. וְהִנֵּה עִם כָּל תְּפִלָּתִי הָיָה הַתִּקּוּן בִּלְתִּי שָׁלֵם, כִּי תְּמוּרַת הַלּוּחוֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים אָמַר אֵלַי פְּסָל לְךָ.

פסוק ו

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ. אַף עַל פִּי שֶׁרָאוּ שֶׁתְּפִלַּת הַצַּדִּיק מְגִנָּה עַל דּוֹרוֹ וְשֶׁרָאוּי לְהִתְאוֹנֵן עַל מִיתָתוֹ, הִנֵּה קְצָתָם אוֹ רֻבָּם שֶׁהָיוּ רוֹעִים בַּמִּדְבָּר נָסְעוּ לְמוֹסֵרָה לִמְצֹא מַיִם וּמִרְעֶה לַצֹּאן, וּבְעוֹדָם שָׁם מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר, וְלֹא בָאוּ לְהִתְאוֹנֵן עַל הַמִּיתָה וְלֹא לְהִתְאַבֵּל עַל הַקְּבוּרָה, וְלֹא חָשְׁשׁוּ לְכַבֵּד אֶלְעָזָר שֶׁכֹּהֵן תַּחְתָּיו, אֲבָל מִשָּׁם נָסְעוּ הַגַּדְגֹּדָה לִרְעוֹת צֹאן.

וּמִן הַגַּדְגֹּדָה יָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם. שֶׁכָּל אוֹתָם הַמְּקוֹמוֹת הַנִּזְכָּרִים עַתָּה הָיוּ אֶרֶץ נְחָלִים נְכוֹנִים לְמִרְעֵה הַצֹּאן, וְלֹא שָׂתוּ לִבָּם לְהֵיזֵק שֶׁקְּרָה בְּמוֹת הַצַּדִּיק, וְלֹא לִכְבוֹדוֹ וְלִכְבוֹד בָּנוֹ.

פסוק ח

בָּעֵת הַהִיא הִבְדִּיל. וּמֵאַחַר שֶׁכְּבָר הִבְדִּיל הָאֵל יִתְבָּרֵךְ שֵׁבֶט מִיֻּחָד לַעֲבוֹדַת הַמִּקְדָּשׁ וְאֵין אַתֶּם רְאוּיִים לְהִשְׁתַּדֵּל בָּהּ, וְעִם זֶה לֹא הִשְׁגַּחְתִּי בִּתְפִלָּתִי רַק שֶׁלֹּא יַשְׁחִיתְךָ וְאָמַר לִי.

פסוק יא

קוּם לֵךְ לְמַסַּע. לְמַסֵּעַ, כְּמוֹ "וּלְמַסַּע אֶת הַמַּחֲנוֹת" (במדבר י:ב).

וְיָבֹאוּ וְיִירְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי. כִּי לוּלֵא הַשְּׁבוּעָה לֹא הָיִיתֶם זוֹכִים לָהּ לְרֹב מְרִיכֶם.

פסוק יב

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל. אִם כֵּן אַתָּה יִשְׂרָאֵל, הִשְׁתַּדֵּל עַתָּה לְתַקֵּן מַעֲוָתֶךָ מִכָּאן וָהָלְאָה, וְהִתְבּוֹנֵן מַה ה' אֱלֹהֶיךָ שׁוֹאֵל מֵעִמָּךְ, שֶׁאֵינוֹ שׁוֹאֵל דָּבָר לְצָרְכּוֹ, כִּי אִם לְיִרְאָה. וְזֶה תַּעֲשֶׂה בְּהִתְבּוֹנְנְךָ בְּאֹפֶן שֶׁתֵּדַע גָּדְלוֹ.

וּלְאַהֲבָה אוֹתוֹ. וְזֶה תַּשִּׂיג בְּהִתְבּוֹנְנְךָ אֶל דַּרְכֵי טוּבוֹ. וְכָל זֶה הוּא שׁוֹאֵל לְטוֹב לְךָ, כְּדֵי שֶׁתִּזְכֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם.

פסוק יד

הֵן לַה' אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם. וְיָעִיד עַל זֶה שֶׁהוּא מְבַקֵּשׁ לְטוֹב לָךְ, כִּי אֶמְנָם הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ הֵם שֶׁלּוֹ, וְעִם הֱיוֹתָם נִכְבָּדִים בִּלְתִּי נִפְסָדִים.

פסוק טו

רַק בַּאֲבֹתֶיךָ חָשַׁק. שֶׁשִּׁנָּה אֶת טֶבַע אוֹתָם הַנִּכְבָּדִים בִּגְלַלְכֶם בִּזְכוּת אָבוֹת, וְאֵין זֶה בְּלִי סָפֵק אֶלָּא כְּדֵי לְהַשִּׂיג דָּבָר יוֹתֵר נִכְבָּד מִן הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, וְהוּא הָאָדָם הַשָּׁלֵם בִּהְיוֹתוֹ דּוֹמֶה לְבוֹרְאוֹ כְּפִי הָאֶפְשָׁר, כְּאָמְרוֹ "בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ" (בראשית א:כו).

פסוק טז

וּמַלְתֶּם אֵת עָרְלַת לְבַבְכֶם. אִם כֵּן רָאוּי שֶׁתָּסִירוּ אֶת עָרְלַת שִׂכְלְכֶם, וְהוּא שֶׁתִּתְבּוֹנְנוּ לְהָסִיר כָּל טָעוּת מוֹלִיד דֵּעוֹת כּוֹזְבוֹת.

וְעָרְפְּכֶם לֹא תַקְשׁוּ עוֹד. וּבְסוּר קְשִׁי הָעֹרֶף הַמּוֹנֵעַ מִלְּפְנוֹת אֶל הָרָאוּי, תִּפְנוּ לְהַכִּיר אֶת בּוֹרַאֲכֶם וְתִרְאוּ כִּי רַע וּמָר לְעָזְבוֹ, וְזֶה שֶׁתִּתְבּוֹנְנוּ.

פסוק יז

כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים. הַנִּצְחִי עַל כָּל הַנִּצְחִיִּים הַנִּבְדָּלִים מֵחֹמֶר, וְזֶה שֶׁנִּצְחִיּוּת כֻּלָּם הוֹוֶה מִנִּצְחִיּוּתוֹ.

וַאֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים. מַנְהִיג הַמַּנְהִיגִים, וְהֵם הַגַּלְגַּלִּים וּמְנִיעֵיהֶם, שֶׁהַנְהָגַת כֻּלָּם מְכֻוֶּנֶת לְהַשִּׂיג תַּכְלִית כַּוָּנָתוֹ, כְּעִנְיַן הַמְּלָאכוֹת הַפְּרָטִיּוֹת בְּיַחַס אֶל הָרֹאשִׁיּוֹת.

הָאֵל הַגָּדוֹל. שֶׁאֵין נִמְצָא שָׁוֶה לוֹ בְּמַדְרֵגַת מִין מְצִיאוּתוֹ.

הַגִּבּוֹר. הַמְקַיֵּם כָּל הַמְּצִיאוּת בְּמְצִיאוּתוֹ, כְּאָמְרוֹ (נחמיה ט:ו) "וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם".

וְהַנּוֹרָא. מַשְׂגִּיחַ לְשַׁלֵּם וְלַעֲנוֹשׁ בְּאֹפֶן שֶׁרָאוּי לְיִרְאָה מִפָּנָיו.

אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים. לְבַל פָּרִיץ מִפְּנֵי הָאָב הַצַּדִּיק, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מַאֲרִיךְ אַף בִּזְכוּתוֹ שֶׁל אָב.

וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד. לֹא יָסִיר כְּלָל מֵעֹנֶשׁ הָעֲבֵרָה בִּשְׁבִיל זְכוּת מִצְוָה שֶׁעָשָׂה הַחוֹטֵא, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאֵין מִצְוָה מְכַפָּה עֲבֵרָה. וְכָל זֶה יוֹרֶה שֶׁלֹּא תִבְטְחוּ אִם תֶּחֱטְאוּ לְהִנָּצֵל בְּשׁוּם זְכוּת מִן הָעֹנֶשׁ כְּלָל, זוּלָתִי בַּתְּשׁוּבָה הַשְּׁלֵמָה.

פסוק כא

הוּא תְהִלָּתְךָ. תִּתְהַלֵּל שֶׁתִּהְיֶה עֶבֶד לְמִי שֶׁמּוֹלִךְ עַל כָּל הַמְּצִיאוּת.

פרק יא

פסוק ב

כִּי לֹא אֶת בְּנֵיכֶם. לְפִיכָךְ אַתֶּם שֶׁרְאִיתֶם עֲשׂוּ אוֹתוֹת הַמְּעִידִים לְדוֹרוֹת בִּכְנִיסָתְכֶם.
וְזֹרֹעוֹ הַנְּטוּיָה. מוּכָנָת לְהַכּוֹת אֶת הַשָּׁב לַחֲטֹא.

פסוק ד

וַיְאַבְּדֵם ה' עַד הַיּוֹם הַזֶּה. כִּי אָז טָבְעוּ שְׁלִישֵׁי מִצְרַיִם וְחֵילָם בְּאַפֵּן שֶׁגַּם אַרְבָּעִים שָׁנָה אַחֲרֵי כֵן הָיוּ מַרְגִּישִׁים בַּאֲבֵדַת אוֹתָם הַגִּבּוֹרִים, שֶׁלֹּא קָמוּ עֲדַיִן מְמַלְאִים אֶת מְקוֹמָם.

פסוק ז

כִּי עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת אֶת כָּל מַעֲשֵׂה ה'. שֶׁהִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת נֶגֶד הַמּוֹרְדִים בּוֹ.
לְפַרְעֹה וּלְמִצְרָיִם. בְּמִצְרַיִם וְעַל הַיָּם וְלַמּוֹרְדִים בַּמִּדְבָּר וּלְדָתָן וְלַאֲבִירָם, וַעֲלֵיכֶם לְהַזְהִיר אֶת הַבָּנִים שֶׁלֹּא רָאוּ כָּל אֵלֶּה. לְפִיכָךְ.

פסוק ח

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם. מִצְוַת הָאָבוֹת שֶׁתַּקִּימוּ בַּיְרֻדֵּן וְשֶׁתִּקְחוּ מִתּוֹךְ הַיְרֻדֵּן וְשֶׁתִּכְתְּבוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַתּוֹרָה, לִהְיוֹת לְדוֹרוֹת לְעֵדוּת מֵאִתְּכֶם שֶׁרְאִיתֶם.

פסוק ט

וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל הָאֲדָמָה. שֶׁאִם בְּנֵיכֶם לֹא יִשְׁמְרוּ אֶת הַמִּצְוֹת יִגְלוּ מִמֶּנָּה מְהֵרָה, קֹדֶם לְ"וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ" (דברים ד:כה), כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בְּאָמְרוֹ "וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם" (דברים יא:יז) "וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה" (דברים יא:יז).

פסוק י

כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא. שֶׁאֵינָהּ צְרִיכָה לִגְשָׁמִים.

פסוק יא

לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה מָיִם. שֶׁאֵין שָׁם נְהָרוֹת מַסְפִּיקִים לְהַשְׁקוֹת אֶת הַקַּרְקָעוֹת, אֲבָל צָרִיךְ שֶׁיִּשְׁתּוּ מֵי גְּשָׁמִים.

פסוק יב
דּוֹרֵשׁ אוֹתָהּ. לְהַשְׁגִּיחַ עַל מַעֲשֵׂי יוֹשְׁבֶיהָ אִם הֵם רְאוּיִם לְמָטָר וְאִם לֹא. לְפִיכָךְ דְּעוּ זֶה כִּי אָמְנָם.

פסוק יג
אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ. בְּאֹפֶן שֶׁתִּתְפַּרְנְסוּ שֶׁלֹּא בְּצַעַר וְתוּכְלוּ לְעָבְדוֹ, וְאִם לָאו לֹא יִתֵּן מָטָר כְּלָל וְלֹא יִהְיֶה לָכֶם מָזוֹן לִחְיוֹת בָּהּ.

פסוק יז
וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה. בָּרָעָב, הֵרַע מִן הַחֶרֶב. לְפִיכָךְ הִשָּׁמְרוּ לָכֶם.

פסוק יח
וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה עַל לְבַבְכֶם. לְהִתְבּוֹנֵן בָּם.
וְעַל נַפְשְׁכֶם. לְקַיְּמָם בְּרָצוֹן.

פסוק יט
וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם. הַרְגִּילוּ אֶת בְּנֵיכֶם בְּמִצְוֹת.
לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ. כְּדֵי שֶׁתְּדַבְּרוּ בָם תָּמִיד.

פסוק כב
כִּי אִם שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן וְגוֹ' לְאַהֲבָה. שֶׁיִּהְיֶה עִסְקְכֶם בַּתּוֹרָה כְּדֵי לְהַכִּיר חַסְדֵי הָאֵל יִתְעַלֶּה, אֲשֶׁר מִזֶּה תִּמָּשֵׁךְ הָאַהֲבָה.
וְלָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו. לְהִתְנַהֵג בְּאוֹתָם הַדְּרָכִים אֲשֶׁר הוּא מְנַהֵג בָּם אֶת עוֹלָמוֹ, וְהֵם צְדָקָה וּמִשְׁפָּט.
וּלְדָבְקָה בוֹ. שֶׁיִּהְיוּ כָּל מַעֲשֵׂיכֶם מְכֻוָּנִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ, כְּאָמְרוֹ "בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָּעֵהוּ" (משלי ג:ו).

פסוק כג
וְהוֹרִישׁ. יִתֵּן לָכֶם מָקוֹם לְהִתְפָּרֵנֵס בּוֹ שֶׁלֹּא בְּצַעַר, לְמַעַן תּוּכְלוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ.

פסוק כה
לֹא יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם. אֲפִילוּ בְּחוּצָה לָאָרֶץ. חסלת פרשת עקב.

פסוק כו
רְאֵה. הַבִּיטָה וּרְאֵה שֶׁלֹּא יִהְיֶה עִנְיָנְךָ עַל אֹפֶן בֵּינוֹנִי כְּמוֹ שֶׁהוּא הַמִּנְהָג בִּשְׁאָר הָאֻמּוֹת, כִּי אִמְנָם **אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה**, וְהֵם שְׁנֵי הַקְּצָווֹת. כִּי הַבְּרָכָה הִיא הַצְלָחָה יוֹתֵר מִן הַמַּסְפִּיק עַל צַד הַיּוֹתֵר טוֹב, וְהַקְּלָלָה הִיא מְאֵרָה מַחְסֶרֶת שֶׁלֹּא יוּשַׂג הַמַּסְפִּיק, וּשְׁנֵיהֶם לִפְנֵיכֶם לְהַשִּׂיג כְּפִי מַה שֶּׁתִּבְחָרוּ.

פסוק כט
וְנָתַתָּה אֶת הַבְּרָכָה. תְּבָרֵךְ אֶת שׁוֹמְרֵי הַמִּצְוֹת.
וְאֶת הַקְּלָלָה. לְעוֹבְרִים עֲלֵיהֶם.

פסוק ל
הֲלֹא הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן. בִּתְחִלַּת בּוֹאֲכֶם בָּאָרֶץ, כְּדֵי לְפַרְסֵם בִּתְחִלַּת כְּנִיסָתְכֶם שֶׁלֹּא תִהְיֶה יְשִׁיבַתְכֶם בָּהּ עַל אֹפֶן מַסְפִּיק, אֲבָל יִהְיֶה עַל אֹפֶן מֻצְלָח אוֹ עַל אֹפֶן מְקֻלָּל.

פרק יב

פסוק א
אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן וְגוֹ' לְרִשְׁתָּהּ כָּל הַיָּמִים. וּמִכְלַל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה הֵם שֶׁצִּרִיךְ שֶׁתִּשְׁמְרוּ אוֹתָן, אֲשֶׁר בְּקִיּוּמָן תִּירְשׁוּ הָאָרֶץ כָּל הַיָּמִים, שֶׁתְּאַבְּדוּ מְקוֹמוֹת כָּל עֲבוֹדָה זָרָה וְשֶׁלֹּא תַעֲשׂוּ כְּמוֹתָם לְאַל יִתְבָּרֵךְ לְהַקְרִיב לְפָנָיו בְּכָל מָקוֹם, וְשֶׁיִּהְיֶה לָכֶם מָקוֹם מְיֻחָד לְהַקְרִיב לְפָנָיו, אוֹתוֹ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל שִׁבְטֵיכֶם.

פסוק ה
לְשָׁכְנוֹ. לִהְיוֹת שָׁם מִשְׁכַּן שְׁמוֹ, וְהוּא שִׁילֹה אוֹ בֵּית עוֹלָמִים.
תִּדְרְשׁוּ. אֶל אוֹתוֹ הַמָּקוֹם הַנִּבְחָר תִּדְרְשׁוּ לְהִשְׁתַּחֲוֹות וּלְהַקְרִיב, כְּעִנְיַן "אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ" (ישעיהו יא:י).
וּבָאתָ שָּׁמָּה. לֹא שֶׁיָּבֹא מִשְׁכַּן שְׁמוֹ אֲלֵיכֶם בְּכָל מָקוֹם כְּמִנְהַג עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה.

פסוק ז
לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם. וּשְׂמַחְתֶּם. עִבְדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה, כְּרָאוּי לְכָל עוֹבֵד מֵאַהֲבָה.
בְּכֹל מִשְׁלַח יֶדְכֶם. כִּי אָז תַּצְלִיחוּ אֶת דַּרְכֵיכֶם וְאָז תַּשְׂכִּילוּ.

פסוק כ
וְאָמַרְתָּ אׇכְלָה בָּשָׂר. בִּלְתִּי שֶׁאֲצְטָרֵךְ לִטְרֹחַ לְהַעֲלוֹתוֹ לְבֵית הַבְּחִירָה.
כִּי תְאַוֶּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר. גַּם כֵּן כְּשֶׁתְּאַוֶּה לֶאֱכֹל אוֹתוֹ הַחֵלֶק הַנִּתָּן לַכֹּהֲנִים מִן הַזָּבַח.
בְּכָל אַוַּת נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר. אֲבָל לֹא חֵלֶב וָדָם, אַף עַל פִּי שֶׁהֵם חוּלִּין.

פסוק כב
אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת הַצְּבִי. שֶׁלֹּא בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ.

פסוק כג
רַק חֲזַק לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם. אַף עַל פִּי שֶׁתְּקַוֶּה בַּאֲכִילָתוֹ חֶבְרַת הַשֵּׁדִים שֶׁיַּגִּידוּ לְךָ עֲתִידוֹת, כְּאֻמָּרִם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה טז) שׁוֹמְעִים מַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת כְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, לֹא תֹאכַל הַדָּם לְהִתְחַבֵּר לָהֶם.

פסוק כד
לֹא תֹאכְלֶנּוּ, עַל הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם. עֲשֵׂה בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא יִהְיֶה רָאוּי לַאֲכִילָה, וְזֶה שֶׁתִּשְׁפְּכֵהוּ עַל הָאָרֶץ כַּמַּיִם, וְלֹא תַצְנִיעֵהוּ כְּמוֹ שֶׁמַּצְנִיעִים הַיַּיִן וְהַשֶּׁמֶן וּשְׁאָר מַשְׁקִין לַאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה.

פסוק כה
לֹא תֹאכְלֶנּוּ וגו' כִּי תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה'. וְכַאֲשֶׁר תִּמָּנַע מִלֶּאֱכֹל, לֹא יִהְיֶה זֶה כְּמוֹאֵס בּוֹ, אֲבָל כְּדֵי שֶׁתַּעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה', כְּאֻמָּרִם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תורת כהנים קדושים ט, י) "אַל יֹאמַר אִי אֶפְשִׁי בִּבְשַׂר חֲזִיר, אֲבָל יֹאמַר אֶפְשִׁי וְאֶפְשִׁי וְאָבִי שֶׁבַּשָּׁמַיִם גָּזַר עָלַי".

פסוק ל
וְאָעֳשָׂה כֵּן גַּם אָנִי. שֶׁאֶעֱבוֹד אֶת הָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּאוֹתָם מִינֵי הָעֲבוֹדָה שֶׁהֵם עוֹבְדִים לַעֲבוֹדָה זָרָה.

פסוק לא
כִּי כָל תּוֹעֲבַת ה' אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם. כִּי אָמְנָם הֵם עוֹבְדִים לַעֲבוֹדָה זָרָה בְּקֶצֶת מִינֵי עֲבוֹדוֹת נִמְאָסוֹת אֵצֶל הָאֵל יִתְבָּרַךְ.

פרק יג

פסוק א
לֹא תוֹסֵף עָלָיו. כִּי אוּלַי תּוֹסִיף דָּבָר נִמְאָס אֶצְלוֹ יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁיִּהְיֶה אִם תִּרְצֶה לְהוֹסִיף מִינֵי עֲבוֹדוֹת לְאֵל יִתְבָּרַךְ, שֶׁלִּפְעָמִים תִּהְיֶה הָעֲבוֹדָה הַנּוֹסֶפֶת דָּבָר נִמְאָס אֶצְלוֹ יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שְׂרֵפַת הַבָּנִים.
וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ. אֲפִילּוּ בְּסוּר סִבַּת הַמִּצְוָה בְּעֵינֶיךָ, כְּעִנְיַן שְׁלֹמֹה בְּאָמְרוֹ "אֲנִי אַרְבֶּה וְלֹא אָסוּר".

פסוק ג
אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתָּם. שֶׁלֹּא בָּא מוֹפֵת אֲפִלּוּ עַל מְצִיאוּתָם. כִּי אָמְנָם הַנּוֹדָעִים בְּחוּשׁ אוֹ בְּמוֹפֵת נוֹדָע מֵהֶם שֶׁהֵם פּוֹעֲלִים תָּמִיד בְּעִנְיָן אֶחָד, בְּאֹפֶן שֶׁנּוֹדָע שֶׁהֵם פּוֹעֲלִים טִבְעִיִּים לֹא רְצוֹנִיִּים, וּבָכֵן לֹא יוֹעִיל לְהִתְפַּלֵּל אֲלֵיהֶם וְלֹא לְעָבְדָם.

פסוק ד

לֹא תִשְׁמַע אֶל דִּבְרֵי הַנָּבִיא הַהוּא. לֹא תִפְּנֶה אֶל דְּבָרָיו לִרְאוֹת אִם יֵשׁ מַמָּשׁ בְּקִצָּתָם, כִּי אֵין סָפֵק שֶׁכָּל דְּבָרָיו שֶׁקֶר שֶׁבְּדָה מִלִּבּוֹ הַכֹּל לְהָרַע, כְּאָמְרוֹ "כִּי דֹבֵר סָרָה" (דברים יג:ו), וְהָאוֹת אוֹ מוֹפֵת נַעֲשָׂה עַל יְדֵי כְּשׁוּף אוֹ תַּחְבּוּלָה וְזוּלָתָם, לֹא מִכֹּחַ נְבוּאָה שֶׁבָּאָה לוֹ.

אוֹ אֶל חוֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא. לִרְאוֹת אִם יֵשׁ בְּקִצָּת חֲלוֹמוֹ אֱמֶת, אֲבָל תֵּדַע בְּלִי סָפֵק שֶׁלֹּא חָלַם דָּבָר מִמָּה שֶׁאָמַר, אֲבָל הִמְצִיא הַכֹּל מִלִּבּוֹ כְּדֵי לְהַדִּיחַ.

כִּי מְנַסֶּה ה' אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם. כִּי כְּשֶׁתַּחְשְׁבוּ לְאוֹיֵב אֶת הַמְדַבֵּר נֶגֶד אֱלֹהֵיכֶם, בָּזֶה תִּהְיוּ מְנֻסִּים לְפָנָיו לְאוֹהֲבָיו.

לָדַעַת. כְּדֵי שֶׁעַל אַהֲבַתְכֶם הַמְּנֻסֶּת בְּפֹעַל תִּהְיֶה בְּפֹעַל יְדִיעָתוֹ הַפּוֹעֶלֶת לְטוֹב לְעוֹלָם כָּרָאוּי בְּדָבָר הַמּוּכָן בְּפֹעַל לְקַבָּלַת שֶׁפַע טוּבוֹ.

פסוק ה

אַחֲרֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ. כְּעִנְיַן "וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו" (דברים כח:ט), וְלֹא בְּדַרְכִים שֶׁיֹּאמַר נָבִיא אוֹ חוֹלֵם לְהַדִּיחֲךָ מִן הַדֶּרֶךְ.

וְאוֹתוֹ תִירָאוּ. אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה אוֹתוֹ הַנָּבִיא אָצְלְךָ כְּבָר אָדָם חָשׁוּב וְנוֹרָא וּמְגֻזָּם, עַתָּה תִּבָטֵל יִרְאַת הַנָּבִיא מִפְּנֵי יִרְאַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ.

וְאֶת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ. וְלֹא מִצְוֹת חֲדָשׁוֹת שֶׁיְּחַדֵּשׁ הַנָּבִיא, בְּפֶרֶט בַּעֲבוּדָה זָרָה שֶׁהִיא מְנֻגֶּדֶת לְכָל מִצְוֹת הָאֵל יִתְעַלֶּה, כִּי אָמְנָם הוּא צִוָּה "לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ, לֹא יַחֲלִיפֶנּוּ וְלֹא יָמִיר אוֹתוֹ" (תהלים קיא:ט).

וּבְקוֹלוֹ תִשְׁמָעוּ. בְּמַה שֶּׁיִּרְצֶה עַל יְדֵי נְבִיאָיו לְקִיּוּם תּוֹרָתוֹ וּלְקִדּוּשׁ שְׁמוֹ, כְּעִנְיַן אֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל, לֹא בְּקוֹל זֶה הַמְבַטֵּל אֶת כָּל מִצְוֹת הָאֵל יִתְעַלֶּה.

וְאוֹתוֹ תַעֲבֹדוּ. לְבַדּוֹ, כַּאֲמָרוֹ "זוֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם" (שמות כב:יט), כְּמוֹ שֶׁהִתְבָּאֵר בִּמְקוֹמוֹ.

וּבוֹ תִדְבָּקוּן. שֶׁיִּהְיֶה תַּכְלִית כָּל פְּעֻלּוֹתֵיכֶם לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ, וְלֹא תִהְיֶה שִׂנְאָתְךָ עַל זֶה מְסוּבֶּבֶת מֵאֵיבָה קוֹדֶמֶת.

פסוק ו

יוּמַת כִּי דִבֶּר סָרָה עַל ה'. אַף עַל פִּי שֶׁדִּבֵּר בְּשֵׁם ה' וְלֹא בְּשֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה, וּמִזֶּה הָיָה נִרְאֶה שֶׁלֹּא יִתְחַיֵּב מִיתָה, כְּמוֹ שֶׁגָּזְרוּ זְקֵנִים בְּאָמְרָם עַל יִרְמְיָהוּ (ירמיהו כו:טז) "אֵין לָאִישׁ הַזֶּה מִשְׁפַּט מָוֶת כִּי בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ", הִנֵּה זֶה חַיָּב מִיתָה מִפְּנֵי שֶׁדִּבֶּר סָרָה בְּשֵׁמוֹ.

לְהַדִּיחֲךָ מִן הַדֶּרֶךְ. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא אָמַר לְהַדִּיחֲךָ מֵעַל ה', הוּא אוֹמֵר בְּשֵׁם ה' שֶׁתַּעַבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה בְּמִצְוָתוֹ, מִכָּל מָקוֹם בַּקֵּשׁ לְהַדִּיחֲךָ מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ.

פסוק ח

הַקְּרֹבִים אֵלֶיךָ. אַף עַל פִּי שֶׁמְּצַד קִרְבָתָם תֵּדַע שִׂקְרוּתָם, וְאֵין לָחוּשׁ שֶׁתִּטְעֶה בָּם.
אוֹ הָרְחוֹקִים מִמְּךָ מִקְצֵה הָאָרֶץ. אַף עַל פִּי שֶׁמְּצַד הַמֶּרְחָק אֵין לָחוּשׁ שֶׁתֵּלֵךְ שָׁם לְעָבְדָם.

פסוק ט

לֹא תֹאבֶה לוֹ. בְּאָמְרוֹ שֶׁתַּחֲקוֹר לְדַעַת אִם כְּנִים דְּבָרָיו שֶׁעֲבוֹדָה זָרָה פְּלוֹנִי כָּךְ מֵטִיבָה וְכָךְ מְרִיעָה.
וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו. וּבָזֶה הָאֹפֶן לֹא תִשְׁמַע אֵלָיו וְלֹא תְקַבֵּל מִמֶּנּוּ לַעֲבֹד, שֶׁאִם יִהְיֶה בַּדָּבָר סָפֵק אֶצְלְךָ אִם הוּא רָאוּי, סוֹף שֶׁתִּשְׁמַע אֵלָיו, כִּי סָפֵק כָּזֶה לֹא יִקָּרֶה אֶלָּא מֵחֶסְרוֹן הִתְבּוֹנְנוּת בְּגֹדֶל הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְסִדְרוֹ בָּעוֹלָם.

פסוק יא

כִּי בַקֵּשׁ לְהַדִּיחֲךָ. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא עָשָׂה הַהֶזֵּק כְּמוֹ שֶׁעוֹשִׂים מַדִּיחֵי עִיר הַנִּדַּחַת, מִכָּל מָקוֹם חַיָּב מִיתָה בִּשְׁבִיל שֶׁבִּקֵּשׁ לְהַדִּיחֲךָ, וּבַהֲרִיגָתוֹ תַּשִּׂיג שֶׁלֹּא יַדִּיחַ אֲחֵרִים. וְאִם לֹא תַהַרְגֵהוּ, אוּלַי יַדִּיחַ הוּא אוֹ זוּלָתוֹ אֶת אֲחֵרִים וְתַעֲלֶה בְיָדָם.

פסוק יב

וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא יוֹסִיפוּ. לֹא הוּא וְלֹא זוּלָתוֹ.

פסוק טז

וְאֶת בְּהֶמְתָּהּ לְפִי חָרֶב. לִמְחוֹת זִכְרָם עַל צַד נְקֻמַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ הָעִנְיָן בַּעֲמָלֵק כְּאָמְרוֹ "תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק" (דברים כה:יט). וְכֵן בֵּאַר הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ "וְהֵמַתָּה מֵאִיש עַד אִשָּׁה מֵעוֹלֵל וְעַד יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד שֶׂה מִגָּמָל וְעַד חֲמוֹר" (שמואל א טו:ג).

פסוק יח

וְלֹא יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן הַחֵרֶם. פֵּן יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ, כְּמוֹ הָעִנְיָן בִּנְוֵי עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (דברים ז:כה) "לֹא תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לְךָ פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ", כְּמוֹ שֶׁהִתְבָּאֵר בִּמְקוֹמוֹ.

פרק יד

פסוק א

בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם, לֹא תִתְגֹּדְדוּ. שֶׁאֵין רָאוּי לְהַרְאוֹת תַּכְלִית הַדְּאָגָה וְהַצַּעַר עַל הַקָּרוֹב הַמֵּת כְּשֶׁנִּשְׁאַר קָרוֹב נִכְבָּד מִמֶּנּוּ בְּמַעֲלָה וּבְתִקְוַת טוֹב. לְפִיכָךְ אַתֶּם בָּנִים לַה' שֶׁהוּא אֲבִיכֶם קַיָּם לָעַד, אֵין רָאוּי שֶׁתִּדְאֲגוּ וְתִתְאַבְּלוּ בְּתַכְלִית עַל שׁוּם מֵת.

וְלֹא תַשְׁימוּ קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה. וְגַם כֵּן אֵין לְהִצְטַעֵר מְאֹד בִּשְׁבִיל נֶזֶק הַמַּגִּיעַ לַמֵּת בְּמִיתָתוֹ, כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה מְזֻמָּן לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא אֲשֶׁר קוֹרַת רוּחַ בָּהֶם יָפָה מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה.

פסוק ב

סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים. וְלָכֵן הוּא אוֹסֵר זֶה לָכֶם, וְלֹא אָסַר אוֹתָן לִבְנֵי נֹחַ שֶׁאֵינָם כָּל כָּךְ סְגֻלָּה.

פסוק ג

לֹא תֹאכַל כָּל תּוֹעֵבָה. הִנֵּה קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה נוֹדַע הַבְדֵּל בֵּין טָמֵא לְטָהוֹר, כַּמְבֹאָר בְּעִנְיַן נֹחַ (בראשית ז:ב). מִכָּל מָקוֹם, כְּשֶׁהִתִּיר הָאֵל יִתְבָּרַךְ לְנֹחַ וּלְבָנָיו אֲכִילַת בַּעֲלֵי חַיִּים, לֹא הִבְדִּיל בֵּין טָמֵא לְטָהוֹר. אֲמָנָם אַתָּה, בְּהִיוֹתְךָ קָדוֹשׁ, אֵין רָאוּי לְךָ לִהְיוֹת נִזּוֹן מִן הַטָּמֵא וּמִתְעֵב לְהִדָּמוֹת לְמִזְגּוֹ.

פסוק כא

לֹא תֹאכְלוּ כָּל נְבֵלָה. אֲפִלּוּ מִן הַמִּין הַטָּהוֹר.

כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַה' אֱלֹהֶיךָ. אַף עַל פִּי שֶׁהַנְּבֵלָה הִיא נְאוֹתָה לְמָזוֹן אֱנוֹשִׁי כְּמוֹ לְגֵר אוֹ לְנָכְרִי, אֵינָהּ נְאוֹתָה לְמָזוֹן עַם קָדוֹשׁ מוּכָן לַשְּׁלֵמוּת הַמְכֻוָּן מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרַךְ.

לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי. כְּמַעֲשֵׂה הַכְּנַעֲנִים שֶׁהָיוּ חוֹשְׁבִים לְהַרְבּוֹת בָּזֶה הַפּוֹעַל מִקְנֵיהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל בְּהֶמְתָּם.

פסוק כב

עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר. כִּי בְּעִשּׂוּר הַתְּבוּאָה וְהַבְּהֵמָה תִּרְבֶּה הַתְּבוּאָה וְיִרְבֶּה הַמִּקְנֶה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קיט) עַשֵּׂר בִּשְׁבִיל שֶׁתִּתְעַשֵּׁר.

פסוק כג

לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה. כִּי בַּמָּקוֹם הַנִּבְחָר לַמִּקְדָּשׁ יִהְיֶה בֵּית דִּין הַגָּדוֹל לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת.

פרק טו

פסוק ב

וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה. כְּשֶׁאָמַר הָאֵל יִתְבָּרַךְ "וְהַשְׁבִּיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה" (שמות כג:יא), הָיְתָה הַכַּוָּנָה שֶׁתַּעֲשֶׂה שְׁמִטַּת כְּסָפִים, שֶׁנֶּאֱמַר "שָׁמוֹט כָּל בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ".

כִּי קָרָא שְׁמִטָּה. הָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּאָמְרוֹ "תִּשְׁמְטֶנָּה".

פסוק ד
אֶפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן. אַף עַל פִּי שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁתַּשְׁמֵט יָדְךָ, הִנֵּה לֹא יִקֶּרֶה בָכֶם אֵיזֶה לָוֶה שֶׁתִּצְטָרֵךְ לְשַׁמֵּט. וְזֶה בְּלִי סָפֵק הִתְקַיֵּם בְּדוֹר בָּאֵי הָאָרֶץ כָּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הֶאֱרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ (יהושע כד:לא).

פסוק יא
כִּי לֹא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן. כְּעִנְיַן "כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן" (דברים לא:כט).

פסוק טו
וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ. שֶׁלֹּא בִלְבַד הוֹצִיאֲךָ מֵעַבְדוּת חָפְשִׁי, אֲבָל הֶעֱנִיק לְךָ מִמָּמוֹן הַמְשֻׁעְבָּדִים בְּךָ.

פסוק יח
לֹא יִקְשֶׁה בְעֵינֶיךָ. לְהַעֲנִיק עִם שִׁלּוּחוֹ חָפְשִׁי, כִּי רָאוּי הוּא לָזֶה וְאַתָּה לֹא תֶחְסַר. **וּבֵרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ**. וּמִשָּׁלוֹ תִּתֵּן.

פסוק יט
כָּל הַבְּכוֹר. אַחַר שֶׁבֵּאַר מִינֵי חֶסֶד בַּתְּבוּאָה וְהוּא מַעְשַׂר עָנִי, וּבְמָעוֹת וְהוּא שְׁמִטַּת כְּסָפִים וְהַצְּדָקָה, וּבִשְׁאָר הַקִּנְיָנִים בְּהַעֲנָקַת עֶבֶד עִבְרִי, בֵּאַר מִצְוֹת אֲשֶׁר בָּהֶן הוֹדָאָה לְאֵל יִתְעַלֶּה, וְהֵן מַתַּן הַבְּכוֹרוֹת הָרְאוּי לְבַעֲלֵי הַמִּקְנָה לְהוֹדוֹת כִּי מִיָּדוֹ הַמִּקְנָה לָנוּ. וְחַג הַמַּצּוֹת לְהוֹדוֹת עַל הַגְּאֻלָּה בְּזֶבַח הַפֶּסַח וּבְמַצּוֹת, וְעַל הָאָבִיב בְּעֹמֶר הַתְּנוּפָה. וְחַג הַשָּׁבוּעוֹת לְהוֹדוֹת עַל שְׁבֻעוֹת חֻקּוֹת קָצִיר שֶׁשָּׁמַר לָנוּ. וְחַג הָאָסִיף לְהוֹדוֹת עַל הָאָסִיף, וְשֶׁבְּכָל אֶחָד מֵהֶם נָבִיא אֵיזֶה דִּוּרוֹן לָאָדוֹן, כְּאָמְרוֹ (דברים טז:טז) "וְלֹא יֵרָאֶה אֶת פְּנֵי ה' רֵיקָם". וּלְזֶה לֹא הִזְכִּיר בָּהֶם בְּאֵיזֶה חֹדֶשׁ וּבְכַמָּה בַּחֹדֶשׁ יִהְיוּ, אֲבָל הִזְכִּיר הָאָבִיב וְהַשָּׁבוּעוֹת וְהָאָסִיף.

פרק טז

פסוק א
שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב. שִׁמּוֹר בְּהִתְמַדַּת הַשְׁגָּחָה שֶׁיִּהְיֶה נִיסָן חֹדֶשׁ הָאָבִיב, עַל יְדֵי עִבּוּרֵי הַחֳדָשִׁים וְהַשָּׁנִים, שֶׁיְּכַוְּנוּ בָהֶם שְׁנֵי הַלְּבָנָה עִם שְׁנֵי הַחַמָּה.
וְעָשִׂיתָ פֶּסַח. בְּעֶרֶב חַג הַמַּצּוֹת.
כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ. כִּוֵּן וְרָצָה שֶׁתִּהְיֶה יְצִיאָתְךָ בְּעֵת שֶׁנִּשְׁלַם הַחֹדֶשׁ שֶׁל אָבִיב, וְהוּא הַנִּגּוּד בִּהְיוֹת טָלֶה אֱלֹהֵי מִצְרַיִם עִם הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבוּרָתוֹ וְהַיֵּרַח בְּנִגּוּדוֹ.
לָיְלָה. כִּי אוֹתוֹ הַנִּגּוּד הָיָה אָז בַּלַּיְלָה, וּבֶהֱיוֹת שָׁאֵין קָרְבָּן בַּלַּיְלָה, הֻצְרַךְ לְהַקְדִּים הַקְרָבָתוֹ בַּיּוֹם הַקּוֹדֵם לְאוֹתוֹ הַנִּגּוּד, וּלְזִכָּרוֹן זֶה קָבַע כֵּן לְדוֹרוֹת.

פסוק ב

וּבָקָר. לְקָרְבַּן חֲגִיגָה. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נַעֲשָׂה זֶה עִם פֶּסַח מִצְרַיִם.

פסוק ג

לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים. אַף עַל פִּי שֶׁפֶּסַח מִצְרַיִם הָיָה אִסּוּר חֲמוּצוֹ יוֹם אֶחָד בִּלְבַד, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים צ״ו).

תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת. שֶׁבְּהִיוֹתוֹ קָרְבַּן זִכָּרוֹן הַנִּגְאָלָה שֶׁהָיְתָה בְּרֶגַע קָטָן, אֵין רָאוּי לֶאֱכֹל עִמּוֹ חָמֵץ שֶׁהוּא צָרִיךְ עִכּוּב בַּעֲשִׂיָתוֹ מִלּוּשׁ בָּצֵק עַד חֲמַצְתּוֹ (הושע ז:ד).

לֶחֶם עֹנִי. לֶחֶם שֶׁהָיוּ אוֹכְלִים בְּעֹנִי וְשֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם פְּנַאי לְהַשְׁהוֹת עִסָּתָם עַד שֶׁתֶּחְמַץ מִפְּנֵי נוֹגְשִׂים אָצִים.

כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ. וְהַטַּעַם לְהַזְכִּיר חִפָּזוֹן הַלֶּחֶם הוּא, כִּי תְּמוּרַת אוֹתוֹ חִפָּזוֹן הָעֹנִי הָיָה לְךָ אַחַר כָּךְ חִפָּזוֹן הַגְּאוּלָה, כְּעִנְיַן "וְהֻפַּכְתִּי אֶבְלָם לְשָׂשׂוֹן" (ירמיהו לא:יב).

לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. וְהַטַּעַם שֶׁצִּוִּיתִי לְהִתְמִיד הַהַשְׁגָּחָה עַד שֶׁיִּהְיוּ שְׁנוֹת הַלְּבָנָה מְכֻוָּנוֹת עִם שְׁנוֹת הַחַמָּה עַל יְדֵי הָעִבּוּרִים, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה נִיסָן חֹדֶשׁ אָבִיב, וְלֹא צִוִּיתִי לִמְנוֹת לְחָדְשֵׁי חַמָּה שֶׁהֵם בִּלְתִּי צְרִיכִין לְעַבֵּר, הוּא כְּדֵי שֶׁתִּזְכֹּר יְצִיאַת מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ, שֶׁבְּכָל עִבּוּר חֹדֶשׁ וְעִבּוּר שָׁנָה שֶׁתַּעֲשֶׂה בִּשְׁבִיל שֶׁיִּהְיֶה נִיסָן חֹדֶשׁ הָאָבִיב, תִּזְכֹּר שֶׁזֶּה הוּא בִּשְׁבִיל יְצִיאַת מִצְרַיִם.

פסוק ד

וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים. אַף עַל פִּי שֶׁזֶּה לֹא הֻצְרַךְ בְּפֶסַח מִצְרַיִם.

וְלֹא יָלִין מִן הַבָּשָׂר. שֶׁלֹּא תַחְשׁוֹב שֶׁנֶּאֱסַר הַמּוֹתָר בְּפֶסַח מִצְרַיִם בִּלְבַד, מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ יוֹצְאִים אָז מִשָּׁם בְּחִפָּזוֹן, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשָּׁאֵר מִמֶּנּוּ בְּיַד מִצְרַיִם.

פסוק ה

לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת הַפֶּסַח. אַף עַל פִּי שֶׁפֶּסַח מִצְרַיִם נַעֲשָׂה בְּזוּלַת מְזִבֵּחַ וּבְזוּלַת מִקְדָּשׁ, לֹא יֵעָשֶׂה כֵּן לְדוֹרוֹת.

פסוק ח

וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת. נֶעֱצְרוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל יַחְדָּיו לַעֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וְשָׂרוּ לוֹ שִׁירָה בַּשְּׁבִיעִי שֶׁל חַג הַמַּצּוֹת, לְפִיכָךְ נִקְדַּשׁ אוֹתוֹ הַיּוֹם.

וְלֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה. כִּי לוּלֵא זֶה לֹא הָיָה הַשְּׁבִיעִי קָדוֹשׁ כְּלָל, כְּמוֹ שֶׁהוּא הָעִנְיָן בְּחַג הַסֻּכּוֹת שֶׁאֵין הַשְּׁבִיעִי שֶׁלּוֹ מִקְרָא קֹדֶשׁ.

פסוק ט
מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה. בְּקָמַת שְׁעוֹרֵי הָעֹמֶר, כִּי הַשְּׁעוֹרָה אָבִיב (שמות ט:לא), וּמִן הָאָבִיב עַד הַקָּצִיר תִּסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבוּעוֹת, חֻקַּת קָצִיר.

פסוק יא
וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה. יִשְׂמְחוּ בְּחַג הַקָּצִיר בְּלֶקֶט וּפֵאָה הַמְּצוּיִים בַּקָּצִיר. וְהִזְכִּירָם בְּעִנְיָן זֶה הַחַג בְּפָרָשַׁת אֱמֹר (ויקרא כג:כב).

פסוק יב
וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ. שֶׁלֹּא הָיָה אָז שׁוּם מָמוֹן שֶׁלְּךָ, כִּי מַה שֶּׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה רַבּוֹ.
וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה. בִּנְתִינַת לֶקֶט וּפֵאָה לְרָצוֹן לִפְנֵי ה' שֶׁהוֹצִיאֲךָ מִשָּׁם וְנָתַן לְךָ עֹשֶׁר וּנְכָסִים.

פסוק יג
בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ. בְּאָסְפְּךָ הַתְּבוּאָה אֶל בֵּיתְךָ מִן הַגֹּרֶן וּמִן הַיֶּקֶב.

פסוק יד
וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה. יִשְׂמְחוּ בִּפְרָט וְעוֹלְלוֹת וּמַתָּנוֹת פֵּירוֹת הָאִילָן.

פסוק טו
כִּי יְבָרֶכְךָ. שֶׁיִּהְיֶה לְךָ אָסִיף מְרֻבֶּה, וְלָעֲנִיִּים יִהְיוּ מַתָּנוֹת מְרֻבּוֹת.
וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ. תִּהְיֶה שָׂמֵחַ בִּלְבַד, וּבְשִׂמְחָתְךָ לֹא יִתְעָרֵב עִצָּבוֹן.

פסוק יז
אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ. לֹא שֶׁיִּתֵּן כָּל אֲשֶׁר לוֹ וְיִצְטָרֵךְ הוּא לַבְּרִיּוֹת, כְּמַחֲשָׁבוֹת פְּתָאֵי הָאֱוִילִים, כְּאָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות נ:) "הַמְבַזְבֵּז אַל יְבַזְבֵּז יוֹתֵר מֵחֹמֶשׁ".

פסוק יח
שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים. אַחַר הַמִּצְווֹת לְהֶהָמוֹן צִוָּה עִנְיְנֵי מַנְהִיגָיו, וְהֵם הַמְּלָכִים וְהַשּׁוֹפְטִים וְהַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִיאִים, אֲשֶׁר בְּתִקּוּנָם יִתָּקֵן עִנְיַן הֶהָמוֹן וּבְקִלְקוּלָם יְקֻלְקָל, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיר הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ "שָׂרֶיהָ בְקִרְבָּהּ אֲרָיוֹת שוֹאֲגִים, שְׁפָטֶיהָ זְאֵבֵי עֶרֶב לֹא גָרְמוּ לַבֹּקֶר, נְבִיאֶיהָ פֹּחֲזִים אַנְשֵׁי בְגִדוֹת, כֹּהֲנֶיהָ חִלְּלוּ קֹדֶשׁ חָמְסוּ תוֹרָה" (צפניה ג:ג-ד).
נוֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ. בִּשְׁעָרֶיךָ שֶׁהוּא נוֹתֵן לְךָ שֶׁתְּחַלֵּק לִשְׁבָטֶיךָ, לֹא בְּמָה שֶׁתִּכְבּוֹשׁ חוּצָה לָאָרֶץ שֶׁאֵינוֹ מִתְחַלֵּק לַשְּׁבָטִים, כְּאָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין): "בְּחוּצָה לָאָרֶץ אֵין אַתָּה מוֹשִׁיב דַּיָּנִים בְּכָל פֶּלֶךְ וּבְכָל עִיר וָעִיר", וְזֶה כְּמוֹ בְּסוּרְיָא וְזוּלָתָהּ.
מִשְׁפַּט צֶדֶק. תִּהְיֶה קַבָּלַת הַטְּעָנוֹת בְּאֹפֶן שֶׁיִּפְסְקוּ הַדִּין בְּצֶדֶק, שֶׁלֹּא יֵהֵא רַךְ לָזֶה וְקָשֶׁה לָזֶה.

פסוק כ

צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף. כְּשֶׁתִּתֵּן לְךָ שׁוֹפְטִים, אַתָּה הַמְמַנֶּה אֶת הַשּׁוֹפְטִים, בְּחַר אֶת הַיּוֹתֵר שׁוֹפְטֵי צֶדֶק, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בָּהֶם כָּל כָּךְ שְׁאָר תַּכְסִיסִים הָרְאוּיִים לְדַיָּן, כְּמוֹ שְׁלֵמוּת הַקִּנְיָן וּשְׁלֵמוּת הַגּוּף, כְּעִנְיַן "אַל תַּבֵּט אֶל מַרְאֵהוּ וְאֶל גְּבַהּ קוֹמָתוֹ" (שמואל א טז:ז).
לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ. תִּצְטָרֵךְ לָזֶה יוֹתֵר בָּאָרֶץ, כִּי חִסָּרוֹן זֶה יִמְנַע הַיְרֻשָּׁה בָּהּ, כְּאָמְרוֹ "בַּעֲוֹן בְּצָעוֹ קָצַפְתִּי" (ישעיהו נז:יז).

פסוק כא

לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה. הֵבִיא שְׁלֹשָׁה דּוֹמִים מֵעִנְיַן דְּבָרִים שֶׁהֵם נָאִים כְּפִי הַחוּשׁ וְנִמְאָסִים מִפְּנֵי מוּמָם הָרוּחָנִי. רִאשׁוֹנָה הִיא הָאֲשֵׁרָה שֶׁהִיא לְנוֹי הֵיכָלוֹת, וּמִכָּל מָקוֹם הָיְתָה נִמְאֶסֶת לְקֹדֶשׁ מִפְּנֵי שֶׁהָיְתָה תַּכְסִיס לַעֲבוֹדַת גִּלּוּלִים, וְכֵן נְקֵדִים הָעֲדָפַת הַצֶּדֶק הָרוּחָנִי לְשַׁלְמוּת גּוּף הַדַּיָּן שֶׁהוּא חוּשִׁי וְגַשְׁמִי. שְׁנִית הַמַּצֵּבָה, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהָיְתָה לְרָצוֹן קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה, כְּאָמְרוֹ (שמות כד:ד) "וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה", וְזֶה כִּי הָיָה עִנְיָנָהּ כְּאִלּוּ הַמַּקְרִיב נִצָּב תָּמִיד לִפְנֵי הַקֹּדֶשׁ, כְּעִנְיַן (תהלים טז:ח) "שִׁוִּיתִי ה' לְנֶגְדִּי תָּמִיד", וְנָפְלוּ מִזֹּאת הַמַּדְרֵגָה בְּעִנְיַן הָעֶגֶל, כְּאָמְרוֹ שָׁם (שמות לג:ג) "כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ". וְכֵן יִקָּרֶה בְּעִנְיַן זָקֵן שֶׁאֵין פְּרִקּוֹ נָאֶה, שֶׁיָּצָא עָלָיו שֵׁם רַע בְּיַלְדוּתוֹ, כְּשֶׁתִּמְצָא זָקֵן וּפְרִקּוֹ נָאֶה. שְׁלִישִׁית הֵבִיא עִנְיַן הַמּוּם הַנִּמְאָס, אַף עַל פִּי שֶׁתִּהְיֶה הַבְּהֵמָה יָפָה כְּפִי הַחוּשׁ וּשְׁמֵנָה שָׁוָה אֶלֶף זוּז, וְעִם כָּל זֶה הִיא נִפְסֶלֶת לְקֹדֶשׁ מִפְּנֵי מוּם בִּלְתִּי מְחַסֵּר מִדָּמִים, וְיִהְיֶה שׁוֹר שָׁוֶה סֶלַע בְּשִׁבְיל הֱיוֹתוֹ תָּמִים כָּשֵׁר לְקָרְבָּן. וְכֵן יִהְיֶה בְּזָקֵן בַּעַל מִדָּה מְגֻנָּה, כְּשֶׁתִּמְצָא שָׁלֵם מִמֶּנּוּ בַּמִּדּוֹת, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יִהְיֶה עָשִׁיר וְנָאֶה כָּמוֹהוּ.

פרק יז

פסוק ב

כִּי יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ. אַחַר שֶׁצִּוָּה לְמַנּוֹת דַּיָּנִים בְּכָל עִיר וְעִיר לִשְׁפֹּט כָּל בֵּית דִּין אֶת בְּנֵי עִירוֹ, הִזְכִּיר מִשְׁפַּט עוֹבֵד עֲבוֹדַת גִּלּוּלִים שֶׁאֵינוֹ נִדּוֹן בְּעִירוֹ אֲבָל נִדּוֹן בְּאוֹתָהּ הָעִיר שֶׁעָבַד בָּהּ. וְאַחֲרָיו הִזְכִּיר עִנְיַן מַחֲלֹקֶת בָּתֵּי דִינִים, שֶׁזֶּה גַּם כֵּן נִשְׁפָּט בְּעִיר אַחֶרֶת, הַיְינוּ "בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'" (דברים יז:ח). וְכֵן עִנְיַן זָקֵן מַמְרֵא.
לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ. הַבְּרִית שֶׁכָּרַת עַל כָּל הַמִּצְוֹת, כִּי אָמְנָם הָעוֹבֵד עֲבוֹדַת גִּלּוּלִים כּוֹפֵר כָּל הַמִּצְוֹת וּמְבַטְּלָן.

פסוק ג

אֱלֹהִים אֲחֵרִים. עֲצָמִים נִבְדָּלִים זוּלַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ.

וְלַשָּׁמֶשׁ אוֹ לַיָּרֵחַ. שֶׁהֵם גַּשְׁמִיִּים.
אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי. אֲשֶׁר לֹא מִנִּיתִי בְּשׁוּם מִנּוּי בְּחִירִי, שֶׁיּוּכְלוּ לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹנָם, אֲבָל נָתַתִּי לָהֶם חֹק וְלֹא יַעֲבוֹר. עַל הֵיפֶךְ מַחֲשֶׁבֶת עוֹבְדֵי עֲבוֹדַת גִּלּוּלִים, שֶׁחָשְׁבוּ שֶׁלְּכָל עִיר וָעִיר יֵשׁ שַׂר יָכוֹל כִּרְצוֹנוֹ לְהֵיטִיב וּלְהָרַע, וְשֶׁהוּא מֵטִיב כְּשֶׁיַּעַבְדוּהוּ.

פסוק ה

אֶת הָאִישׁ הַהוּא אוֹ אֶת הָאִשָּׁה הַהִיא. וְלֹא נֶאֱמַר שֶׁהָיָה זֶה פְּתִיּוּת וּבַל יָדְעָה מָה, וְשֶׁאֵין צָרִיךְ לְדוֹנָהּ בַּשַּׁעַר שֶׁעָבְדָה בּוֹ, לְהוֹרוֹת הֵיפֶךְ דֵּעוֹתֶיהָ.
אֶל שְׁעָרֶיךָ. אֶל שַׁעַר שֶׁעָבַד בּוֹ, לְהַרְאוֹת שֶׁלֹּא יוֹשִׁיעֵהוּ הָאֱלִיל הַנֶּעֱבָד שָׁם אֲשֶׁר חָשַׁב הָעוֹבֵד לִהְיוֹת נוֹשֵׁעַ בּוֹ.

פסוק ו

עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה. אֲפִלּוּ בַּעֲבוֹדַת גִּלּוּלִים תִּבָּטֵל כָּל הָעֵדוּת אִם נִמְצָא אֶחָד מֵהֶם פָּסוּל, וְלֹא נֹאמַר תִּתְקַיֵּם הָעֵדוּת בַּשְּׁאָר.

פסוק ח

כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ. אַף עַל פִּי שֶׁמְּנִיתֶם הַשּׁוֹפְטִים בְּכָל עִיר וָעִיר, כְּדֵי שֶׁכָּל בֵּית דִּין יִשְׁפֹּט אֶת עִירוֹ, הִנֵּה בְּהִוָּלֵד סָפֵק אֵיךְ הָיָה מִפִּי הַשְּׁמוּעָה, לֹא יִשְׁפְּטוּהוּ בֵּית דִּין שֶׁל אוֹתָהּ הָעִיר כְּפִי מַחֲשַׁבְתָּם, אֲבָל יִהְיֶה פָּסַק דִּין כְּפִי מַחֲשֶׁבֶת רֹב בֵּית דִּין הַגָּדוֹל. וְכֵן כְּשֶׁלֹּא יֵרְבּוּ אֵלּוּ עַל אֵלּוּ.

פסוק יב

וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן. שֶׁיּוֹרֶה הֲלָכָה לְמַעֲשֶׂה נֶגֶד הוֹרָאַת בֵּית דִּין הַגָּדוֹל. **וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא**, עַל פִּי בֵּית דִּין הַגָּדוֹל, וּבָזֶה כָּל הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִירָאוּ.

פסוק יד

אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ כָּכָל הַגּוֹיִם. שֶׁתִּהְיֶה הַמַּלְכוּת לוֹ וּלְזַרְעוֹ, לֹא כְּעִנְיַן הַשּׁוֹפְטִים שֶׁהָיָה הַשּׁוֹפֵט מוֹלֵךְ הוּא בִּלְבַד, אֲבָל לֹא זַרְעוֹ אַחֲרָיו. וְעַל מִנּוּי שׁוֹפֵט לְמֶלֶךְ בָּזֶה הָאֹפֶן נִצְטַוּוּ בְּבִיאָתָם לָאָרֶץ, כְּאָמְרוֹ "וְלֹא תִהְיֶה עֲדַת ה' כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֹעֶה" (במדבר כז:יז). אָמְנָם שֶׁיִּהְיֶה כְּמַלְכֵי הַגּוֹיִם, מַחֲזִיק בַּמַּלְכוּת הוּא וְזַרְעוֹ, נִמְאַס אֵצֶל הָאֵל יִתְבָּרַךְ. אֲבָל צִוָּה שֶׁכַּאֲשֶׁר יַקְשׁוּ עָרְפָּם לְהַעֲמִיד לָהֶם מֶלֶךְ בָּזֶה הָאֹפֶן, לֹא יִבְחֲרוּ אֶלָּא אָדָם כָּשֵׁר שֶׁיִּבְחַר בּוֹ ה' (דברים יז:טו), וְלֹא יַעֲבִיר יִשְׂרָאֵל עַל דָּת, וְשֶׁלֹּא יִהְיֶה אִישׁ נָכְרִי (דברים יז:טו), אַף עַל פִּי שֶׁיִּהְיֶה אָדָם כָּשֵׁר, וְאַף עַל פִּי שֶׁיִּהְיֶה גִּבּוֹר וְאִישׁ מִלְחָמָה. וְכַאֲשֶׁר חָטְאוּ בִּשְׁאֵלַת הַמֶּלֶךְ שֶׁיִּמְלוֹךְ הוּא וְזַרְעוֹ כְּכָל הַגּוֹיִם (שמואל א ח:ה), הָיָה הָעֹנֶשׁ עֲלֵיהֶם בְּתַקָּלוֹת הַקּוֹרוֹת לֶהָמוֹן בִּשְׁבִיל הַמֶּלֶךְ, כְּאָמְרוֹ "וּזְעַקְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא מִלִּפְנֵי מַלְכְּכֶם אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם לָכֶם,

וְלֹא יַעֲנֶה ה' אֶתְכֶם בַּיּוֹם הַהוּא" (שמואל א ח:יח), וּכְאָמְרוֹ "אֶתֵּן לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי, וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי" (הושע יג:יא). וְהָיָה הָרְשׁוּת בְּמִנּוּי הַמֶּלֶךְ כְּמוֹ שֶׁהָיָה הָרְשׁוּת בִּיפַת תֹּאַר, אֲשֶׁר רָמַז שֶׁסּוֹפוֹ לִשְׁנֹאתָהּ וּלְהוֹלִיד מִמֶּנָּה בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה, כְּמוֹ שֶׁקָּרָא לְדָוִד בִּדְבַר אַבְשָׁלוֹם.

פסוק יט

לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה. בַּחֵלֶק הָעִיּוּנִי מִמֶּנָּה הַמּוֹרֶה בְּמוֹפֵת אֶת גֹּדֶל וְהַשְׁגָּחַת הָאֵל יִתְעַלֶּה, אֲשֶׁר בִּידִיעַת זֶה תִּתְחַיֵּב הַמּוֹרָא.

פרק יח

פסוק ה

כִּי בוֹ בָּחַר ה' אֱלֹהֶיךָ מִכָּל שְׁבָטֶיךָ. וְרָאוּי לְךָ לָתֵת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לַעֲמֹד לְשָׁרֵת.

פסוק ח

לְבַד מִמְכָּרָיו עַל הָאָבוֹת. אֵין עַל הָאָבוֹת לַחֲלֹק לְמִשְׁמְרוֹת כְּהֻנָּה, אֶלָּא מִמִּכְרָיו, מַה שֶּׁהָיָה כָּל מִשְׁמָר מֵהֶם יָכוֹל לְמָכֹר לַחֲבֵרוֹ בַּחֲלִיפִין, וְהֵם קָרְבְּנוֹת כָּל יְמוֹת הַשָּׁנָה, שֶׁיַּחֲלִיף כָּל מִשְׁמָר עִם חֲבֵרָיו אֶת חֶלְקוֹ בְּקָרְבְּנוֹת הַשָּׁנָה בְּעַד מַה שֶּׁיִּתְּנוּ לוֹ חֶלְקָם בְּשָׁבוּעַ אַחַת אוֹ שְׁתַּיִם. אֲבָל קָרְבְּנוֹת הָרְגָלִים שֶׁאֵין לָהֶם חֲלִיפִין וְאֵינָם מִכְּלַל מִמְכָּרָיו שֶׁיּוּכְלוּ הָאָבוֹת לְחַלְּקָם לְמִשְׁמָרוֹת, לְפִיכָךְ **חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ** מֵהֶם.

פסוק י

לֹא יִמָּצֵא בְךָ. אֲפִלּוּ מֵעֵת נָכְרִי, כְּגוֹן בַּעֲלַת אוֹב שֶׁנִּשְׁאֲרָה בְּעֵין דֹּאר (שמואל א כח).

פסוק יג

תָּמִים תִּהְיֶה. שָׁלֵם עִמּוֹ, שֶׁגַּם בִּדְרִישַׁת הָעֲתִידוֹת לֹא תִּדְרוֹשׁ זוּלָתוֹ, אֲבָל תִּדְרוֹשׁ עַל יְדֵי נָבִיא אוֹ עַל יְדֵי אוּרִים וְתוּמִּים.

פסוק יד

וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לָךְ. שֶׁלֹּא יִתְאַמְּתוּ בְּךָ דִּבְרֵי הַמְעוֹנְנִים וְהַקּוֹסְמִים, כְּאָמְרָם (שבת קנו:) "אֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל".

פסוק טו

אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן. אִם יְצַוֶּה מִצְוַת שָׁעָה.

פסוק כא

אֵיכָה נֵדַע אֶת הַדָּבָר. כְּשֶׁיְצַוֶּה לְשָׁעָה אֵיזוֹ מִצְוָה, כְּגוֹן אֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל (מלכים א יח), וְיהוֹשֻׁעַ שֶׁהִקְיף יְרִיחוֹ בְּשַׁבָּת (יהושע ו) וְצִוָּה אֶת הַכֹּהֲנִים לְשַׂאת אֶת הָאָרוֹן בַּיַּרְדֵּן וְלַעֲמוֹד שָׁם עַד שֶׁיַּעַבְרוּ כָּל הָעָם.

פסוק כב

וְלֹא יִהְיֶה הַדָּבָר. כִּי אָמְנָם לֹא תִתְחַדֵּשׁ מִצְוָה אֲפִילוּ לְשָׁעָה לֶהָמוֹן, אִם לֹא יִהְיֶה עִמָּהּ אֵיזֶה אוֹת, כְּמוֹ שֶׁהָיָה בִּיהוֹשֻׁעַ בִּבְקִיעַת הַיַּרְדֵּן וּנְפִילַת חוֹמַת יְרִיחוֹ (יהושע ג:ו), וּבְאֵלִיָּהוּ יְרִידַת הָאֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם (מלכים א יח:לח). אָמְנָם מִצְוֹת הַנָּבִיא שֶׁאָמַר "אֶל רֵעֵהוּ הַכֵּנִי נָא" (מלכים א כ:לה) הָיְתָה לְרֵעֵהוּ נָבִיא כְּמוֹהוּ שֶׁיֵּדַע כִּי דְבַר ה' הוּא, לְפִיכָךְ נֶעֱנַשׁ כַּאֲשֶׁר מֵאֵן.

פרק יט

פסוק ב

שָׁלוֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל. אַחַר שֶׁבֵּאֵר עִנְיַן הַשּׁוֹפְטִים וְהַמֶּלֶךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִיאִים, סִפֵּר הַמִּצְוֹת הַמּוּטָלוֹת עַל הַשּׁוֹפְטִים, וְהֵם הַבְדָּלַת עָרֵי מִקְלָט וּגְבוּלוֹת הָאָרֶץ וַחֲקִירַת הָעֵדִים וְקַבָּלָתָם, וְהַמִּצְוֹת הַמּוּטָלוֹת עַל הַמְּלָכִים, וְהֵם "כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה" (דברים כ:א), "כִּי תִקְרַב אֶל עִיר" (דברים כ:י) וְ"כִי תָצוּר" (דברים כ:יט). וְהַמּוּטָל עַל הַכֹּהֲנִים וְהַשּׁוֹפְטִים יַחְדָּיו, וְהֵם עִנְיְנֵי עֶגְלָה עֲרוּפָה (דברים כא:א-ט).

פסוק יג

וּבִעַרְתָּ דַּם הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל. עִנְּשׁ דַּם הַנָּקִי. כְּאָמְרוֹ (במדבר לה:לג) "וְלָאָרֶץ לֹא יְכֻפַּר לַדָּם אֲשֶׁר שֻׁפַּךְ בָּהּ כִּי אִם בְּדַם שֹׁפְכוֹ".
וְטוֹב לָךְ. שֶׁלֹּא יוֹסִיף הָרוֹצֶה לַהֲרוֹג אֲחֵרִים, "וְהַנִּשְׁאָרִים יִשְׁמְעוּ וְיִירָאוּ" (דברים יט:כ).

פסוק יח

וְהִנֵּה עֵד שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו. שֶׁהָיְתָה עֵדוּתוֹ שֶׁקֶר וּבְכַוָּנָה מִמֶּנּוּ לַעֲנוֹת שֶׁקֶר עַל אָחִיו, לֹא כְּמוּטְעֶה אוֹ שׁוֹגֵג, כְּעִנְיַן בְּטָעוּת שְׁעוֹת יוֹם הַמְעֻנָּן אוֹ בְּעִבּוּרוֹ שֶׁל חֹדֶשׁ.

פרק כ

פסוק א

כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה. לְחוּצָה לָאָרֶץ, שֶׁבְּמִלְחֶמֶת מִצְוָה לֹא הָיוּ שָׁם שָׁבִים מֵעוֹרְכֵי הַמִּלְחָמָה, אֶלָּא אֲפִילוּ חָתָן מֵחֲדָרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ (סוטה מ"ד).

פסוק ה

פֶּן יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ. שֶׁמָּא יֵשׁ עָלָיו עֲבֵרָה שֶׁבִּשְׁבִילָהּ יֵעָנֵשׁ בָּזֶה הָעֹנֶשׁ הַמְבֹאָר בַּתּוֹכֵחוֹת (דברים כח), וְיַזִּיק לְאָחָיו שֶׁיְּנִיא אֶת לִבָּם וְזוּלָתוֹ.

פסוק ט

וּפָקְדוּ שָׂרֵי צְבָאוֹת. אַחֲרֵי חֲזָרַת הַחוֹזְרִים, שֶׁמָּא יִפָּקְדוּ לְשֹׂר צָבָא אֶחָד מֵהַחוֹזְרִים וְיָמֵס לְבַב כָּל צְבָאוֹ, כַּאֲמָרוֹ "הַהּ הַכַּפְתּוֹר וְיִרְעֲשׁוּ הַסִּפִּים" (עמוס ט:א).

פסוק טו

הָרְחוֹקוֹת מִמְּךָ מְאֹד. הָרְחוֹקוֹת מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר בּוֹ מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל עַתָּה, כִּי גְבוּל יִשְׂרָאֵל שָׁם רָחוֹק מִכָּל צַד.

פסוק יט

לֹא תַשְׁחִית אֶת עֵצָהּ לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן. לֹא תַשְׁחִית אֶת הָעֵץ כְּדֵי לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן מַשְׁחִית בִּלְבָד, שֶׁלֹּא לְצֹרֶךְ אֶלָּא לְהַזִּיק לִבְנֵי הָעִיר.

כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל. כִּי אָמְנָם כְּרִיתַת הָעֵצִים דֶּרֶךְ הַשְׁחָתָה בִּלְבַד יַעֲשׂוּהוּ הַצָּבָא לְהַזִּיק, כַּאֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה בָּטוּחַ לְנַצֵּחַ וְלִשְׁבֹּת בָּאָרֶץ. אֲבָל אַתָּה הַבָּטוּחַ לְכִבּוֹשׁ אֶת הָאָרֶץ וְלִשְׁבֹּת בָּהּ, אֵין לְךָ לְהַשְׁחִית עֵץ מַאֲכָל.

כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל. שֶׁתִּכְבּוֹשׁ הָאָרֶץ בְּלִי סָפֵק וְתֹאכַל מִמֶּנּוּ כְּשֶׁלֹּא תַשְׁחִיתֵהוּ.

כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה. כִּי הַאֻמָּנִם עֵץ הַשָּׂדֶה הָאָדָם, רְאוּי לְבֹא מִפָּנֶיךָ בְּגַלַּל הָעִיר בַּמָּצוֹר, לְמָסוֹר אֶת עַצְמָם בְּיָדְךָ מִכֹּחַ מָצוֹר? וְכֵיוָן שֶׁאֵינוֹ כֵן בָּזֶה, גַּם שֶׁרְאוּי לְהַזִּיק לִיוֹשְׁבֵי הָעִיר בִּכְלֵי מִלְחָמָה, כְּמוֹ בְּסוֹלְלוֹת וְזוּלָתָם, לְהָבִיא הָעִיר בַּמָּצוֹר, הִנֵּה בְּהֶיוֹת שֶׁלֹּא תַשִּׂיג זֶה בְּהַשְׁחָתַת הָאִילָנוֹת, אֵין רָאוּי לְהַשְׁחִיתָם, כְּמוֹ שֶׁרָאוּי שֶׁתַּשְׁחִית הָאָדָם יוֹשְׁבֵי הָעִיר.

לָבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר. כְּדֵי שֶׁתָּבֹא בִּשְׁבִיל זֶה הָעִיר מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר, בְּאֹפֶן שֶׁיִּמְסְרוּ אֶת עַצְמָם בְּיָדֶךָ.

פסוק כ

רַק עֵץ אֲשֶׁר תֵּדַע כִּי לֹא עֵץ מַאֲכָל הוּא. אַף עַל פִּי שֶׁיִּהְיֶה מִמִּין עֲצֵי מַאֲכָל, כְּשֶׁתֵּדַע שֶׁהוּא זָקֵן אוֹ מְקֻלְקָל בְּאֹפֶן שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה פְּרִי שֶׁיִּהְיֶה רְאוּי שֶׁיִּטְרַח הָאָדָם בְּעִנְיָנוֹ, אוֹתוֹ תַּשְׁחִית.

פרק כא

פסוק ד

אֲל נַחַל אֵיתָן. שֶׁאֵין שָׁם רֶגֶל מְצוּיָה.

וְעָרְפוּ. שֶׁהִיא מִיתָה נֶעְלֶמֶת מֵעֵינֵי הַנֶּהֱרָג, מוֹרֶה עַל שֶׁהַהֲרִיגָה הָיְתָה בְּלִי סָפֵק בְּמָקוֹם נֶעְלָם מֵעֵינֵי הָעָם, וְשֶׁנַּעֲשְׂתָה עַל יְדֵי רוֹצֵחַ שֶׁלֹּא הָיָה נוֹדָע לָרוֹצֵחַ אֵצֶל בֵּית דִּין, שֶׁאִם הָיָה נוֹדָע אֶצְלָם הָרוֹצֵחַ הָיוּ מְבַעֲרִים אוֹתוֹ.

פסוק ה

לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ. וְעַל יָדָם תִּהְיֶה כַּפָּרָה מִן הַדָּם הַנָּקִי וּבְרָכָה לָאָרֶץ.

וְעַל פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל רִיב וְכָל נָגַע. בְּאֹפֶן שֶׁהֵם בְּקִיאִים בְּדַרְכֵי בְּנֵי הָאָדָם וּמִזְגֵיהֶם, בְּמַה שֶׁרָאוּ הֵם וַאֲבוֹתֵיהֶם, וְאוּלַי יַכִּירוּ מִי נִתְלַכְלֵךְ בְּחֵטְא זֶה בִּידִיעַת דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו, וְיִתְגַּלֶּה הַדָּבָר.

פסוק ז

יָדֵינוּ לֹא שָׁפְכָה. שֶׁלֹּא הִנַּחְנוּ שׁוּם נוֹדָע לָרוֹצֵחַ בָּאָרֶץ.

וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ. שֶׁלֹּא הָיָה זֶה בְּמָקוֹם רוֹאִים, שֶׁאִם הָיוּ שָׁם רוֹאִים הָיוּ מִתְקוֹמְמִים וּמַגִּידִים.

פסוק ח

כַּפֵּר לְעַמְּךָ. כַּפֵּר אַתָּה בְּדָם שׁוֹפְכוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות ל:) מִי שֶׁנִּתְחַיֵּב הֲרִיגָה אוֹ נִמְסַר לְמַלְכוּת אוֹ לִסְטִים בָּאִים עָלָיו.

וְנִכַּפֵּר לָהֶם הַדָּם. יְכֻפַּר בְּדִינֵי שָׁמַיִם בְּדַם שׁוֹפְכוֹ, בְּאֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה נִרְאֶה כְּמִתְכַּפֵּר מֵאֵלָיו.

פסוק ט

וְאַתָּה תְּבַעֵר. הִנֵּה הָאֵל יִתְבָּרַךְ יְכַפֵּר כְּשֶׁלֹּא תֵּדָעֵהוּ, וְאַתָּה אִם תֵּדָעֵהוּ תְּבַעֵר קֹדֶם שֶׁיִּפָּעֲלוּ בּוֹ דִּינֵי שָׁמַיִם.

פסוק י

כִּי תֵצֵא. אֶל חוּצָה לָאָרֶץ.

פסוק יג

וּבָכְתָה אֶת אָבִיהָ וְאֶת אִמָּהּ. שֶׁתַּעַזְבֵם וְתִתְיַשֵּׁב בָּזֶה בְּדַעְתָּהּ שֶׁלֹּא לַחְשׁוֹב בָּם עוֹד, כְּעִנְיַן "וְשִׁכְחִי עַמֵּךְ וּבֵית אָבִיךְ" (תהלים מה:יא). וְאֵין הַבְּכִי עַל מִיתָתָם, כִּי אֲנַחְנוּ לֹא נָמִית אוֹתָם כְּלָל.

פסוק טו

כִּי תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים. אַחַר נִצָּחוֹן הַמִּלְחָמָה דִּבֵּר בְּעִנְיְנֵי בְּנֵי הַמְּדִינָה, וְהֵם עִסְקֵי הַנָּשִׂים וְהַבָּנִים וְהַמִּקְנֶה וְהַתַּכְשִׁיטִים וְהַצַּיִד וְהַבִּנְיָן וַעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה וְהַמַּלְבּוּשׁ.

פסוק טז
לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת בֶּן הָאֲהוּבָה עַל פְּנֵי בֶן הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר. לֹא יַעֲבִיר הַבְּכוֹרָה מִן הַבֵּן בְּשִׁבְיל שְׂנֵאת זוֹ אוֹ אַהֲבַת זוֹ, אֲבָל אִם יַעֲשֶׂה זֶה בְּסִבַּת רִשְׁעַת הַבֵּן הַבְּכוֹר, אָז רָאוּי לְהַעֲבִיר, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא קל"ג) "אִם לֹא הָיָה נוֹהֵג כַּשּׁוּרָה זְכוּר לְטוֹב". וְכֵן נִרְאֶה שֶׁעָשָׂה יַעֲקֹב אָבִינוּ, כְּאָמְרוֹ (דברי הימים א ה:א) "וּבְחַלְלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְכֹרָתוֹ לִבְנֵי יוֹסֵף בֶּן יִשְׂרָאֵל".

פסוק יח
סוֹרֵר וּמוֹרֶה. כִּי מֶרְיוֹ מֵסִיר הַתִּקְוָה שֶׁיְּשׁוּב מִסּוֹרְרוּתוֹ.

פסוק כ
זוֹלֵל וְסוֹבֵא. כִּי סוֹבֵא וְזוֹלֵל יוֹרֵשׁ וְיִלְסְטֵם לְמַלֵּא נַפְשׁוֹ.

פסוק כג
כִּי קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי. הִנֵּה כָּל עֵצָם נִבְדָּל מֵחוֹמֶר יִקָּרֵא אֱלֹהִים, וּמִזֶּה הַמִּין הוּא עֵצָם הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית בָּאָדָם הַנִּקְרֵאת "צֶלֶם אֱלֹהִים" (בראשית א:כז). וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ אָמְרָה בַּעֲלַת אוֹב לְשָׁאוּל (שמואל א כח:יג) "אֱלֹהִים רָאִיתִי עֹלִים". וּבְהְיוֹת שֶׁהַבְּזָיוֹן הַנַּעֲשֶׂה לַמֵּת אַחַר מִיתָה הוּא בְּזָיוֹן לַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית אֲשֶׁר הִיא עֵצָם נִבְדָּל הַנִּשְׁאָר אַחַר מִיתַת הַגּוּף, אָמַר שֶׁהוּא קִלְלַת אֱלֹהִים, כִּי הַלְנַת הַתְּלִיָּה לְגוּף הַמֵּת בִּלְתִּי קְבוּרָה הִיא בְּזָיוֹן לְאוֹתוֹ הָעֵצָם הַנִּקְרָא אֱלֹהִים.
וְלֹא תְטַמֵּא. לְהַשְׁרוֹת רוּחַ הַטֻּמְאָה בְּמָקוֹם הַמֵּת הַבִּלְתִּי נִקְבָּר הַנִּרְקָב.

פרק כב

פסוק ג
וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשַׂמְלָתוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין אֲבֵדָתָהּ מְצוּיָה כָּל כָּךְ, אַל תַּחְשְׁבָהּ לַאֲבֵדָה מִדַּעַת.

פסוק ז
לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים. הִנֵּה בְּעִנְיַן שִׁלּוּחַ הַקֵּן יֵשׁ אֵיזֶה גְּמִילוּת חֶסֶד לָהֶמּוֹן, שֶׁלֹּא לְהַשְׁחִית זֶרַע עוֹפוֹת הַשָּׂדֶה שֶׁהֵם הֶפְקֵר, וְזֶה בְּשִׁלּוּחַ הָאֵם. אָמַר שֶׁאֶפְלוּ בָּזֶה הַקְּצָת שֶׁל גְּמִילוּת חֲסָדִים, יִהְיֶה אוֹכֶל פֵּרוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא.

פסוק ח
וְלֹא תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי יִפֹּל הַנֹּפֵל. כַּאֲשֶׁר יִקָּרֶה שֶׁיִּפּוֹל אֵיזֶה נוֹפֵל מִשָּׁם, לֹא תִהְיֶה אַתָּה הַגּוֹרֵם בְּאֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה עָנֶשׁ הַדָּם בְּבֵיתֶךָ.

פסוק יג

כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה. אַחַר הַדִּבּוּר בְּעִנְיְנֵי הַיְּשׁוּב, דִּבֵּר בְּאֵזְהָרוֹת הַמְּחַיְּבוֹת לִשְׁרִית הַשְּׁכִינָה בְּיִשְׂרָאֵל וּלְהִשָּׁמֵר מִלְּגָרוֹם הִסְתַּלְּקוּתָהּ בְּפִסּוּל הַזֶּרַע, מִצַּד הָעֲרָיוֹת וּמִצַּד תַּעֲרוֹבֶת הָאֻמּוֹת הַפְּסוּלוֹת וּמִצַּד טֻמְאַת הַמַּחֲנָה, כְּאָמְרוֹ "וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ" (דברים כג:טו).

פסוק כד

אֲשֶׁר עִנָּה אֶת אֵשֶׁת רֵעֵהוּ. הֶעֱנָה וְהִשְׁפִּיל אוֹתָהּ מִכְּשֶׁרוּתָהּ וּפָסַל אוֹתָהּ מִהֱיוֹתָהּ עוֹד רְאוּיָה לְבַעְלָהּ רֵעֵהוּ, כְּעִנְיַן "נְשֵׁי עַמִּי תְּגָרְשׁוּן מִבֵּית תַּעֲנֻגֶיהָ" (מיכה ב:ט).

פסוק כו

אֵין לַנַּעֲרָה חֵטְא מָוֶת. אַף עַל פִּי שֶׁהָיְתָה סוֹפָהּ בְּרָצוֹן, כֵּיוָן שֶׁהָיְתָה תְּחִלָּתָהּ בְּאֹנֶס פְּטוּרָה, שֶׁכֵּיוָן שֶׁהִתְחִילָה בְּאִסּוּר יִצְרָהּ אֲנָסָהּ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות נא) "אֲפִילּוּ אוֹמֶרֶת הַנִּיחוּ לוֹ כוּ'".

כִּי כַּאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ עַל רֵעֵהוּ וְגוֹ'. אֵין זֶה כְּעִנְיַן הַבְּהֵמָה הַנִּרְבַּעַת שֶׁכָּתוּב בָּהּ "וְאֶת הַבְּהֵמָה תַּהֲרֹגוּ" (ויקרא כ:טו), כִּי אָמְנָם הַבְּהֵמָה לֹא הִתְקוֹמְמָה כְּלָל, אֲבָל זוֹ שֶׁהָיְתָה תְּחִלָּתָהּ בְּאֹנֶס וְהִתְקוֹמְמָה כְּפִי יְכָלְתָּהּ, הִנֵּה קָרָה לָהּ כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לַנִּרְצָח שֶׁנַּעֲבְדָה בּוֹ עֲבֵרָה נֶגֶד רְצוֹנוֹ, לְפִיכָךְ אֵין לָהּ בַּחֵטְא עִנְיָן כְּלָל.

פסוק כז

צָעֲקָה הַנַּעֲרָה. דִּנִין אוֹתָהּ לְכַף זְכוּת.

פרק כג

פסוק ה

אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ. שְׁנֵיהֶם לֹא קִדְּמוּ, אֲבָל מוֹאָב נָתַן לֶחֶם וּמַיִם בְּכֶסֶף, כְּאָמְרוֹ "אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְכוּ' כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָר" (דברים ב:כח-כט). וְלֹא כֵן עָשׂוּ הָעַמּוֹנִים. אָמְנָם מוֹאָב הוֹסִיף עַל חַטָּאתוֹ פֶּשַׁע "אֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ" (דברים כג:ה). וּבְכֵן "לֹא תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם" (דברים כג:ז), שֶׁשְּׁנֵיהֶם לֹא קִדְּמוּ, וְעַמּוֹן לֹא נָתַן אֲפִלּוּ בְּכֶסֶף, וּמוֹאָב שֶׁנָּתַן שָׂכַר אֶת בִּלְעָם.

פסוק טו

וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ. מִן הַטֻּמְאָה וּמִן הַמָּאוּס.

וְלֹא יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר. טֻמְאָה אוֹ טִנּוּף אוֹ פְּסוּל בַּזֶּרַע, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין ע:) שֶׁאֵין הַשְּׁכִינָה הָיְתָה שׁוֹרָה אֶלָּא עַל מִשְׁפָּחוֹת מְיֻחָסוֹת שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל, וְלָכֵן אָמְרוּ שֶׁכָּל מִי שֶׁהָיָה כָּתוּב בָּאִסְטַרְטָיָא שֶׁל מַלְכֵי בֵּית דָּוִד הָיָה מְיֻחָס בְּלִי סָפֵק (שם עו:).
מֵאַחֲרֶיךָ. כַּאֲשֶׁר תַּפְנֶה אֵלָיו עֹרֶף וְלֹא תָחוּשׁ לִכְבוֹדוֹ בְּאֶחָד מֵאֵלֶּה.

פסוק טז

לֹא תַסְגִּיר עֶבֶד אֶל אֲדֹנָיו. אַחַר שֶׁדִּבֵּר בְּמַחֲנֵה הַצּוֹבְאִים, דִּבֵּר בִּדְבָרִים הַקּוֹרִין בּוֹ לְתַקֵּן עִנְיָנָם, וְהֵם עִנְיַן הָעֶבֶד הַבּוֹרֵחַ וְעִנְיַן הַנָּשִׁים הַקְּדֵשׁוֹת הַמְּצוּיוֹת בְּמַחֲנֵה הַצּוֹבְאִים.

פסוק כ

לֹא תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ. אַחַר שֶׁהִזְהִיר לְהַשְׁמֵר מִן הַדְּבָרִים הַגּוֹרְמִים שֶׁתִּסְתַּלֵּק הַשְּׁכִינָה מִיִּשְׂרָאֵל, הִזְהִיר עַל מִינֵי חֶסֶד הַגּוֹרְמִים לְהַשְׁרוֹתָהּ בְּיִשְׂרָאֵל. וְהֵם עִנְיַן הָרִבִּית וְהַנְּדָרִים, אֲשֶׁר מֵהֶם הַצְּדָקָה שֶׁחַיָּב עָלֶיהָ לְאַלְתַּר, דְּהָא שְׁכִיחֵי עֲנִיִּים (ראש השנה ו.), וְעִנְיַן אֲכִילַת פּוֹעֵל (דברים כג:כה). וְעִנְיַן הַגֵּט (דברים כד:א) אֲשֶׁר אֵין רָאוּי שֶׁינְּתֵן אֶלָּא בְּסִבַּת עֶרְוַת דָּבָר, לְהָסִיר כָּל מִכְשׁוֹל מַמְזֵרוּת, לֹא בְּזוּלַת זֶה, כַּאֲמָרוֹ "כִּי ה' הֵעִיד בֵּינְךָ וּבֵין אֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בָּגַדְתָּ בָּהּ" (מלאכי ב:יד). וְהַחֶסֶד לְאִשָּׁה חֲדָשָׁה, וְהוּא "וְשִׂמַּח אֶת אִשְׁתּוֹ" (דברים כד:ה). וְהַחֶסֶד "לֹא יַחֲבֹל רֵחַיִם וָרָכֶב" (דברים כד:ו). וְהַשְׁמִירָה מִמַּזִּיקֵי הָרַבִּים, וְהֵם גּוֹנְבֵי הַנְּפָשׁוֹת (דברים כד:ז) הַמְּצוּיִים לִגְנֹב קְטַנִּים. וְהַשְׁמִירָה בְּעִנְיַן הַצָּרַעַת (דברים כד:ח) לְהוֹשִׁיב הַמְצֹרָעִים בָּדָד שֶׁלֹּא תַזִּיק צָרְעָתָם בְּהִדָּבְקָם. וְהִשָּׁמֵר מֵהָרְכִילוּת וְהוֹצָאַת דִּבָּה (דברים כד:ט). וְהַחֶסֶד לַלֹּוֶה וְלַשָּׁכִיר וְלֶעָנִי בְּמִינֵי הָאֲסִיף (דברים כד:יט). וְהַחֶמְלָה עַל הַלֹּקֶה (דברים כה:ג) וְעַל הַבְּהֵמָה בַּדִּישָׁה (דברים כה:ד), וְעַל הַמֵּת בְּלִי זֶרַע שֶׁלֹּא יִמָּחֶה שְׁמוֹ (דברים כה:ה).

פסוק כא

לַנָּכְרִי תַּשִּׁיךְ. תִּתֵּן לוֹ הָרִבִּית אִם הִתְנִיתָ עִמּוֹ, וְלֹא תִבְגּוֹד.
וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ. אַף עַל פִּי שֶׁהִתְנֵיתָ עִמּוֹ וְשֶׁאַתָּה מִתְרַצֶּה לְפָרְעוֹ, אָסוּר לְךָ לָתֵת לוֹ רִבִּית.
לְמַעַן יְבָרֶכְךָ. כְּשֶׁלֹּא תִבְגֹּד בְּנָכְרִי וְלֹא תְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם.

פסוק כב

כִּי תִדֹּר נֶדֶר לַה' אֱלֹהֶיךָ. הִנֵּה רָאוּי שֶׁיֵּאָמֵן דְּבָרְךָ עִם הַכֹּל, אַמְנָם מַה שֶּׁתִּדּוֹר לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא בְּלִבַּד שֶׁאַתָּה חַיָּב לְשַׁלֵּם, אֲבָל עִם זֶה צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה הַתַּשְׁלוּם בְּלִי אִחוּר.
כִּי דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ. שֶׁאִם תְּאַחֵר לְשַׁלֵּם הוּא יִגְבֶּה מִמְּךָ בְּעַל כָּרְחֶךָ.
וְהָיָה בְךָ חֵטְא. וְעִם מַה שֶּׁתְּשַׁלֵּם בְּאֹפֶן זֶה יִהְיֶה עָלֶיךָ עֹנֶשׁ הָאִחוּר.

פרק כד

פסוק ד

כִּי תוֹעֵבָה הִיא. כִּי זֶה דֶּרֶךְ מְבוֹא לִנְאֹף, שֶׁיְּגָרֵשׁ אִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ לְבַקֶּשֶׁת הַנּוֹאֵף שֶׁיִּקָּחֶנָּה לְאֵיזֶה זְמַן, וְיָשׁוּב בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן לְקַחְתָּהּ.

פסוק י

מַשַּׁאת מְאוּמָה. אֲפִילּוּ שְׁכַר כָּתֶף וְזוּלָתוֹ, כְּשֶׁזְּקָפָן עָלָיו בְּמִלְוֶה, כְּמוֹ שֶׁקִּבְּלוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא קטו).

פסוק טז

לֹא יוּמְתוּ אָבוֹת עַל בָּנִים. אֲפִלּוּ עַל חֵטְא הַמֶּרֶד בְּמַלְכוּת יִשְׂרָאֵל (מציעא), שֶׁמִּנְהַג הַמְּלָכִים הַקַּדְמוֹנִים הָיָה לְהָרֹג גַּם אֶת בְּנֵיהֶם, שֶׁלֹּא יָקוּמוּ לְשׁוֹנְאִים לַמַּלְכוּת. כְּעִנְיַן "הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחַ בַּעֲוֹן אֲבוֹתָם, בַּל יָקֻמוּ וְיָרְשׁוּ אֶרֶץ וּמָלְאוּ פְנֵי תֵבֵל עָרִים" (ישעיהו יד:כא). פֵּרוּשׁ "שׂוֹנְאִים" כְּמוֹ "וַיְהִי עָרֶךְ" (שמואל א כח:טז). מִכָּל מָקוֹם אָסְרָה תּוֹרָה לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לַהֲרֹג זֶה בִּשְׁבִיל זֶה, בְּחֶמְלַת ה' עַל עַמּוֹ. וְזֶה קַיֵּם אֱמַצְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה, כְּאָמְרוֹ "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר חָזְקָה הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ וַיַּהֲרֹג אֶת עֲבָדָיו הַמַּכִּים אֶת הַמֶּלֶךְ אָבִיו, וְאֶת בְּנֵי הַמַּכִּים לֹא הֵמִית, כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה בְּסֵפֶר מֹשֶׁה אֲשֶׁר צִוָּה ה' לֵאמֹר לֹא יוּמְתוּ אָבוֹת עַל בָּנִים וּבָנִים לֹא יוּמְתוּ עַל אָבוֹת" (דברי הימים ב כה:ג-ד).

פסוק יז

לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם. בְּעֵת הָרִיב הִזָּהֵר בְּאֵלּוּ שֶׁלֹּא יִסְתַּתְּמוּ טַעֲנוֹתָם מִפְּנֵי שִׁפְלוּתָם, וּפְתַח פִּיךָ לְאִלֵּם בַּמָּקוֹם הָרָאוּי.

פסוק יח

וַיִּפְדְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם. שֶׁהִשְׁגִּיחַ עַל שִׁפְלוּתְכֶם וְנִכְנַס עִמָּכֶם לְפָנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין לִפְדּוֹתְכֶם, כְּאָמְרוֹ "וַיַּרְא אֶת עָנְיֵנוּ וְאֶת עֲמָלֵנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ" (דברים כו:ז).

פסוק כב

וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ. וְהָיִיתָ צָרִיךְ אָז לְעוֹלְלוֹת בָּצִיר.

פרק כה

פסוק ב

וְהִפִּילוֹ הַשּׁוֹפֵט. יַמְתִּיחֻנּוּ עַל הָעַמּוּד.

פסוק ג

מַכָּה רַבָּה. שֶׁלֹּא יוּכַל לְסָבְלָהּ.

וְנִקְלָה אָחִיךָ. שֶׁיִּתְקַלְקֵל בִּרְעִי אוֹ בְּמַיִם מֵרֹב הַכְּאֵב.

פסוק ה

וְיִבְּמָהּ. יָסִיר אוֹתָהּ מִהֱיוֹת עוֹד יְבִמְתּוֹ, אֲבָל תִּהְיֶה כְּאִשְׁתּוֹ לְכָל דָּבָר, אֲפִילוּ לְגָרְשָׁהּ בְּגֵט וּלְהַחֲזִירָהּ.

פסוק ו

וְלֹא יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל. שֶׁיִּהְיֶה הַוָּלָד נֶחְשָׁב אֵצֶל ה' יִתְעַלֶּה קִיּוּם פְּרִיָּה וּרְבִיָּה לַמֵּת, שֶׁהֲרֵי נוֹלַד עַל יְדֵי קִדּוּשָׁיו שֶׁל מֵת, וְאֵין הַיְבָם צָרִיךְ לְקַדְּשָׁהּ קִדּוּשִׁין אֲחֵרִים. וְזֶה מָאַס אוֹנָן בְּשַׁנְאָתוֹ אֶת אָחִיו, וּבְזֹאת הָיָה עָלָיו קָצָף.

פסוק ט

כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִבְנֶה אֶת בֵּית אָחִיו. רָאוּי הוּא לָזֶה הַבִּזָּיוֹן, מֵאַחַר שֶׁלֹּא חָפֵץ לְהַשְׁלִים בִּנְיַן הַבַּיִת שֶׁהִתְחִיל לִבְנוֹת אָחִיו בְּקִדּוּשָׁיו, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קיח) "לֹא קָרָאתִי לְאִשְׁתִּי אֶלָּא בֵּיתִי".

פסוק יא

וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד לְהַצִּיל אֶת אִישָׁהּ. אַף עַל פִּי שֶׁהַיָּבְמָה מְצֻוָּה לְבַזּוֹת אֶת אֲחִי בַּעְלָהּ עַל שֶׁלֹּא חָס עַל בַּעְלָהּ, לֹא הוּתַר לְאִשָּׁה לְבַיֵּשׁ אֶת הַנִּלְחָם עִם בַּעְלָהּ.

פסוק יד

לֹא יִהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה. אַחַר שֶׁהִזְכִּיר דִּרְכֵי הַשְׂרָאַת שְׁכִינָה בְּיִשְׂרָאֵל, הִזְהִיר שֶׁלֹּא בִּלְבַד שֶׁנֵּא הָאֵל אֶת עִוּוּת הַדִּין, אֲבָל יִשְׂנָא גַּם כֵּן הַמַּחֲזִיק בְּכֵלִים מוּכָנִים לַעֲשׂוֹת עָוֶל, וְשֶׁצָּרִיךְ לְהַרְחִיק אוֹתָם הַכֵּלִים פֶּן תִּגְעַל נַפְשׁוֹ אוֹתָנוּ, כַּאֲמָרוֹ "כִּי תוֹעֲבַת ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל עֹשֵׂה אֵלֶּה" (דברים כה:טז).

פסוק יט

תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק. מִשּׁוּר עַד שֶׁה, מִגָּמָל וְעַד חֲמוֹר, כְּמוֹ שֶׁצִּוָּה לְשָׁאוּל (שמואל א טו:ג). וְזֶה כְּדֵי לְהִנָּקֵם מֵעֲמָלֵק עַל שֶׁהֵעֵז פָּנָיו בָּאֵל יִתְעַלֶּה, כְּמִקַּנְאִים לִכְבוֹדוֹ.

פרק כו

פסוק ב

מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ. הַמְשֻׁבָּחִים שֶׁבְּכָל פֵּרוֹתֶיהָ, כְּמוֹ "וְרֵאשִׁית שְׁמָנִים יִמְשָׁחוּ" (עמוס ו:ו), "נְקֻבֵי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם" (עמוס ו:א). וְהַמְשֻׁבָּחִים הֵם שִׁבְעָה

מִינִין שֶׁנִּשְׁתַּבְּחָה בָּהֶם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁבָּא בַּקַּבָּלָה. וְזֶה בֵּאוּר מַה שֶּׁצִּוָּה לְמַעְלָה בְּאָמְרוֹ "רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא" (שמות כג:יט). וּבֵאַר שֶׁבְּאָמְרוֹ "רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ" הָיְתָה הַכַּוָּנָה שֶׁתָּבִיא הַבִּכּוּרִים מִמִּבְחַר פֵּרוֹת אַדְמָתְךָ, וְהֵם שִׁבְעַת הַמִּינִים שֶׁנִּשְׁתַּבְּחָה בָּהֶם (דברים ח:ח-ט).

פסוק ג

אֶל הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יִהְיֶה גָּדוֹל בְּחָכְמָה, לֹא תֶחְדַּל מִלְּדַבֵּר עִמּוֹ בְּכָבוֹד בְּאָמְרְךָ "ה' אֱלֹהֶיךָ", אַף עַל פִּי שֶׁזֶּה לֹא יֵאָמֵר זוּלָתִי לְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּמוֹ לַמְּלָכִים וְלַנְּבִיאִים. מִכָּל מָקוֹם, בְּהְיוֹתְךָ מֵבִיא אֵלָיו אֶת הַבִּכּוּרִים כְּמֵבִיא דּוֹרוֹן לָאֵל יִתְעַלֶּה שֶׁהוּא בַּעַל הַקֶּרְקַע, רָאוּי שֶׁתְּדַבֵּר עִמּוֹ בָּזֶה דֶּרֶךְ כָּבוֹד.

הִגַּדְתִּי הַיּוֹם. הוֹדַעְתִּי לַכֹּל מִתּוֹךְ מַעֲשַׂי אֱלֹהָ, כְּמוֹ "כִּי הִגַּדְתָּ הַיּוֹם כִּי אַיִן לְךָ שָׂרִים וַעֲבָדִים" (שמואל ב יט:ז).

כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ. שֶׁבָּאתִי מֵאֶרֶץ אַחֶרֶת אֶל זֹאת הָאָרֶץ.

אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לַאֲבוֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ. כְּאָמְרוֹ "וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ וְכוּ'" (שם). וּלְפִיכָךְ אֲנִי הַגֵּר שֶׁבָּאתִי אֶל הָאָרֶץ לְתוֹשָׁב בְּכֹחַ מַתָּנָתוֹ, הֵבֵאתִי הַבִּכּוּרִים הָרְאוּיִים לְנוֹתֵן קַרְקַע בְּמַתָּנָה אוֹ בַּאֲרִיסוּת.

פסוק ד

וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח ה' אֱלֹהֶיךָ. לְהַרְאוֹת וּלְהוֹדִיעַ שֶׁהַבִּכּוּרִים לֹא הוּבְאוּ לַכֹּהֵן, אֲבָל הוּבְאוּ אֶל הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וְהוּא נְתָנָם לַכֹּהֵן עִם שְׁאָר מַתְּנוֹת כְּהֻנָּה.

פסוק ה

אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי. הִנֵּה אָבִי שֶׁהָיָה יַעֲקֹב הָיָה זְמַן מָה אֲרַמִּי אוֹבֵד, שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ בַּיִת מוֹשָׁב, וּבְכֵן לֹא הָיָה מוּכָן לְהַעֲמִיד גּוֹי רָאוּי לֶרֶשֶׁת אָרֶץ.

פסוק ו

וַיָּרֵעוּ לָנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה. וְאַחַר שֶׁהָיָה לְגוֹי, לֹא הָיָה רָאוּי לְקַבֵּל מַתָּנָה, שֶׁהָיָה תַּחַת עֲבָדוּת, וּמַה שֶּׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה רַבּוֹ.

פסוק ט

וַיִּתֶּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת. וְאַחַר שֶׁיָּצָאנוּ מִסִּבְלוֹת מִצְרַיִם לֹא הָיָה לָנוּ שׁוּם חֵלֶק אֶרֶץ לְשֶׁבֶת בּוֹ, וְנָתַן לָנוּ זֹאת שֶׁהִיא אֶרֶץ נִבְחֶרֶת זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ.

פסוק י

וְעַתָּה. מֵאַחַר שֶׁיָּדַעְתִּי מָה רַב טוּבְךָ וְחַסְדְּךָ עָלֵינוּ, שֶׁעָשִׂיתָנוּ לְגוֹי רָאוּי לָרֶשֶׁת אֶרֶץ, וּלְהוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם בְּאֹפֶן שֶׁנּוּכַל לְקַבֵּל מַתָּנָה שֶׁתִּהְיֶה שֶׁלָּנוּ, וְנָתַתָּ לָּנוּ זֹאת שֶׁהִיא צְבִי לְכָל הָאֲרָצוֹת וּמִבְחַר הַמְּקוֹמוֹת.

הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִּי ה'. הֵבֵאתִי מִבְחַר פֵּירוֹת אוֹתָהּ הָאָרֶץ שֶׁנָּתַתָּ לִי, לָתֵת תּוֹדָה לְשִׁמְךָ עָלֶיהָ.

פסוק יג

בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת. בַּחֲטָאֵינוּ וּבַעֲוֹנוֹת אֲבוֹתֵינוּ הוּסְרָה הָעֲבוֹדָה מֵהַבְּכוֹרוֹת, אֲשֶׁר לָהֶם הָיוּ רְאוּיוֹת תְּרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת, כְּאָמְרוֹ (יחזקאל כ:כו) "וָאֲטַמֵּא אוֹתָם בְּמַתְּנוֹתָם בְּהַעֲבִיר כָּל פֶּטֶר רֶחֶם", וְזֶהוּ וִדּוּי מַעֲשֵׂר שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה.

וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי. טַעַם "גַּם" כְּטַעַם "אַף עַל פִּי", כְּמוֹ "גַּם הָיִיתִי הַלַּיְלָה לְאִישׁ וְגַם יָלָדְתִּי בָנִים" (רות א:יב). יֹאמַר אִם כֵּן: מוֹדֶה אֲנִי כִּי גָדוֹל עֲוֹנִי שֶׁגָּרַמְתִּי לְבַעֵר הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת, וְאַף עַל פִּי שֶׁנְּתַתִּיו לַלֵּוִי וְזוּלָתוֹ כְּמִצְוָתְךָ, אֲנִי מִתְפַּלֵּל שֶׁתַּשְׁקִיף הַשְׁקָפָה לְטוֹבָה בִּמְקוֹם הַהַשְׁקָפָה לְרָעָה הָרְאוּיָה בַּעֲוֹנִי.

פסוק טו

וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ וְגוֹ' וְאֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּ לָנוּ. בְּאוֹתוֹ הָאֹפֶן אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ, כְּשֶׁאָמַרְתָּ "אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֲנִי מִצְרַיִם אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה וְכוּ'" (שמות ג:יז).

פסוק טז

הַיּוֹם הַזֶּה. שֶׁאַתָּה נִכְנָס עִמּוֹ לִבְרִית. הִנֵּה עִנְיַן הַבְּרִית הוּא שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים לְטוֹב לְךָ, וְאַתָּה מְקַבֵּל עָלֶיךָ לְשָׁמְרָם.

בְּכָל לְבָבְךָ. שֶׁתַּכִּיר בְּלִי שׁוּם סָפֵק שֶׁרָאוּי לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ.

וּבְכָל נַפְשֶׁךָ. שֶׁלֹּא יְנִיא אוֹתְךָ כֹּחַ מִתְאַוֶּה בְּהֶיוֹתְךָ מַכִּיר מַעֲלַת מִי שֶׁצִּוָּה וְתוֹעֶלֶת מִצְוֹתָיו, וּבָזֶה.

פסוק יז

אֶת ה' הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם. כְּשֶׁקִּבַּלְתָּ עָלֶיךָ לְהִכָּנֵס בַּבְּרִית בִּשְׁבוּעַת הָאָלָה אֲשֶׁר בָּהּ אָבְדַן כָּל טוֹב גַּשְׁמִי אִם תַּעֲבוֹר עָלָיו, הֶאֱמַרְתָּ וְרוֹמַמְתָּ אֶת הָאֵל יִתְבָּרַךְ בָּזֶה, שֶׁיִּהְיֶה יוֹתֵר נִכְבָּד אֶצְלְךָ קִיּוּם רְצוֹנוֹ מִכָּל טוֹב גַּשְׁמִי.

לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים. שֶׁיִּהְיֶה הוּא אֶצְלְךָ הַנִּבְדָּל הַנִּכְבָּד מִכָּל הָעֲצָמִים הַנִּבְדָּלִים, וּמְמֻנּוּ כָּל הַנְהָגַת וְקִיּוּם עֲנְיָנֶיךָ בְּלִי שׁוּם אֶמְצָעִי כָּרָאוּי לְנִצְחִי, בְּאֹפֶן שֶׁרָאוּי לְךָ לַעֲבוֹד וּלְהִכָּנַע לוֹ לְבַדּוֹ כָּרָאוּי לְעֶלְיוֹן וּמְנֻהָיְגְךָ, וּלְהִתְפַּלֵּל אֵלָיו בִּהְיוֹתוֹ הוּא לְבַדּוֹ מְנֻהָיְגְךָ.

וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו. לְהִדַּמּוֹת לַנִּכְבָּד מִכָּל שְׁאָר הַנִּמְצָאִים.
וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ. כָּרָאוּי לַעֲבָדָיו.

פסוק יח

וַה' הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם. בְּמַה שֶׁהוּא נִכְנָס בִּבְרִית עִמְּךָ וְלֹא עָשָׂה כֵּן לְכָל גּוֹי, נָתַן לְךָ מַעֲלָה בָּזֶה.
לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה. כְּדֵי שֶׁיַּשִּׂיג בָּכֶם מַה שֶּׁחָפֵץ לְהַשִּׂיג מִן הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי, כַּאֲמָרוֹ "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ" (בראשית א:כו).
וְלִשְׁמֹר כָּל מִצְוֹתָיו. וְנָתַן לְךָ גַּם כֵּן מַעֲלָה בְּמָה שֶׁבָּחַר בְּךָ לִשְׁמוֹר כָּל מִצְוֹתָיו, אֲשֶׁר בָּם תִּמְצָא חֵן בְּעֵינָיו. וּשְׁאָר הָאֻמּוֹת אָצְלוֹ בִּלְתִּי מוּכָנִים וּרְאוּיִים לָזֶה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "גּוֹי שֶׁשַּׁבָּת חַיָּב מִיתָה" (סנהדרין נח:). בְּכֵן אֵינָם רְאוּיִים לִשְׁמוֹר כָּל מִצְוֹתַי, אֶלָּא קְצָתָם בִּלְבַד, שֶׁהֵם מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ.

פסוק יט

וּלְתִתְךָ עֶלְיוֹן. לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת, כְּאָמְרוֹ "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים" (שמות יט:ו).
לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם וּלְתִפְאָרֶת. לְאֵל יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו מט:ג) "יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר".
וּלְהְיוֹתְךָ עַם קָדוֹשׁ. נִצְחִי לְחַיֵּי עוֹלָם הַבָּא.
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר. בְּאָמְרוֹ "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ" (שמות יט:ו).

פרק כז

פסוק א

וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל. שִׁתֵּף עִמּוֹ הַזְּקֵנִים, מִפְּנֵי שֶׁהֵם יִהְיוּ בַּמַּעֲמָד בְּעָבְרָם הַיַּרְדֵּן.

פסוק ז

וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ. עַל שֶׁתִּכָּנֵס אָז עִמּוֹ לִבְרִית בְּהַר גְּרִזִים וּבְהַר עֵיבָל.

פסוק ט

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם. שִׁתֵּף עִמּוֹ הַכֹּהֲנִים לְהַזְהִיר עַל הָעִיּוּן בַּתּוֹרָה, בִּהְיוֹת מוּטָל עַל הַכֹּהֲנִים לְלַמֵּד דַּעַת אֶת הָעָם, כְּאָמְרוֹ (דברים לג:י) "יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב".
הַסְכֵּת. צַיֵּר בְּמַחְשַׁבְתְּךָ, כְּמוֹ "אֵת סִכּוּת מַלְכְּכֶם" (עמוס ה:כו).
וּשְׁמַע. וְהִתְבּוֹנֵן.

פסוק י

וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ. כְּשֶׁתְּצַיֵּר זֶה וְתָבִין, תִּשְׁמַע בְּקוֹלוֹ בְּלִי סָפֵק.

פסוק טו

אָרוּר הָאִישׁ. הִנֵּה כָּל הָאֲרוּרִים אָמְרוּ תְּחִלָּה בִּלְשׁוֹן בָּרוּךְ, כְּמוֹ שֶׁבָּא בַּקְּבָלָה, וְלָזֶה אָמַר "אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת הָעָם" (דברים כח:יב). אַמְנָם הַזְּכִירָם הַכָּתוּב בִּלְשׁוֹן אָרוּר בִּלְבַד, כִּי עִקַּר הַכַּוָּנָה בְּאֵלּוּ הָאֲרוּרִים הָיָה לְקַלֵּל אֶת הָעוֹבְרִים עַל אֱלֹהָ, כְּדֵי שֶׁהֵם לְבַדָּם יִשְׂאוּ עֲוֹנָם וְלֹא יִהְיוּ שְׂאָר הָעָם עֲרֵבִים לָהֶם. וְזֶה כִּי הַחוֹטְאִים הָאֱלֹהָ הָיוּ עַל הָרֹב רָאשֵׁי הָעָם, שֶׁלֹּא הָיָה עַל הַהֶדְיוֹטוֹת לִמְחוֹת בְּיָדָם, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד יְחֶזְקֵאל בְּאָמְרוֹ (יחזקאל כב:ו-ז) "נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפֹךְ דָּם, אָב וָאֵם הֵקַלּוּ בָךְ כו'". וּבְאוֹתָהּ הַפָּרָשָׁה הִזְכִּיר הַנָּבִיא רֹב אֵלֶּה הָאֲרוּרִים אוֹ כֻּלָּם, וְאָמַר שֶׁנַּעֲשׂוּ אֵלּוּ הָעֲוֹנוֹת בִּירוּשָׁלַיִם, לֹא שֶׁהָעִיר כֻּלָּהּ חָטְאָה בָּזֶה, אֲבָל הַנְּשִׂיאִים הֵם חָטְאוּ בְּכָמוֹ אֵלֶּה. אַמְנָם בְּהַזְכִּירוֹ שָׁם עֲוֹנוֹת הַצְּבוּר, הֶאֱשִׁים אֶת הָעִיר בְּאָמְרוֹ (יחזקאל כב:ח) "קָדְשַׁי בָּזִית וְאֶת שַׁבְּתוֹתַי חִלָּלְתָּ".

פסוק כה

לוֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת. כְּעִנְיַן דּוֹאֵג הָאֲדוֹמִי (שמואל א כב) וְהַזִּיפִים (שמואל א כג) לִמְצוֹא חֵן בְּעֵינֵי שָׁאוּל אוֹ לְהַרְוִיחַ.

פסוק כו

אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם. שֶׁלֹּא יְקַיֵּם וְיוֹדֶה שֶׁרָאוּי לַעֲשׂוֹת אֶת כֻּלָּם, אֲבָל תִּהְיֶה אֵיזוֹ מִצְוָה מֵהֶם לְבַטָּלָה אֶצְלוֹ, וְהוּא הֶחְשׁוּד לְדָבָר אֶחָד.

פרק כח

פסוק ב

וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגוּךָ. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא תִּשְׁתַּדֵּל אַתָּה לְהַשִּׂיגָם. **כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ**. וְזֶה כְּשֶׁתִּהְיֶה תּוֹרָתְךָ קֶבַע וּמְלַאכְתְּךָ עֲרַאי, וּלְפִיכָךְ יַשִּׂיגוּךָ הַבְּרָכוֹת בְּלִתְּי הִשְׁתַּדְּלוּת. וְהִנֵּה הִזְכִּיר בְּרָכוֹת בַּיִת רִאשׁוֹן, וְאָמַר שֶׁיִּזְכּוּ לָהֶן בְּכָל עֵת שֶׁיִּשְׁמְרוּ אֶת הַמִּצְוֹת, עַד אָמְרוֹ "יְקִימְךָ ה' לוֹ לְעַם קָדוֹשׁ" (דברים כח:ט). וְזֶה הָיָה בְּתְחִלַּת בַּיִת שֵׁנִי, כְּמוֹ שֶׁסִּפְּרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל בִּרְכוֹת שִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק וְהַנִּסִּים שֶׁל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ כָּל יָמָיו (יומא כא).

פסוק י

וְרָאוּ וְגוֹ'. כְּמוֹ שֶׁסִּפְּרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל אֶלְכְּסַנְדֶּר שֶׁהִשְׁתַּחֲוָה לְפָנָיו (יומא סט.).

פסוק יא

וְהוֹתִירְךָ ה' לְטוֹבָה. שֶׁתִּהְיֶה הַצְלָחָתְךָ בַּקְּנְיָנִים וְזוּלָתָם יְתֵרָה מֵהַצְלָחַת שְׁאָר הַמַּצְלִיחִים בָּהֶם. וּבְאֵלֶּה הַבְּרָכוֹת שֶׁהָיוּ בְּבֵית שֵׁנִי סִיֵּם.

פסוק יד

וְלֹא תָסוּר מִכָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם יָמִין וּשְׂמֹאל. שֶׁלֹּא יְשַׁנּוּ אֶת מִצְוֹת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, בְּפֹרָט עִנְיַן הַמִּשְׁפָּט. וְלֹא יָמִירוּ אֶת שְׁאָר הַמִּצְוֹת בְּמִנְהֲגֵי הֶדְיוֹט וּמִצְוֹת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה, כָּל שֶׁכֵּן כְּשֶׁיַּעֲשׂוּ זֶה לִכְבוֹד קְדָמוֹנִים שֶׁהִנְהִיגוּ אוֹתָם הַמִּנְהָגִים, לֹא לִכְבוֹד קוֹנָם וְלֹא לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו. כִּי בָזֶה הָאָפֵן, אֵין לְךָ "לֶלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים" גָּדוֹל מִזֶּה, בְּחִדּוּשׁ דָּת לִכְבוֹד קְדָמוֹנִים אֲשֶׁר נֶחְשְׁבוּ אֱלֹהִים שׁוֹפְטִים בָּאָרֶץ. אָמְנָם הַתּוֹכָחוֹת עַד "יוֹלֵךְ ה' אוֹתְךָ וְאֶת מַלְכְּךָ" (דברים כח:לו) הָיוּ בְּבֵית שֵׁנִי בִּימֵי יְוָנִים וְזוּלָתָם, עַד שֶׁצָּרוּ מַלְכֵי בֵית חַשְׁמוֹנַאי זֶה עַל זֶה, וְנָלָה אֶחָד מֵהֶם בְּמִצְוַת פּוֹמְפֵּיאוֹ לְרוֹמָה. וּמִשָּׁם וָהָלְאָה עַד "וְנִסַּחְתֶּם" (דברים כח:סג) הָיוּ עַד חֻרְבַּן הַבַּיִת עַל יַד רוֹמִיִּים, וּמִשָּׁם וָהָלְאָה הֵם תּוֹכָחוֹת בַּגָּלוּת נִמְשָׁכוֹת אֵלָיו.

פסוק טו

וְהִתְחִיל בְּתוֹכָחוֹת בְּאָמְרוֹ **אִם לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם.** וְזֶה בְּלִי סָפֵק כַּאֲשֶׁר הוּמְרָה שְׁמִירַת מִצְוֹת הַתּוֹרָה בְּמִנְהָגִים שׁוֹנִים וְזוּלָתָם, וְהוּסַג אָחוֹר מִשְׁפָּט. וְכֵן אַחַר שֶׁאָמַר "יוֹלֵךְ ה' אוֹתְךָ וְאֶת מַלְכְּךָ" (דברים כח:לו) שֶׁהוּא הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי, חָזַר וְאָמַר "כִּי לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר צִוָּךְ" (דברים כח:מה), כְּלוֹמַר אֲבָל שָׁמַרְתָּ מַה שֶּׁצִּוּוּ אוֹ הִנְהִיגוּ אֲחֵרִים זוּלָתוֹ אֲשֶׁר לֹא כְתוֹרָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁסִּפְּרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין נו.) שֶׁלֹּא הָיוּ תּוֹרְמִין וְלֹא מְעַשְּׂרִין, וְהֻצְרְכוּ לְתִקּוּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל וְלִגְזוֹר עַל הַדְּמַאי, וְהָיוּ נוֹעָלִים דֶּלֶת בִּפְנֵי לוֹוִין מִפְּנֵי הַשְּׁמָטָה, וְהֻצְרְכוּ הִלֵּל לְתַקֵּן פְּרוֹזְבּוּל, וּבָטְלוּ מֵי סוֹטָה וְעֶגְלָה עֲרוּפָה וְסַנְהֶדְרִין מֵרֹב הַפּוֹשְׁעִים בְּסוֹף בַּיִת שֵׁנִי, בְּאֹפֶן שֶׁבָּטֵל כָּל מִשְׁפָּט כְּמוֹ שֶׁסִּפְּרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁגָּבְרוּ בַּעֲלֵי זְרוֹעַ. כְּמוֹ שֶׁהוּא הָעִנְיָן הַיּוֹם עִם כָּל גָּלוּתֵנוּ וְשִׁפְלוּתֵנוּ, שֶׁרֹב הַמָּמוֹן בִּפְרָט הַחַיָּב בַּדִּין מוֹאֵס אֶת תּוֹרַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ וּמִשְׁפָּטֵי פִיהוּ, וּמִתְאַמֵּץ עַל יְדֵי גּוֹיִם וַעֲרָכָאוֹתֵיהֶם לַעֲוֹת אָדָם בְּרִיבוֹ. וּבְכֵן יֵרְדוּ לַטְּמִיוֹן הֵם וּנְכָסֵיהֶם. וּבְאֵלֶּה הִתְבָּאֲרָה סִבַּת חֻרְבַּן בַּיִת שֵׁנִי וְהִתְמַדַּת חָרְבָּנוֹ בְּהִתְמַדַּת סִבָּתוֹ.

פסוק סח

וְהִתְמַכַּרְתֶּם. שֶׁתִּשְׁתַּדְּלוּ לַעֲשׂוֹת מֵינֵי מְלָאכוֹת לְהִתְפָּרְנֵס בָּהֶן בְּקֶרֶב הָאֻמּוֹת.
וְאֵין קוֹנֶה. אֵין אִישׁ מֵהֶם חָפֵץ בְּמַלַאכְתְּךָ, כְּדֵי שֶׁלֹּא תּוּכַל לְהִתְפָּרְנֵס בָּהּ.

פרק כט

פסוק ג

וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לָדַעַת. אַף עַל פִּי שֶׁהוּא יִתְעַלֶּה הִשְׁתַּדֵּל בְּתוֹרוֹתָיו וּמִוְּפָתָיו לָתֵת לָכֶם לֵב לָדַעַת, כְּאָמְרוֹ (שמות י:ב) "לְמַעַן תְּסַפֵּר... וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה'", לֹא הוּשַׂג זֶה הַמְכָוָּן מֵרֹב מְרִיכֶם.

פסוק ד

וַאוֹלֵךְ אֶתְכֶם. אָמְנָם עַתָּה, אַחַר שֶׁרָאִיתֶם רֹב חֲסָדָיו עִמָּכֶם בַּמִּדְבָּר לְמַעַן תֵּדְעוּ, וְהֶבִיאֲכֶם עַתָּה אֶל אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג שֶׁיֵּשׁ לָכֶם אֲחֻזַּת אֶרֶץ שֶׁתּוּכְלוּ לְקַיֵּם בָּהּ הַמְכָוָּן, רָאוּי לָכֶם שֶׁמִּכָּאן וְהָלְאָה תִּתְּנוּ לֵב לָדַעַת.

פסוק ח

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת. שֶׁתְּקַבְּלוּ עֲלֵיכֶם בְּהַר גְּרִזִים וּבְהַר עֵיבָל.
לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן. שֶׁתַּשִּׂיגוּ הַמְכָוָּן בְּכָל מַעֲשֵׂיכֶם לְחַיֵּי עוֹלָם וּלְחַיֵּי שָׁעָה.
חסלת פרשת כי תבוא.

פסוק ט

אַתֶּם נִצָּבִים לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם. וּמִי שֶׁיִּטְעֶה אוֹתִי לֹא יוּכַל לְהַטְעוֹת אוֹתוֹ, וְעַל דַּעְתּוֹ תִּתְקַבְּלוּ עֲלֵיכֶם.
רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם. רָאשֵׁיכֶם שֶׁהֵם שִׁבְטֵיכֶם, שִׁבְטֵי הַמּוּשָׁלִים, וְהֵם הַנְּשִׂיאִים וְהַשָּׂרִים אֲשֶׁר בְּיָדָם שֵׁבֶט הַמּוּשָׁל.
וְזִקְנֵיכֶם. הֵם הַשּׁוֹפְטִים.
וְשֹׁטְרֵיכֶם. אֲשֶׁר לָהֶם כֹּחַ לְהַכְרִיחַ בַּעֲלֵי הַדִּין. וְעַל כָּל אֵלּוּ הָרָאשִׁים מוּטָל לְהוֹרוֹת לָהֶמוֹן מַה טּוֹב לָהֶם שֶׁיְּקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם אוֹ יְמָאֲנוּ.

פסוק י

טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם. שֶׁרָאוּי שֶׁיִּהְיוּ מַעֲשֵׂיהֶם בְּהַסְכָּמוֹת הָאָבוֹת וְהַבְּעָלִים.
מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ. מִן הָרִאשׁוֹן שֶׁבַּחוֹטְבִים עַד הָאַחֲרוֹן שֶׁבַּשּׁוֹאֲבִים, כְּמוֹ "מֵעוֹלֵל וְעַד יוֹנֵק" (שמואל א טו:ג), "מִשּׁוֹר וְעַד שֶׂה", "מִגָּמָל וְעַד חֲמוֹר" (שמואל א טו:ג).

פסוק יא

לְעָבְרְךָ בִּבְרִית. אַתֶּם נִצָּבִים עִם כָּל זֶה הַסֵּדֶר וְהַהַסְכָּמָה, מוּכָנִים לִהְיוֹת עוֹבְרִים בִּבְרִית, וּמִזֶּה נִרְאֶה שֶׁכֻּלְּכֶם חֲפֵצִים לְקַבֵּל עֲלֵיכֶם בְּלֵב שָׁלֵם.

אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם לְמַעַן הָקִים אוֹתְךָ וְכוּ'. וְהִנֵּה הָאֵל יִתְבָּרַךְ מְכַוֵּן בְּזֶה הַבְּרִית לְהָקִים אוֹתְךָ לוֹ לְעָם, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה הוּא לְךָ לֵאלֹהִים, וּבָזֶה תִּקָּנֶה חַיֵּי עוֹלָם. וּבְהִיוֹת תַּכְלִית זֶה הַבְּרִית כָּל כָּךְ נִכְבָּד, צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה קַבָּלָתוֹ בְּתַכְלִית הַשְּׁלֵמוּת.

פסוק יד

וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם. וְהֵם הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים, וּלְפִיכָךְ צָרִיךְ שֶׁתּוֹדִיעֵם שֶׁמַּתְנַת הָאָרֶץ וְזוּלָתָהּ הָיְתָה לָכֶם עַל תְּנַאי קִיּוּם הַבְּרִית, וּבְאוֹתוֹ הַתְּנַאי בְּעַצְמוֹ יִירְשׁוּ מִכֶּם.

פסוק טו

כִּי אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר יָשַׁבְנוּ. וּלְפִיכָךְ רָאוּי לָחוּשׁ.

פסוק יז

פֶּן יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ אִשָּׁה. פֶּן נִפְתֶּה לִבָּם לְהַבְלֵי הַמּוֹאָבִים בְּשָׁבְתָּם עִמָּהֶם, וְיַחְשְׁבוּ לְבַטֵּל קַבָּלַת הַבְּרִית בִּלְבָבָם. וְלָכֵן אָמַרְתִּי שֶׁכֻּלְּכֶם נִצָּבִים לִפְנֵי ה' בּוֹחֵן כְּלָיוֹת וָלֵב, שֶׁלֹּא תּוּכְלוּ לְהַטְעוֹתוֹ.

פֶּן יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה. חוֹשֵׁב לְהַדִּיחַ רַבִּים אֶל דֵּעוֹתָיו הַנִּפְסָדוֹת.

פסוק יח

וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ. יְקַבֵּל הָאָלָה בְּפִיו וְיִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לְבַטֵּל אוֹתָהּ.

לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת הַצְּמֵאָה. וְהַטַּעַם שֶׁיְּקַבֵּל הָאָלָה בְּפִיו הוּא כְּדֵי לְהוֹסִיף אֶת נַפְשׁוֹ הָרָוָה וּשְׂבֵעָה בְּכָל תַּאֲוֹתֶיהָ עִם עֲדַת אֵל הַצְּמֵאָה וְנִבְדֶּלֶת מִן הַתַּאֲוֹת הַנַּשְׁמִיּוֹת, כְּדֵי לִשְׁמוֹחַ עִמָּהֶם בִּבְרָכוֹתָם.

פסוק יט

לֹא יֹאבֶה ה' סְלֹחַ לוֹ. בְּחַלְּלוֹ שְׁבוּעַת הָאָלָה שֶׁקִּבֵּל בְּפִיו, אַף עַל פִּי שֶׁבִּטְּלָהּ בְּלִבּוֹ.

פסוק כב

גָּפְרִית וָמֶלַח. כְּמַהְפֵּכַת סְדוֹם אֲשֶׁר הָפַךְ ה' (בראשית יט:כה), יַכִּירוּ שֶׁאֵין זֶה מִקְרֶה, אֲבָל אֶצְבַּע אֱלֹהִים, שֶׁהֲרֵי עָשָׂה בָּהּ כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה בִּסְדוֹם שֶׁנּוֹדַע שֶׁהוּא הָפַךְ אוֹתָהּ.

פסוק כג

וְאָמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם. כַּאֲשֶׁר יִגְלוּ בֵּינֵיהֶם.

פסוק כה

אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּם. שֶׁלֹּא יָדְעוּ מְצִיאוּתָם בְּשׁוּם פָּנִים, וְעָזְבוּ אֱלֹהֵיהֶם שֶׁהוּא אֱלֹהֵי אֱמֶת, שֶׁבָּא מוֹפֵת עַל מְצִיאוּתוֹ וִיכָלְתּוֹ וְהַשְׁגָּחָתוֹ.

וְלֹא חָלַק לָהֶם. שֶׁיִּרְאוּ שֶׁאֵין שׁוּם מַזָּל מְתַקֵּן עִנְיָנָם.

פסוק כח

הַנִּסְתָּרֹת לַה' אֱלֹהֵינוּ. אַף עַל פִּי שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁאַתֶּם נִצָּבִים כֻּלְּכֶם לִפְנֵי ה' שֶׁלֹּא יוּכַל אָדָם לְהַטְעוֹתוֹ וְהוּא יִפָּרַע מִן הַבּוֹגֵד, הִנֵּה זֶה יִהְיֶה בַּנִּסְתָּרוֹת בִּלְבַד.

וְהַנִּגְלוֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם. אֲבָל בַּנִּגְלוֹת הַדָּבָר מוּטָל עָלֵינוּ וְעַל בָּנֵינוּ, וְרָאוּי לָנוּ לַעֲשׂוֹת אֶל כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת, לַעֲנוֹשׁ הַחוֹטְאִים וְלַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב.

פרק ל

פסוק א

וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ. הִתְבּוֹנֵן בְּחֶלְקֵי הַסּוֹתֵר וְתָשִׁיבֵם אֶל לְבָבְךָ יַחְדָּיו לְהַבְחִין הָאֱמֶת מִן הַשֶּׁקֶר, וּבָזֶה תַּכִּיר כַּמָּה רָחַקְתָּ מִן הָאֵל יִתְעָלֶה בַּדֵּעוֹת וּבַמַּנְהָגִים אֲשֶׁר לֹא כְתוֹרָתוֹ.

בְּכָל הַגּוֹיִם. בְּעוֹדְךָ בַּגָּלוּת.

פסוק ב

וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ. תִּהְיֶה תְּשׁוּבָתְךָ כְּדֵי לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנְךָ בִּלְבַד. וְזוֹ הִיא הַתְּשׁוּבָה שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו.) שֶׁמַּגַּעַת עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד.

וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם. לֹא מִצְוֹת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה, כְּמוֹ שֶׁעָשִׂיתָ קֹדֶם לָכֵן.

אַתָּה וּבָנֶיךָ. גַּם יְלִידֵי הַדּוֹר יַכִּירוּ זֶה, כְּאָמְרוֹ (ירמיהו לא:לג) "כִּי כֻלָּם יֵדְעוּ אוֹתִי לְמִקְטַנָּם וְעַד גְּדוֹלָם".

בְּכָל לְבָבְךָ. שֶׁלֹּא תִסְתַּפֵּק בָּזֶה.

וּבְכָל נַפְשֶׁךָ. שֶׁלֹּא תִמְנַע מִזֶּה נֶפֶשׁ הַמִּתְאַוָּה, בְּהַכִּירְךָ גֹּדֶל הָעִנְיָן.

פסוק ג

וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ. בְּקִבּוּץ גָּלֻיּוֹת.

פסוק ו

וּמָל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה. יְגַלֶּה עֵינֶיךָ לְסוּר מִכָּל טָעוּת מְעָרֵב הַשֵּׂכֶל מִידִיעַת הָאֱמֶת, כְּשֶׁתִּשְׁתַּדֵּל לְדָבְקָה בוֹ בְּאֹפֶן שֶׁתַּכִּיר טוּבוֹ וְתֶאֱהֲבֵהוּ בְּהֶכְרֵחַ. וְזֶה יַעֲשֶׂה לְמַעַן חַיֶּיךָ לְעוֹלְמֵי עַד.

פסוק ז

עַל אוֹיְבֶיךָ וְעַל שׂוֹנְאֶיךָ. עַל הַקָּמִים עָלֶיךָ וְעַל הַשּׂוֹנְאִים בְּלִבָּם, כְּאָמְרוֹ "כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל הַגּוֹיִם" (ירמיהו ל:יא).

פסוק ח

וְאַתָּה תָּשׁוּב. תְּנוּחַ, כְּמוֹ "בְּשׁוּבָה וָנַחַת" (ישעיהו ל:טו), וְזֶה בְּהִגָּלוֹת מְשִׁיחַ צִדְקֵנוּ. וְ"אַתָּה תַּעֲמֹד בְּשׁוּבָה וָנַחַת", שֶׁלֹּא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתְךָ, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ "אִם תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל אֵלַי תָּשׁוּב וְלֹא תָנוּד" (ירמיהו ד:א).

וְעָשִׂיתָ אֶת כָּל מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם. שֶׁלֹּא תְּחַדֵּשׁ דָּת.

פסוק ט

וְהוֹתִירְךָ ה'. יִתֵּן לְךָ הַצְלָחָה יְתֵרָה מִכָּל הַצְלָחָה הַקּוֹדֶמֶת.

לְטוֹבָה. **הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה**. כְּאָמְרוֹ "וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי לְעָם" (ויקרא כו:יב). וְזֶה יַעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר יָשׁוּב לָשׂוּשׂ עָלַיִךְ לְטוֹב כִּי תִשְׁמַע, כְּמוֹ שֶׁשָּׂשׂ עַל אֲבוֹתָיךְ, לֹא בִּזְכוּת אָבוֹת. וְזֶה מִפְּנֵי שֶׁתִּהְיֶה תְּשׁוּבָתְךָ בְּכָל לֵב וּבְכָל נֶפֶשׁ בְּאֹפֶן שֶׁעֲוֹנוֹת נֶחְשָׁבִים כִּזְכֻיּוֹת, וְתִהְיֶה לְרָצוֹן לְפָנָיו כְּמוֹ שֶׁהָיוּ אֲבוֹתָיךְ.

פסוק יא

כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת. וְהַטַּעַם שֶׁאָמַרְתִּי "וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ בְּכָל הַגּוֹיִם" שֶׁצָּרִיךְ שֶׁהַתְּשׁוּבָה תִּהְיֶה בְּעוֹדְךָ בַּגָּלוּת לְמַעַן תִּוָּשַׁע, הוּא כִּי אָמְנָם זֹאת הַמִּצְוָה שֶׁל תְּשׁוּבָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם, כְּאָמְרוֹ בְּכָל חֵטְא בְּפָרָשַׁת וַיִּקְרָא (ויקרא ה:ה) "וְאָשֵׁם וְאָשְׁמוּ", שֶׁהָעִנְיָן כֻּלָּם הוּא שֶׁיַּכִּיר הַחוֹטֵא אֶת חֶטְאוֹ, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ אַחַר כָּךְ בְּאָמְרוֹ "וְהָיָה כִּי יֶאְשַׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ", וְכֵן בְּאָמְרוֹ (במדבר ה:ו-ז) "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל חַטֹּאת הָאָדָם וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא וְהִתְוַדּוּ אֶת עֲוֹנָם".

לֹא נִפְלֵאת הִיא מִמְּךָ. שֶׁתִּצְטָרֵךְ לִנְבִיאִים.

לֹא רְחוֹקָה הִיא. שֶׁתִּצְטָרֵךְ לְחַכְמֵי הַדּוֹר הָרְחוֹקִים שֶׁיְּפָרְשׁוּ לְךָ בְּאֹפֶן שֶׁתּוּכַל לַעֲשׂוֹתָהּ, אֲפִלּוּ בְּעוֹדְךָ בַּגָּלוּת. וּבֵאֵר זֶה בְּאָמְרוֹ.

פסוק יב

לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא לֵאמֹר. לֹא יִקָּרֶה לְךָ בְּעִנְיַן הַתְּשׁוּבָה שֶׁתִּצְטָרֵךְ בָּהּ לְהַגָּדַת נָבִיא.

פסוק יג

וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם הִיא. גַּם כֵּן לֹא תִצְטָרֵךְ בָּהּ לְחַכְמֵי הַדּוֹר הָרְחוֹקִים שֶׁיְּפָרְשׁוּ לְךָ, בְּאֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה זֶה אֶפְשָׁר לְךָ בְּחוּץ לָאָרֶץ וְלֹא יִקָּשֶׁה עָלֶיךָ, כְּמוֹ שֶׁיִּקָּרֶה בְּאֵיזוֹ מִצְוָה שֶׁנִּפַל בָּהּ סָפֵק וְתִצְטָרֵךְ לְפֵרוּשׁ חַכְמֵי הַדּוֹר, אוֹ שֶׁהִיא נִמְנַעַת בְּחוּץ לָאָרֶץ.

פסוק יד

בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ. לְהַכִּיר בִּלְבָבְךָ אֶת חֶטְאֶךָ וְאֶת הָאֵל יִתְבָּרַךְ שֶׁחָטָאתָ לוֹ, וּלְהִתְחָרֵט וּלְהִתְוַדּוֹת עַל זֶה בְּפִיךָ.

פסוק טו
אֶת הַחַיִּים. לְעַד.
וְאֶת הַטּוֹב. הֶעָרֵב בְּחַיֵּי שָׁעָה.
וְאֶת הַמָּוֶת. לְעַד.
וְאֶת הָרָע. צַעַר חַיֵּי שָׁעָה.

פסוק טז
וְחָיִיתָ. לְעַד.

פסוק יח
כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן. לְעַד.

פסוק יט
וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים. בְּחַיֵּי עַד.
לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ. וְאָמַרְתִּי שֶׁתִּבְחַר בַּחַיִּים לֹא כְּעוֹבֵד עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס. אֲבָל אָמַרְתִּי שֶׁתִּבְחַר מַה שֶּׁהוּא חַיִּים בֶּאֱמֶת בִּלְבָד, לְמַעַן תַּחְפֹּץ בְּחַיֵּי שָׁעָה לָזֶה הַתַּכְלִית בִּלְבָד, שֶׁתֶּאֱהַב אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּהַכִּירְךָ טוּבוֹ עִם רֹב גְּדְלוֹ.

פסוק כ
וּלְדָבְקָה בוֹ. שֶׁתִּהְיֶינָה כָּל פְּעוּלוֹתֶיךָ לִשְׁמוֹ.
כִּי הוּא חַיֶּיךָ. כִּי הַדְּבוּק בּוֹ הוּא סִבַּת הַחַיִּים הַנִּצְחִיִּים.
וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל הָאֲדָמָה. וּמִזֶּה יִמָּשֵׁךְ גַּם כֵּן אֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל הָאֲדָמָה בְּחַיֵּי שָׁעָה, אֲשֶׁר בָּם תִּזְכֶּה לְחַיֵּי עַד בְּעִיּוּן וּבְמַעֲשֶׂה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ד:טז) "הַתְקֵן עַצְמְךָ בַּפְּרוֹזְדוֹר כְּדֵי שֶׁתִּכָּנֵס לַטְּרַקְלִין".

פרק לא

פסוק א
וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה. הִתְעוֹרֵר לָזֶה, כְּמוֹ "וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי" (שמות ב:א), "וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד" (דברים יז:ג) וְדוֹמֵיהֶם. וְזֶה, שֶׁאַחַר שֶׁהִשְׁלִים עִנְיְנֵי כְּרִיתַת הַבְּרִית, הִתְעוֹרֵר לְנַחֵם אֶת יִשְׂרָאֵל עַל מִיתָתוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְעָרְבְּבוּ שִׂמְחַת הַבְּרִית הָרִאוּיָה לָהֶם לְהוֹרוֹת עַל הֱיוֹתָם מְקַבְּלִים הַבְּרִית בְּשִׂמְחָה, עַל דֶּרֶךְ "יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו" (תהלים קמט:ב), כְּאָמְרוֹ "וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָּׁם וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים כז:ז).

פסוק ב

בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם. וְאֵין לְהִתְעַצֵּב עַל מִיתָתִי, שֶׁלֹּא הָיִיתִי רָאוּי לִחְיוֹת עוֹד בַּטֶּבַע.

לֹא אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבֹא. וְגַם אִם הָיִיתִי חַי, לֹא הָיִיתִי יָכוֹל לָצֵאת וְלָבֹא לִפְנֵיכֶם בְּזִקְנָתִי.

וַה' אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר. וְגַם אִם הָיִיתִי יָכוֹל לָצֵאת וְלָבֹא, הִנֵּה ה' אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר, וְאִם כֵּן טוֹב לָכֶם שֶׁאָמוּת כְּדֵי שֶׁתּוּכְלוּ לַעֲבֹר.

פסוק ג

ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ. וּכְמוֹ כֵן אֵין לָכֶם לְהִתְעַצֵּב עַל מַה שֶּׁתֹּאבַד מִכֶּם הַנְהָגָתִי, כִּי אָמְנָם ה' אֱלֹהֶיךָ עֹבֵר לְפָנֶיךָ, וּבְכֵן תִּזְכּוּ לְהַנְהָגָה יוֹתֵר טוֹבָה מֵהַנְהָגָתִי.

יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'. כִּי אָמְנָם יְהוֹשֻׁעַ אֵינוֹ הַמַּנְהִיג, אֲבָל הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ בְּמִצְוַת הָאֵל יִתְעָלֶה, שֶׁהוּא הַמַּנְהִיג.

פסוק ו

לֹא יַרְפְּךָ. כִּי יַחֲזִיק בְּיָדְךָ בְּעֵת הַמִּלְחָמָה.

וְלֹא יַעַזְבֶךָּ. אַחֲרֵי כֵן, שֶׁלֹּא יִגְרַע מִמְּךָ עֵינֵי הַשְׁגָּחָתוֹ, וְלֹא יִתְקוֹמְמוּ סְבִיבוֹתֶיךָ.

פסוק ז

כִּי אַתָּה תָּבוֹא. אַף עַל פִּי שֶׁאֲנִי לֹא זָכִיתִי לָזֶה.

פסוק ט

אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת. פָּרָשַׁת הַמֶּלֶךְ שֶׁצִּוָּה עַתָּה שֶׁיִּקָּרֵא בְּהַקְהֵל.

וַיִּתְּנָהּ אֶל הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי. שֶׁמִּימֵּדֶם יְקַבְּלֶנָּה הַמֶּלֶךְ הַקּוֹרֵא, כְּאוֹתָהּ שֶׁשָּׁנִינוּ הַסָּגָן נוֹתְנוֹ לְכֹהֵן גָּדוֹל וְכֹהֵן גָּדוֹל לַמֶּלֶךְ (סוטה מא).

הַנֹּשְׂאִים אֶת אֲרוֹן. שֶׁנָּשְׂאוּ בְּעֵת הִתְחַדֵּשׁ נֵס בּוֹ.

וְאֶל כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל. שֶׁמִּימֵּדֶם יְקַבְּלוּ הַכֹּהֲנִים אֶת הַתּוֹרָה בְּהַקְהֵל, כְּאוֹתָהּ שֶׁשָּׁנִינוּ (סוטה מא) חַזָּן הַכְּנֶסֶת נוֹתֵן לְרֹאשׁ הַכְּנֶסֶת וְרֹאשׁ הַכְּנֶסֶת לַסָּגָן.

פסוק יב

לְמַעַן יִשְׁמְעוּ. יָבִינוּ חַכְמֵי הָעָם.

וּלְמַעַן יִלְמְדוּ. וּלְמַעַן יִלְמְדוּ מֵהֶם הַבִּלְתִּי מְבִינִים.

וְיָרְאוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם. בַּהֲבִינָם גְּדֻלּוֹ הַבָּא בְּתוֹרָתוֹ בְּמוֹפְתִים שִׂכְלִיִּים.

פסוק יג

וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ. שֶׁלֹּא הָיוּ יוֹדְעִים לִשְׁאוֹל בְּהִיוֹתָם טָף.

יִשְׁמְעוּ. שְׁמִיעַת הָאֹזֶן, אוֹ שֶׁיִּשְׁמְעוּ שֶׁנֶּאֱמְרוּ דְּבָרִים בָּהּ.

וְלָמְדוּ. יִשְׁאֲלוּ בְּגָדְלָם וְיִלְמְדוּ מִן הַמְּבִינִים.

פסוק יז

וַעֲזָבְתִּים. בְּיַד מַחֲרִיבֵי הַבַּיִת שֶׁיִּגְבְּרוּ עֲלֵיהֶם.

וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם. אַעְלִים עֵינֵי חֶמְלָתִי מֵהֶם, כְּבִלְתִּי רוֹאֶה בְּצָרָתָם.

עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת. בִּשְׁבִיל שֶׁסִּלֵּק שְׁכִינָתוֹ מִתּוֹכֵנוּ הָיוּ אֵלֶּה לָנוּ, וּבְחָשְׁבָם זֶה לֹא יִפְנוּ לְהִתְפַּלֵּל וְלֹא לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה.

פסוק יח

וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי מֵהֶם. לֹא כְּמוֹ שֶׁחָשְׁבוּ הֵם בְּאָמְרָם שֶׁאֵינִי בְּקִרְבָּם, כִּי אָמְנָם בְּכָל מָקוֹם שֶׁיִּהְיוּ תִּהְיֶה שְׁכִינָתִי מְצוּיָה שָׁם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה כ"ט) "בְּכָל מָקוֹם שֶׁגָּלוּ כו'", אֲבָל אַסְתִּיר פָּנַי מֵהַצִּילָם.

עַל כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה. הוּא לְעַצְמוֹ.

כִּי פָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים. כִּי בַּצָּרוֹת הַמּוֹצְאוֹת אוֹתָם עַל מָה שֶׁחָטְאוּ, הֵם אֵינָם פּוֹנִים אֵלַי לְעֶזְרָה בִּתְשׁוּבָה וּבִתְפִלָּה, אֲבָל פּוֹנִים לְהִמָּלֵט בְּאֶמְצָעוּת עוֹבְדֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים.

פסוק כא

כִּי יִדַּעְתִּי אֶת יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם. שֶׁאֵינָם מְצַפִּים לְהִכָּנֵס לְאָרֶץ כְּדֵי לְעָבְדֵנִי בָּהּ כְּמוֹ שֶׁהוּא הַמְכֻוָּן מֵאִתִּי, כַּאֲמָרוֹ "וַיִּתֵּן לָהֶם אַרְצוֹת גּוֹיִם, בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו" (תהלים קה:מד־מה). אֲבָל מְצַפִּים אוֹתָהּ לְהַשְׂבִּיעַ נַפְשָׁם הַמִּתְאַוָּה, וְיִמָּשֵׁךְ מִזֶּה כָּל הָרַע שֶׁנִּנְבָּא, כְּאָמְרוֹ "וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט" (דברים לב:טו).

פסוק כג

וַיְצַו אֶת יְהוֹשֻׁעַ. הָאֵל יִתְבָּרַךְ מִנָּה אָז אֶת יְהוֹשֻׁעַ לְנָגִיד, כְּמוֹ "צִוִּיתִי שׁוֹפְטִים" (שמואל ב ז:יא) וי"צִוֵּךְ לְנָגִיד" (שמואל א כה:ל) וְדוֹמֵיהֶם.

פסוק כד

עַל סֵפֶר עַד תֻּמָּם. עִם פָּרָשַׁת הַאֲזִינוּ וּפָרָשַׁת וְזֹאת הַבְּרָכָה.

פסוק כו

וְהָיָה שָׁם בְּךָ לְעֵד. יָעִיד שֶׁיְּדַעְתִּי שֶׁתַּעֲזְבוּ אֶת תּוֹרַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, שֶׁבִּשְׁבִיל זֶה הֵצַרְתִּי לְשִׁים סֵפֶר תּוֹרָה אֶחָד בְּמָקוֹם שֶׁלֹּא יִכָּנֵס שָׁם אָדָם זוּלָתִי כֹּהֵן גָּדוֹל אַחַת בַּשָּׁנָה, וְיָעִיד זֶה הַסֵּפֶר שֶׁכָּל מַה שֶׁיִּמָּצֵא כָּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה שֶׁיִּמָּצְאוּ בְּיַד צַדִּיקֵי הַדּוֹר, הֵן הֵן הַדְּבָרִים שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ לְמֹשֶׁה מִסִּינַי בְּלִי תּוֹסֶפֶת וְחִסָּרוֹן, וּבָזֶה לֹא יִוָּלֵד סָפֵק לָכֶם עֲלֵיהֶם. אָמְנָם הַסֵּפֶר שֶׁמָּצָא חִלְקִיָּהוּ (מלכים ב כב:ח) נִרְאֶה שֶׁהָיָה הַסֵּפֶר שֶׁנָּתַן מֹשֶׁה אֶל הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית ה' שֶׁהוּזְכַּר לְמַעְלָה (דברים לא:ט), שֶׁהָיָה פָּרָשַׁת הַמֶּלֶךְ בִּלְבָד, וּבוֹ כָּתַב יְהוֹשֻׁעַ

הַבְּרִית שֶׁחִדֵּשׁ עִם יִשְׂרָאֵל בְּשִׁכַּר שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם בּוֹ לַעֲבֹד אֶת הָאֵל יִתְעַלֶּה בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים, שֶׁהוּא בְּעִיּוּן וּבְמַעֲשֶׂה. וּכְשֶׁקָּרָא בּוֹ יֹאשִׁיָּהוּ וְרָאָה שֶׁרָחֲקוּ מִכָּל וֶה, חָרַד וְדָרַשׁ אֶת ה' עַל זֹאת.

פסוק כח

וַאַדַבְּרָה בְאָזְנֵיהֶם אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. דִּבְרֵי שִׁירַת הָאֲזִינוּ.

וְאָעִידָה בָּם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ. כְּאָמְרוֹ "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם כוּ'" (דברים לב:א).

פסוק כט

כִּי יָדַעְתִּי. אַגִּיד בְּאוֹתָהּ הַשִּׁירָה וְאָעִיד בָּכֶם שֶׁיְּדַעְתִּי שֶׁתַּעֲשׂוּ בְּאוֹפֶן שֶׁתִּקְרֶה לָכֶם הָרָעָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא תְיַחֲסוּ הֶעָתִיד אֶל הַמִּקְרֶה, אֲבָל תְּיַחֲסוּ אֶל מַה שֶׁהִשְׁחַתֶּם וְתִתְּנוּ לֵב לָשׁוּב. כְּעִנְיַן "וְאַגִּיד לְךָ מֵאָז, בְּטֶרֶם תָּבוֹא הִשְׁמַעְתִּיךָ, פֶּן תֹּאמַר עָצְבִּי עָשָׂם" (ישעיהו מח:ה).

פסוק ל

אֶת דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תַּמָּם. עַד פָּרָשַׁת "כִּי יָדִין" וְ"כִי אֶשָּׂא" (דברים לב:לו, מ), אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם מִכְלַל דִּבְרֵי הַהַעֲדָה.

פרק לב

פסוק ב

יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי. הִנֵּה תּוֹרָתִי הִיא תַּעֲרוֹף וְתָבֹא בְּשֶׁטֶף כַּמָּטָר לַמְּבִינִים הַמּוּכָנִים לְקַבֵּל מִבּוּעַ מְקוֹר חָכְמָה.

תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי. וְנוֹתֶנֶת גַּם כֵּן כְּפִי הַנִּגְלֶה מִמֶּנָּה אֵיזוֹ יְדִיעָה לַהֶדְיוֹטוֹת, שֶׁעִם הֱיוֹתָהּ מוּעֶטֶת הִיא טוֹבָה מְאֹד כַּטַּל, בְּאֹפֶן שֶׁהִיא כְּשָׂעִירִים עֲלֵי דֶשֶׁא, שֶׁהַמַּשְׂכִּילִים יַבִּיטוּ נִפְלָאוֹת מִמֶּנָּה.

וְכִרְבִיבִים עֲלֵי עֵשֶׂב. שֶׁגַּם הַהֶדְיוֹטוֹת יִקְנוּ בָהּ אֵיזֶה מַדָּע לְהַכִּיר בּוֹ בּוֹרְאָם בְּאֹפֶן מָה. אִם כֵּן אַתֶּם יִשְׂרָאֵל שֶׁקִּבַּלְתֶּם אוֹתָהּ.

פסוק ג

כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא. הִנֵּה קוֹרֵא שֵׁם ה' הוּא הַמִּתְפַּלֵּל, כְּאָמְרוֹ "קָרָאתִי שִׁמְךָ ה' מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת" (איכה ג:נה), וְכֵן "וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ, קֹרְאִים אֶל ה' וְהוּא יַעֲנֵם" (תהלים צט:ו). אָמַר: אִם כֵּן, כַּאֲשֶׁר אֶתְפַּלֵּל עַל קִבּוּץ גָּלֻיּוֹת בְּאָמְרִי "כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ" (דברים לב:יא), וְעַל בִּיאַת הַמָּשִׁיחַ בְּאָמְרִי "ה' בָּדָד יַנְחֶנּוּ" (דברים לב:יב), וּבְסוֹף הַשִּׁירָה בְּאָמְרִי "הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ" (דברים לב:מג), אַתֶּם שֶׁיְּדַעְתֶּם גָּדְלוֹ בְּמוֹפְתִים שִׂכְלִיִּים מִבְּאָרִים בְּתוֹרָתוֹ.

הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ. אַל תְּיַחֲסוּ אֵלָיו הִשְׁתַּנּוּת עַל מָה שֶׁיִּסַּפֵּר בַּשִּׁירָה מֵהֶעָתִידוֹת לְיִשְׂרָאֵל, וְשֶׁיְּהַפֵּךְ לָכֶם לְאוֹיֵב, כִּי יְדַעְתֶּם בְּמוֹפְתֵי תוֹרָתוֹ שֶׁהוּא.

פסוק ד

הַצּוּר. בִּלְתִּי מִשְׁתַּנֶּה, לֹא קְצָרָה יָדוֹ מֵהוֹשִׁיעַ וְלֹא כָבְדָה אָזְנוֹ מִשְּׁמוֹעַ, וְגַם כֵּן לֹא תַיְחֲסוּ אֵלָיו עָוֶל, אֲחֲרֵי שֶׁיְּדַעְתֶּם בְּמוֹפְתִים כִּי תָמִים פָּעָלוֹ בַּמְּצִיאוּת, עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ.

וּבָזֶה נוֹדַע **כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט**. דַּרְכֵי טוֹבוֹ וּמִדַּת דִּינוֹ כֻּלָּם מִשְׁפָּט בְּלִי סָפֵק.

אֵל אֱמוּנָה. נֶאֱמָן בְּמַה שֶׁנִּשְׁבַּע לָאָבוֹת לְהֵיטִיב לַבָּנִים בִּזְכוּתָם שֶׁל אָבוֹת.

וְאֵין עָוֶל. בַּהֲבִיאוֹ פֻּרְעָנוּת.

צַדִּיק. צְדָקוֹת אֹהֵב, וּבְצִדְקָתוֹ לֹא יִטּוֹשׁ אֶת עַמּוֹ.

וְיָשָׁר הוּא. שֶׁלֹּא לִקְפֹּחַ שְׂכַר כָּל בְּרִיָּה, וּמְשַׁלֵּם לְשׂוֹנְאָיו אֶל פָּנָיו, וּלְפִיכָךְ מַאֲרִיךְ וּמֵיטִיב לָאֻמּוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה.

פסוק ה

שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל. אֲבָל דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל לֹא בָּנָיו בִּתְמִימוּת, הִנֵּה מוּמָם בָּעֶגֶל. שִׁחֵת לְאֵל יִתְעַלֶּה אֶת הַמְכֻוָּן, כַּאֲמָרוֹ "כִּי שִׁחֵת עַמֶּךָ" (שמות לב:ז). כִּי הוּא אָמְנָם כִּוֵּן לְקַדֵּשׁ אֶת יִשְׂרָאֵל וּלְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ בְּעוֹלָמוֹ עַל יָדָם, שֶׁיִּהְיוּ לְמְאוֹרוֹת בַּמִּין הָאֱנוֹשִׁי לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת, כְּאָמְרוֹ "כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים" (שמות יט:ה-ו). וְהֵם הִשְׁחִיתוּ כָּל זֶה בָּעֶגֶל.

פסוק ו

הֲלַה' תִּגְמְלוּ זֹאת. אַחַר שֶׁכִּוֵּן לְתוֹתְכֶם עֶלְיוֹנִים עַל כָּל הַגּוֹיִם בִּמְקוֹם מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים. הָאֱמֶת רָאוּי שֶׁתִּגְמְלוּ לוֹ זֹאת שֶׁתְּקַלְקְלוּ מִכַּוָּנָתוֹ לְחַלֵּל אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ וְלִמְנוֹעַ שֶׁלֹּא יַשִּׂיג אֶת הַתַּכְלִית שֶׁכִּוֵּן בְּאָמְרוֹ "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ" (בראשית א:כו).

עַם נָבָל. בָּזוּי בְּהִיוֹתְךָ כְּפוּי טוֹבָה וּמְשַׁלֵּם גְּמוּל רַע לַמֵּיטִיב, עַל הֵיפֶךְ הַנָּדִיב הַנִּכְבָּד בְּהֵיטִיבוֹ לְמִי שֶׁלֹּא הֵיטִיב עִמּוֹ מֵעוֹלָם.

וְלֹא חָכָם. בַּמְּדִינִיּוּת לְהָבִין אַחֲרִית דָּבָר מָה יִהְיֶה הַמּוּשָׂג.

הֲלֹא הוּא אָבִיךָ קָנָךָ. לֹא אָב טִבְעִי הַנּוֹתֵן מְצִיאוּת מָה בְּמִקְרֶה, אֲבָל הוּא אָב רְצוֹנִי שֶׁנָּתַן לְךָ מְצִיאוּת לְמַעַן תִּהְיֶה קִנְיָנוֹ מוּכָן לְהַשִּׂיג בְּךָ חֶפְצוֹ וּסְגֻלָּתוֹ, וְזֶה כִּי הוּא עָשְׂךָ לְגוֹי, כִּי לֹא הָיִיתָ גּוֹי נֶחְשָׁב כְּלָל.

וַיְכוֹנְנֶךָּ. נָתַן לְךָ הֲכָנוֹת שֶׁתִּהְיֶה מוּכָן בָּהֶם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה.

פסוק ז

זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם. אַחַר שֶׁהִשְׁלִים הַקְדָּמַת הַשִּׁירָה אֲשֶׁר בָּהּ הוֹדִיעַ שֶׁהַמְכָוִן מִמֶּנּוּ הוּא לְהַגִּיד צִדְקַת הָאֵל יִתְעַלֶּה, שֶׁהוּא אֵל אֱמוּנָה לְהֵיטִיב לְעוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ וּבָרְךָ וְלֹא יְשִׁיבֶנָּה, וְאֵין עָוֶל בְּמִדַּת דִּינוֹ נֶגְדָּם. הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר זֶה בְּהַגָּדַת הֶעָבָר וְהֶעָתִיד, לְהוֹדִיעַ רְאשׁוֹנָה כַּמָּה הָיְתָה כַּוָּנַת הָאֵל יִתְבָּרְךָ לְהַשִּׂיג זֶה הַתַּכְלִית בְּכָל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי בִּימוֹת עוֹלָם וּבִשְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר, וְאֵיךְ כְּשֶׁלֹּא עָלָה זֶה הִגְדִּיל ה' לַעֲשׂוֹת לְהַעֲלוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל אֶל גֶּרֶם הַמַּעֲלוֹת, כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים עִם הַשְּׁרִידִים אֲשֶׁר יִקָּרֵא. שֵׁנִית, שֶׁנָּתַן לָהֶם מָקוֹם נָכוֹן לְעָבְדוֹ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב מֵרֹב כֹּל, וְהֵמָּה מָרוּ וְשִׁלְּמוּ רָעָה תַּחַת טוֹבָה, וּמִי שֶׁהֶחֱטִיא כַּוָּנָתוֹ עִם כָּל אֵלֶּה, אֵין סָפֵק שֶׁהוּא רָאוּי לְעָנֶשׁ נִמְרָץ. שְׁלִישִׁית, שֶׁגִּדֵּל עֲוֹנָם נְפִלּוּ בְּמִכְמוֹרֵי רְשָׁעִים, וְהָיוּ רְאוּיִים לְכָלְיוֹן חָרוּץ לוּלֵי חִלּוּל ה' שֶׁמָּנַע מִזֶּה. רְבִיעִית, הוֹדִיעַ סִבָּה אֲשֶׁר בְּגָלָלָהּ תִּהְיֶה לָהֶם גְּאֻלָּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים. חֲמִישִׁית, הוֹדִיעַ אֹפֶן הַגְּאֻלָּה וְרַחֲמֵי הָאֵל יִתְבָּרְךָ עַל שְׁאֵרִית עַמּוֹ, וְהֵם חֶלְקֵי פָּרָשַׁת הָאֲזִינוּ שֶׁזְּכִרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וְנָתְנוּ בָּהֶם סִימָנִין הַזִּי"ו לְ"ךְ (ראש השנה לא). אָמַר אִם כֵּן: זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם, וְתָבִין דַּרְכֵי טוּבוֹ וְכַמָּה כְּוָן לְהֵיטִיב לַמִּין הָאֱנוֹשִׁי בְּכֻלָּל, כְּשֶׁתִּזְכֹּר רִאשׁוֹנָה מַה שֶּׁהֵיטִיב לְאָדָם הָרִאשׁוֹן בַּתְּחִלַּת יְמֵי עוֹלָם וַיְנִיחֵהוּ בְּגַן עֵדֶן, וְהוּא קִלְקֵל עִנְיָנוֹ.

בִּינוּ שְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר. וְתָבִין שֵׁנִית כַּמָּה הֵיטִיב לַדּוֹרוֹת וְהֵם הִשְׁחִיתוּ עַד הַמַּבּוּל. וְכֵן שְׁלִישִׁית מִן הַמַּבּוּל עַד הַפְּלָגָה וְהֵם קִלְקְלוּ.

פסוק ח

יַצֵּב גְּבוּלֹת עַמִּים. וְהִצִּיב גְּבוּלוֹת עַמִּים בְּהַפְלָגָה וְלֹא אִבְּדָם לְגַמְרֵי כְּמוֹ שֶׁהָיוּ חַיָּבִים.

לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. בִּשְׁבִיל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ מְתֵי מִסְפָּר וְהָיוּ עֲתִידִים אָז לָצֵאת מֵאוֹתָם הָעַמִּים.

פסוק ט

כִּי חֵלֶק ה' עַמּוֹ. כִּי אֵין לָאֵל יִתְבָּרְךָ חֵלֶק בְּמִין הָאֱנוֹשִׁי אֶלָּא עַמּוֹ, כִּי כָל שְׁאָר הָאֻמּוֹת הֵם בְּנֵי אֵל נֵכָר. וּבְכֵן הִתְבָּאֵר שֶׁלּוּלֵא עַמּוֹ שֶׁהָיָה עָתִיד אָז לָצֵאת מֵאוֹתָן הָאֻמּוֹת, הָיָה לוֹ לְאַבְּדָם בְּעִנְיַן הַפְּלָגָה.

יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ. שֶׁהוּא וּבָנָיו עֲבָדִים לָאֵל יִתְעַלֶּה, אֲבָל בְּאֻמּוֹת הָעוֹלָם אִם יִמָּצֵא בֵּינֵיהֶם אֵיזֶה חָסִיד, לֹא יִמָּשֵׁךְ זֶה לְבָנָיו.

פסוק י

יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר. מָצָא לְבָבוֹ שֶׁל עַמּוֹ שֶׁהוּא חֶלְקוֹ זֶה נֶאֱמָן לְפָנָיו בְּאֶרֶץ מִדְבָּר, כְּאָמְרוֹ "לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר" (ירמיהו ב:ב).

יְסֹבְבֶנְהוּ. לְהַר סִינַי, כְּאָמְרוֹ "וְהִגְבַּלְתָּ אֶת הָעָם סָבִיב" (שמות יט:יב).
יְבוֹנְנֶהוּ. כְּאָמְרוֹ (שמות כד:יב) וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם.
יְצָרֶנְהוּ. מִשְׁעְבּוּד מִצְרַיִם וּמִמַּלְאַךְ הַמָּוֶת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין נ"ד): ""חֲרוּת עַל הַלּוּחוֹת" – חֵרוּת מִמַּלְאַךְ הַמָּוֶת וּמִשִּׁעְבּוּד מַלְכֻיּוֹת".
כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ. כְּמוֹ שֶׁנִּצַּר אֶת אִישׁוֹן עֵינוֹ שֶׁל אָדָם כְּשֶׁיְּצָרוֹ, שֶׁסִּבֵּב אֶת הָעַיִן בְּכָתְנוֹת עוֹר כְּדֵי שֶׁלֹּא יִפָּסֵד, עִם הֱיוֹתוֹ מוּכָן לְכָךְ.

פסוק יא

כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ. יְהִי רָצוֹן שֶׁכְּמוֹ שֶׁחָשַׁב לַעֲשׂוֹת בְּסִינַי לוּלֵי חֶטְאוּ בָּעֶגֶל, יַעֲשֶׂה לָעֲתִיד, וְקִבֵּל הָאֵל יִתְבָּרַךְ תְּפִלָּתוֹ אָז כְּאָמְרוֹ "אֶשְׁרְקָה לָהֶם וַאֲקַבְּצֵם כִּי פְדִיתִים" (זכריה י:ח).
עַל גּוֹזָלָיו יְרַחֵף. כְּאָמְרוֹ "הִנֵּה אָשָׁא אֶל גּוֹיִם יָדִי וְאֶל עַמִּים אָרִים נִסִּי וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן" (ישעיהו מט:כב).
יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ. כְּאָמְרוֹ "וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אַחַד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ישעיהו כז:יב).
יִשָּׂאֵהוּ עַל אֶבְרָתוֹ. כְּאָמְרוֹ (ישעיהו ס:ח) "מִי אֵלֶּה כָּעָב תָּעוּפֶינָה".

פסוק יב

ה' בָּדָד יַנְחֶנּוּ. כְּאָמְרוֹ "כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל הַגּוֹיִם וְאוֹתְךָ לֹא אֶעֱשֶׂה כָלָה" (ירמיהו מו:כח).
וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר. כְּאָמְרוֹ "כִּי אָז אֶהְפֹּךְ אֶל עַמִּים שָׂפָה בְרוּרָה לִקְרֹא כֻלָּם בְּשֵׁם ה'" (צפניה ג:ט), וּכְאָמְרוֹ "אֱלֹהֵי כָל הָאָרֶץ יִקָּרֵא" (ישעיהו נד:ה).

פסוק יג

יַרְכִּיבֵהוּ עַל בָּמֳתֵי אָרֶץ. וְזֶה יַעֲשֶׂה מֵאַחַר שֶׁלֹּא הִשִּׂיג חֶפְצוֹ בְּמַתַּן תּוֹרָה הַנִּזְכָּר, וִיבַקֵּשׁ זֶה שֵׁנִית בְּתֵת לָהֶם הָאָרֶץ (תהלים קה:מה) "בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו", לְהַשְׁלִימָם בְּהַרְכִּיבָם עַל חֵלֶק מֵהָאָרֶץ נִשָּׂא בְּמָקוֹם וּבְמַעֲלָה, כְּאָמְרוֹ (יחזקאל כ:ו) "צְבִי הִיא לְכָל הָאֲרָצוֹת", וְזֶה בְּהִכָּנְסָם לָאָרֶץ עַתָּה.
וַיֹּאכַל תְּנוּבֹת שָׂדָי. שֶׁלֹּא טָרְחוּ בָם, כְּאָמְרוֹ "כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא נָטַעְתֶּם אַתֶּם אֹכְלִים" (יהושע כד:יג).

פסוק יד

וְדַם עֵנָב תִּשְׁתֶּה חָמֶר. מִין הָעֲנָבִים הָיָה רָאוּי לִשְׁתִיָּה בְּלִתִּי רַב מְלֹאכָה בּוֹ, וּבְכֵן הָיוּ מִתְפָּרְנְסִים שֶׁלֹּא בְּצַעַר. וְכָל זֶה עָשָׂה לָהֶם הָאֵל יִתְבָּרַךְ כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם פְּנַאי לַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת.

פסוק טו

וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט. וְהִנֵּה גַּם בַּעֲלֵי הָעִיּוּן שֶׁבָּהֶם הַנִּקְרָאִים יְשֻׁרוּן מִן "אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב" (במדבר כד:יז), עָשׂוּ כְּמוֹ הַבְּהֵמוֹת הַבּוֹעֲטוֹת בִּבְנֵי אָדָם שֶׁנּוֹתְנִים לָהֶם מָזוֹן.

שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ. הִנֵּה אַתָּה יְשֻׁרוּן, קְהַל תּוֹפְשֵׂי הַתּוֹרָה וּבַעֲלֵי הָעִיּוּן, פָּנִיתָ אֶל הַתַּעֲנוּגִים הַגַּשְׁמִיִּים, וּבָזֶה עָבִיתָ מֵהַבִּין דַּקּוּת הָאֱמֶת, כְּאָמְרוֹ "וְגַם אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא" (ישעיהו כח:ז).

כָּשִׂיתָ. כְּאָמְרוֹ (ישעיהו מד:יח) "כִּי טָח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם מֵהַשְׂכִּיל לִבּוֹתָם".

וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַּ עָשָׂהוּ. וּלְפִיכָךְ נָטַשׁ הֶהָמוֹן אֱלוֹהַּ עָשָׂהוּ.

וַיְנַבֵּל צוּר יְשֻׁעָתוֹ. בְּזֶהוּ כִּי מֵרָעָה אֶל רָעָה יָצָאוּ.

פסוק טז

בְּתוֹעֵבוֹת יַכְעִיסוּהוּ. לְגָרוֹם לַשְּׁכִינָה שֶׁתִּסְתַּלֵּק מִיִּשְׂרָאֵל.

פסוק יז

לַשֵּׁדִים לֹא אֱלוֹהַּ. שֶׁאֵינָם נִצְחִיִּים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל הַשֵּׁדִים שֶׁהֵם מֵתִים כִּבְנֵי אָדָם (חגיגה טז).

אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם חֲדָשִׁים מִקָּרוֹב בָּאוּ. כְּשֶׁהָיוּ רוֹאִים אֵיזֶה מִין מִן הַנִּמְצָאוֹת שֶׁלֹּא יָדְעוּ מְצִיאוּתוֹ קוֹדֶם לָכֵן, הָיוּ חוֹשְׁבִים שֶׁיִּהְיֶה לוֹ אֵיזֶה מְסַבֵּב קַדְמוֹן מְיֻחָד אֵלָיו, וְהָיוּ עוֹבְדִים אוֹתוֹ.

פסוק יח

צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי. וְגַם אַתָּה יְשֻׁרוּן הַמְעַיֵּן, בִּפְנוֹתְךָ אֶל הַתַּעֲנוּגִים תְּנַשֶּׁה חָכְמָתְךָ וִידִיעָתְךָ בְּגָדְלוֹ.

וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחוֹלְלֶךָ. שֶׁהֵטִיב עִמְּךָ, כְּאָמְרוֹ "אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם וַתִּשְׁכַּח ה' עֹשֶׂךָ נוֹטֶה שָׁמַיִם כּוּ'" (ישעיהו נא:יב-יג).

פסוק יט

וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנֹתָיו. וְאַחַר שֶׁלֹּא הִשִּׂיג שְׁלֵמוּתָם בָּאָרֶץ, בָּחַר שְׁלִישִׁית לְצָרְפָם בַּגָּלוּת. וּבָזֶה וּמָאַס בְּכַעְסוֹ אֶת בָּנָיו וְאֶת בְּנוֹתָיו, לֹא רִחֵם עַל הַקְּטַנִּים וְלֹא עַל כְּבוֹד הַבָּנוֹת.

פסוק כ

אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם. מִן הַבָּנִים וְהַבָּנוֹת.

אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם. רוֹאֶה אֲנִי שֶׁאֵין בָּהֶם תִּקְוֹת תְּשׁוּבָה בְּאַחֲרִית.

כִּי דוֹר תַּהְפֻּכֹת הֵמָּה. הָפְכוּ לָהֶם לֵב אַחַר נוֹטָה מִדְּרָכֵי הָאֵל יִתְבָּרַךְ.

בָּנִים לֹא אֱמֶן בָּם. שֶׁלֹּא לָמְדוּ מֵאֲבוֹתָם דָּבָר אֱמִתִּי.

פסוק כא

הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא אֵל. הָאֲבוֹת קִנְאוּנִי בְלֹא אֵל בְּבֵית רִאשׁוֹן.

כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם. בְּבֵית שֵׁנִי.

וַאֲנִי אַקְנִיאֵם בְּלֹא עָם. בְּבֵית רִאשׁוֹן שֶׁהֶחֱרִיבוּהוּ כַּשְׁדִּים, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (ישעיהו כג:יג) "הֵן אֶרֶץ כַּשְׂדִּים זֶה הָעָם לֹא הָיָה".

בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם. שֶׁהֶחֱרִיבָה אוֹתוֹ מַלְכוּת שֶׁלֹּא הָיְתָה הוֹגֶנֶת, שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם לֹא כְּתָב וְלֹא לָשׁוֹן (גיטין פ).

פסוק כב

כִּי אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי. כִּי יִסְּרָתִים כְּדֵי שֶׁיָּשׁוּבוּ. **וַתִּיקַד עַד שְׁאוֹל תַּחְתִּית**. הוֹסִיפוּ עַל חַטָּאתָם פֶּשַׁע בְּאֹפֶן שֶׁהִבְעִירוּ אֶת חֲמָתִי עַד שֶׁאוֹרִידֵם לִשְׁאוֹל תַּחְתִּית, כְּעִנְיַן אָחָז כְּאָמְרוֹ (דברי הימים ב כח:כב) "וּבְעֵת הָצַר לוֹ וַיּוֹסֶף לִמְעוֹל בַּה'".

וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי הָרִים. הֵסִירָה מֵהֶם כָּל רָאשֵׁי הָעָם, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו ג:א-ג) "מֵסִיר מִירוּשָׁלַיִם וּמִיהוּדָה מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֲנָה גִּבּוֹר וְאִישׁ מִלְחָמָה יוֹעֵץ וְנָבִיא כוּ'".

פסוק כה

וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם בָּחוּר גַּם בְּתוּלָה. וּמֵחֲדָרִים תְּשַׁכֵּל הָאֵימָה אֶת הַבַּחוּרִים וְהַבְּתוּלוֹת.

פסוק כו

אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם. אַשְׁאִיר אֵיזוֹ פֵּאָה מֵהֶם וְהַמּוֹתָר אֲכַלֵּם, כְּמוֹ שֶׁאֶעֱשֶׂה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, אַחֲרֵי שֶׁלֹּא הִשְׁגִּתִּי שְׁלֵמוּתָם לֹא בְּמַתַּן תּוֹרָה וְלֹא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְלֹא בַּגָּלוּת, כְּאָמְרוֹ "כִּי בְהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַיִם תִּהְיֶה פְלֵיטָה כַּאֲשֶׁר אָמַר ה' וּבַשְּׂרִידִים אֲשֶׁר ה' קֹרֵא" (יואל ג:ה).

פסוק כז

לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר. שֶׁמִּתּוֹךְ כַּעַס שֶׁיִּכְעָסוּ עַל אוֹתָם הַשְּׂרִידִים, יֵשׁ לָחוּשׁ.

פֶּן יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ. פֶּן יִמְשְׁכוּ אֶת לֵב הַשְּׂרִידִים לִהְיוֹת בְּנֵי נֵכָר כְּמוֹתָם.

פֶּן יֹאמְרוּ. לְאוֹתָם הַשְּׂרִידִים.

יָדֵנוּ רָמָה. לְהַכְחִיד אֶת יִשְׂרָאֵל מִגּוֹי "וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר" (דברים כח:סב).

וְלֹא ה' פָּעַל כָּל זֹאת. שֶׁתַּחְשְׁבוּ לְהִמָּלֵט עַל יָדוֹ. אֲבָל בִּהְיוֹת יִשְׂרָאֵל רַבִּים וּנְפוּצִים בַּאֲרָצוֹת רַבּוֹת, לֹא יַעֲלֶה עַל לֵב לְהִשְׁתַּדֵּל בָּזֶה, כְּאָמְרָם: מַאי דִּכְתִיב "צִדְקוֹת פִּרְזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל"? צְדָקָה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁפִּזְּרָם.

פסוק כח

כִּי גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה. הַבַּבְלִיִּים.

פסוק כט

לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת. אֵיךְ נָפְלוּ יִשְׂרָאֵל בְּיָדָם נֶגֶד הַטֶּבַע בַּעֲוֹנָם.
יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם. וּבָזֶה הָיוּ מְבִינִים מַה יִּהְיֶה בְּאַחֲרִיתָם בְּרֹב פִּשְׁעֵיהֶם.

פסוק ל

אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף. הָיָה לָהֶם לְהָבִין שֶׁאֵין זֶה בְּטֶבַע שֶׁאֶחָד יִרְדֹּף אֶלֶף.
אִם לֹא כִּי צוּרָם מְכָרָם. הוּא נִלְחָם בָּם וְהֵסִיר תְּקִפָּם, וּבְכֵן נָשְׁתָּה גְּבוּרָתָם וְהָיוּ לְנָשִׁים.

פסוק לא

כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ צוּרָם. וְזֶה קָרָה בְּלִי סָפֵק מִפְּנֵי שֶׁאֵין צוּרָם כְּמוֹ צוּרֵנוּ. כִּי אָמְנָם כָּל אֻמָּה מַצְלַחַת כָּל יְמֵי מֶמְשֶׁלֶת הַשֵּׂר שֶׁלָּהּ אוֹ מַזָּלָהּ, וְלֹא יִהְיֶה הַשֵּׂר לְעוֹלָם נֶהְפָּךְ לְאוֹיֵב עַמּוֹ. אֲבָל יִפְּלוּ בְּסֵר מֶמְשֶׁלֶת הַשֵּׂר, וּבְמָשׁוֹל שַׂר אֻמָּה אַחֶרֶת, כְּפִי הַסִּדֶּר שֶׁנָּתַן בָּהֶם הָאֵל יִתְבָּרַךְ. וּלְפִיכָךְ לֹא יֹאבְדוּ בְּאֹפֶן בִּלְתִּי טִבְעִי עַד שֶׁאֶחָד יִרְדֹּף אֶלֶף.
וְאוֹיְבֵינוּ. אַף עַל פִּי שֶׁכַּשְׁדִּים שֶׁהָיוּ אוֹיְבֵי ה' וְאוֹיְבֵי עַמּוֹ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בְּאָמְרוֹ "לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר" (דברים לב:כז), וּבְאָמְרוֹ "מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב" (דברים לב:מב).
פְּלִילִים. הֵם בַּעֲלֵי מַחֲשָׁבוֹת שִׂכְלִיּוֹת בַּמְּדִינוֹת, כְּאָמְרוֹ "וְהָאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם" (עובדיה א:ח), מִכְּלָל דְּאִיכָּא.

פסוק לב

כִּי מִגֶּפֶן סְדֹם גַּפְנָם. וְהַטַּעַם שֶׁאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה בָּזֶה הָעִנְיָן הוּא מִפְּנֵי שֶׁהֵם מִתְגָּאִים בְּרֹב שַׁלְוָתָם וְנוֹתְנִים כָּל מַחֲשַׁבְתָּם לְהַשִּׂיג תַּעֲנוּגֵי גּוּפָם בִּלְבַד כְּמוֹ אַנְשֵׁי סְדוֹם, וּלְהַשִּׂיג זֶה הָיוּ מוֹאֲסִים כָּל מִינֵי גְּמִילוּת חֲסָדִים, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ (יחזקאל טז:מט) "הִנֵּה זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ גְּאוֹן שִׂבְעַת לֶחֶם וְשַׁלְוַת הַשְׁקֵט הָיָה לָהּ וְלִבְנוֹתֶיהָ וְיַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה".
עֲנָבֵמוֹ עִנְבֵי רוֹשׁ. וּמִזֶּה הַגֶּפֶן יִצְמְחוּ אֲצָלָם עִנְבֵי רוֹשׁ, שֶׁהֵם מַעֲשִׂים רָעִים וּמַזִּיקִים לַבְּרִיּוֹת, וְזֶה בְּהִשְׁתַּדְּלָם לְשִׂים עֵינֵיהֶם וְלִבָּם עַל בִּצָּעָם וְעַל דַּם הַנָּקִי לִשְׁפֹּךְ.
אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת לָמוֹ. וּבָזֶה יִקְנוּ דֵּעוֹת רָעוֹת וְכוֹזְבוֹת לְדַבֵּר עַל ה' תּוֹעֶה, וְיֹאמְרוּ "לֹא יִרְאֶה יָהּ" (תהלים צד:ז).

פסוק לג

חֲמַת תַּנִּינִם יֵינָם. וְהִנֵּה בְּאוֹתָם אַשְׁכְּלוֹת נִמְצָא יַיִן שֶׁהוּא חֲמַת תַּנִּינִים מְשֻׁמָּר בַּעֲנָבָיו, וְהוּא פֶּרְעָנוּת רָאוּי לָהֶם בְּמִדַּת הַדִּין וְנִשְׁמָר עַד שֶׁיּוֹצִיאֵהוּ הָאֵל יִתְבָּרַךְ מֵאוֹתָם הָעֲנָבִים לְהַשְׁקוֹתָם, כְּאָמְרוֹ "פּוּרָה דָּרַכְתִּי לְבַדִּי" (ישעיהו סג:ג).

פסוק לד

הֲלֹא הוּא כָּמוּס עִמָּדִי. כְּאָמְרוֹ "כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי" (ישעיהו סג:ד).

חָתוּם בְּאוֹצְרוֹתָי. כְּאָמְרוֹ (דניאל יב:ט) "כִּי סְתוּמִים וַחֲתוּמִים הַדְּבָרִים עַד עֵת קֵץ".

פסוק לה

לִי נָקָם. עָלַי מוּטָל לְהָשִׁיב נָקָם לְצָרָי.

וְשִׁלֵּם. וְגַם כֵּן תִּשְׁלוּם מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה.

לְעֵת תָּמוּט רַגְלָם. כְּשֶׁתִּתְמַלֵּא סְאָתָם וְנָפְלוּ וְנִשְׁבָּרוּ.

פסוק לו

כִּי קָרוֹב יוֹם אֵידָם וְחָשׁ עֲתִידוֹת לָמוֹ כִּי יָדִין ה' עַמּוֹ. כִּי אָמְנָם יִהְיֶה קָרוֹב יוֹם אֵיד הָאֻמּוֹת כַּאֲשֶׁר יָדִין ה' עַמּוֹ, כְּאָמְרוֹ "וּבָרוֹתִי מִכֶּם הַמּוֹרְדִים וְהַפּוֹשְׁעִים" (יחזקאל כ:לח), כִּי אָז יֹאבְדוּ מְהֵרָה שְׁאָר הָאֻמּוֹת.

וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם. יִתְנַחֵם עַל הָרָעָה הָרְאוּיָה לְעַמּוֹ וִירַחֵם עֲלֵיהֶם בִּשְׁבִיל עֲבָדָיו שֶׁבְּתוֹכָם, כְּאָמְרוֹ "כֵּן אֶעֱשֶׂה לְמַעַן עֲבָדַי לְבִלְתִּי הַשְׁחִית הַכֹּל" (ישעיהו סה:ח).

כִּי יִרְאֶה כִּי אָזְלַת יָד. וְהַטַּעַם שֶׁיִּתְנַחֵם אָז עַל הָרָעָה הָרְאוּיָה לְעַמּוֹ וְשֶׁזֶּה יַעֲשֶׂה בִּשְׁבִיל עֲבָדָיו וְלֹא כֵן עָשָׂה כָּל יְמֵי הַגָּלוּת, הוּא כִּי אָז יִרְאֶה אֶת יִשְׂרָאֵל בְּתַחְתִּית הָעֹנִי וְלַחַץ הַגָּלוּת בְּאֹפֶן שֶׁאֵינָם יְכוֹלִים לְחִיוֹת עוֹד בּוֹ, כְּמוֹ שֶׁהָיָה הָעִנְיָן בְּמִצְרַיִם כְּאָמְרוֹ "וַיַּרְא אֶת עָנְיֵנוּ וְאֶת עָמָלֵנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ" (דברים כו:ז).

וְאָפֵס עָצוּר וְעָזוּב. וְיִרְאֶה שֶׁאֵין לָהֶם עוֹד מָמוֹן עָצוּר בַּבַּיִת וְלֹא עָזוּב בַּשָּׂדֶה.

פסוק לז

וְאָמַר. הָאֵל יִתְבָּרַךְ לְיִשְׂרָאֵל.

אַי אֱלֹהֵימוֹ. שֶׁל אֻמּוֹת הָעוֹלָם. כִּי אָז אָמְנָם יָסִיר שִׁלְטוֹן כָּל שָׂרֵי מַעְלָה וּמַטָּה, כְּאָמְרוֹ "יִפְקֹד ה' עַל צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם, וְעַל מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל הָאֲדָמָה" (ישעיהו כד:כא).

פסוק לח

יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם. וּכְמוֹ כֵן יֹאמַר הָאֵל לְיִשְׂרָאֵל: אַיֵּה הָאֻמּוֹת וּמַלְכֵיהֶ שֶׁיָּקוּמוּ וְיַעְזְרוּכֶם מִן הַדִּין שֶׁלִּי, כְּמוֹ שֶׁהֱיִיתֶם חוֹשְׁבִים לְהִתְגּוֹנֵן בָּהֶם בַּגָּלוּת.

פסוק לט

רְאוּ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא. שֶׁהָיִיתִי מֵבִיא עֲלֵיכֶם פֻּרְעָנוּת.

וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי. וְלֹא הָיָה זֶה מִכֹּחַ שָׂרֵי מַעְלָה וּצְבָא הַשָּׁמַיִם.

אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה. כְּאָמְרוֹ "וְהַעֲלֵיתִי אֶתְכֶם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם" (יחזקאל לז:יב).

מָחַצְתִּי. בְּמַכַּת נָע וָנָד, כְּאָמְרוֹ "וְהִכָּה ה' אֶת יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יָנוּד הַקָּנֶה בַּמָּיִם" (מלכים א יד:טו).

וַאֲנִי אֶרְפָּא. כְּאָמְרוֹ (ישעיהו ל:כו) "בְּיוֹם חֲבֹשׁ ה' אֶת שֶׁבֶר עַמּוֹ וּמַחַץ מַכָּתוֹ יִרְפָּא".

פסוק מ

כִּי אֶשָּׂא אֶל שָׁמַיִם יָדִי. לְהִשָּׁבַע, כְּעִנְיַן "וַיֵּרֶם יְמִינוֹ וּשְׂמֹאלוֹ אֶל הַשָּׁמָיִם" (דניאל יב:ז).

וָאֹמַרְתִּי חַי אֲנֹכִי לְעוֹלָם. אֶשָּׁבַע שֶׁכְּמוֹ שֶׁאֲנִי חַי לְעוֹלָם, כְּעִנְיַן אָמְרוֹ "וַיִּשָּׁבַע בְּחֵי עוֹלָם" (דניאל יב:ז).

פסוק מא

אִם שַׁנּוֹתִי. אַף עַל פִּי שֶׁחִדַּדְתִּי נֶגֶד יִשְׂרָאֵל בִּימֵי הַחָרְבָּן אֶת בְּרַק חַרְבִּי, לֹא פִּי חַרְבִּי.

וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי. וְאַף עַל פִּי שֶׁאַחַר כָּךְ תֹּאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי נֶגְדָּם, כִּי יָדִין ה' עַמּוֹ. מִכָּל מָקוֹם.

אָשִׁיב נָקָם לְצָרָי. הַנָּקָם שֶׁעָשׂוּ בְּיִשְׂרָאֵל, כַּאֲמָרוֹ "יַעַן עֲשׂוֹת אֱדוֹם בִּנְקֹם נָקָם לְבֵית יְהוּדָה" (יחזקאל כה:יב), אָשִׁיב לָהֶם אוֹתוֹ הַנָּקָם, כַּאֲמָרוֹ "וְנָתַתִּי נִקְמָתִי בֶּאֱדוֹם בְּיַד עַמִּי יִשְׂרָאֵל" (יחזקאל כה:יד).

וּלְמְשַׁנְאַי אֲשַׁלֵּם. תַּשְׁלוּמֵי מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, כְּאָמְרוֹ "כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ כֵּן יֵעָשֶׂה לָךְ, גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ" (עובדיה א:טו).

פסוק מב

אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר. כְּאָמְרוֹ "כִּי בָאֵשׁ ה' נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת כָּל בָּשָׂר" (ישעיהו סו:טז).

מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה. כְּאָמְרוֹ "וְרַבּוּ חַלְלֵי ה'" (ישעיהו כב:ב).

פסוק מג

הַרְנִינוּ גוֹיִם. אַתֶּם חִצֵּי שה' וְחַרְבּוֹ, שֶׁיַּכִּירוּ כֻּלָּם כִּי יָשָׁר ה' וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ, כְּאָמְרוֹ "יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישׁוֹר" (תהלים סז:ה).

עַמּוֹ. וְהַרְנִינוּ עַמּוֹ, שֶׁיִּתְּנוּ תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה.

כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו. וְרִנְנַת עַמּוֹ תִּהְיֶה עַל נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו וְעַל נָקָם שֶׁיָּשִׁיב לְצָרָיו בְּשִׁבְיֵל מַה שֶּׁעָשׂוּ לְיִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ נְקָמָה.

וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ. בָּהֶשֵּׁמָּה מֵהֶם מִמַּה שֶּׁנַּעֲשָׂה בָּהּ.

עַמּוֹ. וְיכַפֵּר גַּם כֵּן עַמּוֹ מִכָּל מַה שֶּׁעָשׂוּ מַחִלּוּל ה' וְזוּלָתוֹ, בְּמַה שֶּׁסָּבְלוּ בַּגָּלוּת בְּאֹפֶן שֶׁיָּשִׁיב שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָם, כַּאֲמָרוֹ "יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב ה' צִיּוֹן" (ישעיהו נב:ח).

פסוק מו
אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם. בְּשִׁירַת הַאֲזִינוּ שֶׁאֲנִי מֵעִיד וּמַתְרֶה בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁכְּמוֹ שֶׁנִּתַּן לָהֶם הָאֵל יִתְבָּרַךְ פִּרְנָסָה שֶׁלֹּא בְּצַעַר כְּדֵי שֶׁיַּעַבְדוּהוּ, כֵּן יַשְׂחִיתֵם בְּהַחְטִיאָם כַּוָּנָתוֹ.
אֲשֶׁר תְּצַוּוּם אֶת בְּנֵיכֶם. בְּסוֹף יְמֵיכֶם הַזְכִּירוּ בְּצַוָּאתְכֶם לִבְנֵיכֶם כָּל אֵלֶּה הַדְּבָרִים, וּתְצַוּוּם שֶׁיִּשְׁמְרוּ מְאֹד לְנַפְשָׁם פֶּן יַשְׂחִיתוּן, כְּמוֹ שֶׁצִּוָּה דָּוִד לִשְׁלֹמֹה בְּנוֹ.
לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת. כְּדֵי שֶׁהַבָּנִים יִשְׁמְרוּ וְיַעֲשׂוּ.

פסוק מט
וּרְאֵה אֶת הָאָרֶץ. לָתֵת שָׁם בִּרְכָתְךָ.

פסוק נ
וּמֻת בָּהָר. קִבֵּל עָלָיִךְ הַמִּיתָה לְכַפָּרָה עַל אֲשֶׁר מָעַלְתֶּם.
וְהֵאָסֵף אֶל עַמֶּיךָ. וּבָזֶה תֵּאָסֵף בִּצְרוֹר הַחַיִּים עִם הַכְּשֵׁרִים כָּמוֹךָ.

פרק לג

פסוק א
וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה. כְּשֶׁהֶרְאָהוּ הָאֵל יִתְבָּרַךְ אֶת כָּל הָאָרֶץ לִפְנֵי מוֹתוֹ, כְּדֵי שֶׁיְּבָרֵךְ אֶת הָאָרֶץ וְאֶת יִשְׂרָאֵל בָּהּ, כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה כַּוָּנָתוֹ בְּאָמְרוֹ "אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֶה" (דברים ג:כה). וְכֵן כַּוָּנַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ "וּרְאֵה אֶת הָאָרֶץ" (במדבר כז:יב). זֹאת הִיא הַבְּרָכָה שֶׁבֵּרַךְ.

פסוק ב
וַיֹּאמַר. וְקֹדֶם שֶׁהִתְחִיל הַבְּרָכָה הַמִּתְחֶלֶת "בָּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶיךָ" (דברים לג:כה), אָמַר זֹאת הַהַקְדָּמָה וְהִתְפַּלֵּל עַל הַשְּׁבָטִים לְמַעַן תָּחוּל בִּרְכָתוֹ. כִּי אָמְנָם דִּבְרֵי הַבְּרָכָה בְּכָל מָקוֹם מְדַבְּרִים עִם הַמְבֹרָךְ, כְּאָמְרוֹ "אָמוֹר לָהֶם" (במדבר ו:כג). וְכֵן כָּל דְּבָרָיו מִ"בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת" (דברים לג:כה) עַד "עַל בָּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ" (דברים לג:כט) הָיוּ עִם יִשְׂרָאֵל, אֲבָל דְּבָרָיו הַקּוֹדְמִים הָיוּ עִם הָאֵל לְבַקֵּשׁ מִלְּפָנָיו עַל עַמּוֹ.
ה'. לְשׁוֹן קְרִיאָה.
מִסִּינַי בָּא וְזָרַח כוּ' אֵשׁ דָּת לָמוֹ. הִזְכִּיר זְכוּתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל כְּדֵי שֶׁתִּתְקַבֵּל תְּפִלָּתוֹ עֲלֵיהֶם וְתָחוּל בִּרְכָתוֹ, וְאָמַר אֶל הָאֵל יִתְבָּרַךְ: הִנֵּה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח וְהוֹפִיעַ מִמְּקוֹמוֹת שׁוֹנִים לְיִשְׂרָאֵל קֹדֶשׁ שֶׁל אֵשׁ דָּת, וְהוּא הַחֵלֶק הָעֶיוּנִי הַבָּא מֵרִבְבוֹת קֹדֶשׁ, מִצַּד יָמִין שֶׁל קֹדֶשׁ, כִּי אָמְנָם נִתַּן בְּאַסְפַּקְלַרְיָא הַמְאִירָה.

פסוק ג

אַף חֹבֵב עַמִּים. וְאַף עַל פִּי שֶׁאַתָּה חוֹבֵב עַמִּים, כַּאֲמָרְךָ "וְהָיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים" (שמות יט:ה), וּבָזֶה הוֹדַעְתָּ שֶׁכָּל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי סְגֻלָּה אָצְלְךָ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ג:יח) "חָבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם", מִכָּל מָקוֹם "כָּל קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ" (דברים לג:ג). הִנֵּה אָמַרְתָּ שֶׁכָּל קְדוֹשָׁיו שֶׁל קֹדֶשׁ שֶׁל אֵשׁ דָּת הֵם בְּיָדְךָ כִּצְרוֹר הַכֶּסֶף, שֶׁהֵם חֲבִיבִים מִשְּׁאָר הַמִּין, כַּאֲמָרוֹ "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ" (שמות יט:ו), כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ג:יח) "חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ בָנִים לַמָּקוֹם".

וְהֵם תֻּכּוּ. נִשְׁבְּרוּ, כְּמוֹ "וְאִישׁ תַּכְכִּים הִתְפַּלְּלוּ" (משלי כט:יג) בְּרוּחַ נִשְׁבָּרָה.

לְרַגְלֶךָ. לַהֲדוֹם רַגְלֶיךָ בְּסִינַי.

פסוק ד

יִשָּׂא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ. **תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה**. אָמְרוּ אֶל הָאֵל יִתְבָּרַךְ יִשָּׂא אֵלֵינוּ מֹשֶׁה אֶת מִדַּבְּרוֹתֶיךָ שֶׁהֵם הַתּוֹרָה שֶׁצִּוָּה לָנוּ, וְאָמַר "מִדַּבְּרוֹתֶיךָ" כְּאָמְרוֹ "וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מְדַבֵּר אֵלָיו" (במדבר ז:פט).

מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב. שֶׁהִיא לְמוֹרָשָׁה לִקְהִלַּת יַעֲקֹב, מְקֻבֶּלֶת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ לְמוֹרָשָׁה.

פסוק ה

וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ. וְאָז מִי שֶׁהָיָה מֶלֶךְ בִּישֻׁרוּן, וְהוּא הָאֵל יִתְבָּרַךְ, שֶׁהָיָה מֶלֶךְ בֵּין הַמַּעְיָנִים וְתוֹפְשֵׁי הַתּוֹרָה.

בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם. בְּמַתַּן תּוֹרָה, כְּאָמְרוֹ "וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֹּל רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם" (דברים ה:כ). וּכְאָמְרוֹ "הֵן הֶרְאָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבוֹדוֹ וְגוֹ'" (דברים ה:כא).

יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. הָיָה מֶלֶךְ עַל כָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יַחְדָּיו, שֶׁאָז הוֹדוּ וְקִבְּלוּ מַלְכוּתוֹ, כְּאָמְרָם "וְאַתְּ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר יְדַבֵּר ה' אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ" (דברים ה:כד).

פסוק ו

יְחִי רְאוּבֵן. אַף עַל פִּי שֶׁבָּחַר רְאוּבֵן מֵעֲבָר לַיַּרְדֵּן שֶׁאֵינָהּ מֵאֶרֶץ ה', כְּאָמְרוֹ "וְאַךְ אִם טְמֵאָה אֶרֶץ אֲחֻזָּתְכֶם" (יהושע כב:יט), וּלְפִי זֶה אֵינָהּ כָּל כָּךְ מוּכָנֶת לִזְכוּת בָּהּ לְחַיֵּי עוֹלָם, מִכָּל מָקוֹם יְחִי לְבַדּוֹ לָעַד.

וְאַל יָמוּת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר. וְאַל יָמוּת בָּעוֹלָם הַזֶּה בְּאֹפֶן שֶׁיִּהְיוּ אֲנָשָׁיו מוּעָטִים, כְּעִנְיַן "וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר" (בראשית לד:ל), אַף עַל פִּי שֶׁכָּתוּב "לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה" (דברים יא:כא).

פסוק ז

וְזֹאת לִיהוּדָה. וְזֹאת הַבַּקָּשָׁה אֲנִי מְבַקֵּשׁ וּמִתְפַּלֵּל גַּם עַל אֶרֶץ יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּתוֹכָהּ נַחֲלַת שִׁמְעוֹן מְפֻזֶּרֶת, שֶׁלֹּא יָמוּתוּ בַּמִּלְחָמָה, כִּי יַחְדָּיו הָיוּ יוֹצְאִים לַמִּלְחָמָה.

וַיֹּאמַר שְׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה. וּמִלְּבַד מַה שֶּׁאָמַר "וְזֹאת לִיהוּדָה", אָמַר גַּם כֵּן "שְׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה" כְּשֶׁיִּתְפַּלֵּל בְּמִלְחָמָה אוֹ זוּלָתָהּ.

יָדָיו רָב לוֹ וְעֵזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה. אַתָּה הֱיֵה יָדָיו נִלְחָם בַּעֲדוֹ, וְתִהְיֶה גַּם כֵּן רָב לוֹ וְנוֹקֵם נִקְמָתוֹ, וְגַם כֵּן עֵזֶר מִצָּרָיו כְּשֶׁיִּלָּחֲמוּ עָלָיו.

פסוק ח

תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ. הִנֵּה הַתֻּמִּים וְגַם הָאוּרִים נִתַּתָּם לְאַהֲרֹן שֶׁהָיָה אִישׁ וְרֹאשׁ לַשֵּׁבֶט הֶחָסִיד שֶׁהוּא שֵׁבֶט לֵוִי. וּבְזֶה הִתְבָּאֵר שֶׁהָיָה מְדַבֵּר בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ וּשְׁכִינָה שׁוֹרָה עָלָיו, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא עג) כָּל כֹּהֵן שֶׁמְּדַבֵּר בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ וּשְׁכִינָה שׁוֹרָה עָלָיו נִשְׁאָלִים בּוֹ בְּאוּרִים וְתֻמִּים.

אֲשֶׁר נִסִּיתוּ בְמַסָּה. בְּכָל מַסָּה שֶׁנִּסּוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ "וַיְנַסּוּ אוֹתִי זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים" (במדבר יד:כב), לֹא נִסּוּהוּ שֵׁבֶט לֵוִי, וְלָכֵן לֹא נִגְזְרָה עֲלֵיהֶם גְּזֵרַת מְרַגְּלִים.

תְּרִיבֵהוּ עַל מֵי מְרִיבָה. שֶׁהִכְחַדְתָּ אֶת שְׁנֵי רָאשָׁיו שֶׁהֵם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּסִבַּת מֵי מְרִיבָה.

פסוק ט

הָאֹמֵר לְאָבִיו. בְּעִנְיַן הָעֵגֶל.

וְאֶת בָּנָיו לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ. לֹא הִקְפִּיד עַל חַיֵּי בָּנָיו בַּמִּדְבָּר כְּדֵי לִשְׁמוֹר אָמָרְתֶךָ, וְהוּא מִצְוַת מִילַת הַבָּנִים, אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ מֵתִים רַבִּים מֵהֶם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות עב) "מִפְּנֵי שֶׁלֹּא נִשְׁבָּה לָהֶם רוּחַ צְפוֹנִית".

וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ. כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי לֹא עָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה, וְזֶה הִתְאַמֵּת בְּמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר.

פסוק י

יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב. וּמֵאַחַר שֶׁהוּא שֵׁבֶט כָּשֵׁר, תֵּן לָהֶם חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב שֶׁיּוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה): "אִם דּוֹמֶה הָרַב לְמַלְאַךְ ה' צְבָאוֹת, יְבַקְּשׁוּ תוֹרָה מִפִּיהוּ".

פסוק יא

בָּרֵךְ ה' חֵילוֹ. בָּרֵךְ נְכָסֵיהֶם בְּאֹפֶן שֶׁיַּסְפִּיק לָהֶם מְעַט עֹסֶק בָּם, וְיִהְיֶה לָהֶם פְּנַאי לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת.

וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה. עֲבוֹדָתָם בַּמִּקְדָּשׁ תִּהְיֶה לְרָצוֹן לְפָנֶיךָ.

מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִן יְקוּמוּן. שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לָקוּם עֲלֵיהֶם, כְּעִנְיַן קֹרַח וַעֲזִיהוּ הַמֶּלֶךְ.

פסוק יב

יְדִיד ה'. כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת נה:) שֶׁבִּנְיָמִין מֵת בַּעֲטִיו שֶׁל נָחָשׁ, וְהִזְכִּיר זְכוּתוֹ לְפָנָיו.

יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו. שֶׁלֹּא יִמְרְדוּ בְּמַלְכוּת עִם עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים.

פסוק יג

מְבֹרָכָת ה' אַרְצוֹ. הִנֵּה חֶלְקוֹ שֶׁל יוֹסֵף הִיא אֶרֶץ מְבֹרֶכֶת בְּטֶבַע.

מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל. וְהִנְנִי מִתְפַּלֵּל שֶׁתְּבֹרָכָתָהּ תִּהְיֶה גַּם כֵּן מִצַּד מִגְדָּנוֹת הַמִּתְבַּשְּׁלוֹת בְּכֹחוֹת הַשָּׁמַיִם מִטָּל, גַּם בְּלִי מָטָר, וּמִתְּהוֹם, וּמִמֶּגֶד תְּבוּאוֹת וְכוּ'.

פסוק טז

וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה. וְגַם רְצוֹן הָאֵל שֶׁנִּגְלָה בַּסְּנֶה, אֲשֶׁר בּוֹ הוֹרָה עִנְיַן "עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה" (תהלים צא:טו). כָּל אֵלֶּה תְּבוּאוֹתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף, מִלְּבַד בִּרְכוֹתָיו עִם הַצִּבּוּר תְּבֹאנָה עַל רֹאשׁוֹ מֵאֵת אֱלֹהֵי מָרוֹם, שֶׁהוּא יְבָרֵךְ בִּלְתִּי אֶמְצָעִי.

וּלְקָדְקֹד נְזִר אָחָיו. כִּי אָמְנָם רָאוּי הוּא לָזֶה, כִּי אָמְנָם הָיָה בַּעַל נֵזֶר וְכֶתֶר מַלְכוּת בְּקֶרֶב אֶחָיו, וְהִתְנַהֵג עִם כֻּלָּם בַּחֲסִידוּת.

פסוק יז

בְּכוֹר שׁוֹרוֹ. וְהוּא יוֹסֵף בְּכוֹר שׁוֹרוֹ שֶׁל שׁוֹכְנִי סְנֶה, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהַמַּלְכוּת לִיהוּדָה וְנִקְרָא אַרְיֵה, הִנֵּה אַחֲרָיו בְּמַעֲלָה הָיָה יוֹסֵף כְּמוֹ הַשּׁוֹר אַחַר הָאָרִי, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יג:) מֶלֶךְ בְּחַיּוֹת אַרְיֵה, בִּבְהֵמוֹת שׁוֹר. וּבָזֶה הָיָה שִׁבְטוֹ שֶׁל יוֹסֵף רִאשׁוֹן בַּשְּׁבָטִים אַחַר שֵׁבֶט יְהוּדָה, כְּאָמְרוֹ (הושע יג:א) "כִּדְבַּר אֶפְרַיִם רְתֵת".

הֲדַר לוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין לוֹ הוֹד מַלְכוּת, הוּא רָאוּי לְהָדָר וּמַעֲלָה.

בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח יַחְדָּו. יַחְדָּיו עִם הַשֵּׁבֶט הַמּוֹלֵךְ וְיֹאבַד עַמִּים רַבִּים, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו יא:יג-יד) "וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם וְצֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ, וְעָפוּ בְכָתֵף פְּלִשְׁתִּים יָמָּה, יַחְדָּיו יָבֹזּוּ אֶת בְּנֵי קֶדֶם".

פסוק יט

עַמִּים הַר יִקְרָאוּ. יִשָּׂשכָר וּזְבוּלוּן יִקְרְאוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם אֶל הָהָר הַטּוֹב בְּמִינֵי סְחוֹרָתָם הַבִּלְתִּי נִמְצָאִים בֵּין הָאֻמּוֹת.

שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק. גַּם תַּגְרֵי הָאֻמּוֹת שָׁזְבְחוּ זִבְחֵיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיֶּרַח, הִנֵּה בְּבוֹאָם אֶל הָהָר הַטּוֹב יִזְבְּחוּ שָׁם זִבְחֵי צֶדֶק.

כִּי שֶׁפַע יַמִּים יִינָקוּ. יִשָּׂשכָר וּזְבוּלוּן יִהְיֶה לָהֶם מִינֵי סְחוֹרָה הַבָּאִים מִן הַיָּם, וּמֵהֶם שֶׁסְּפוּנִים וּטְמוּנִים בַּחוֹל, כְּמוֹ דַּם חִלָּזוֹן וּזְכוּכִית לְבָנוֹת בְּחוֹלְסִית שֶׁבַּחוֹל.

פסוק כ

בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד. שֶׁנָּתַן לוֹ חֵלֶק גָּדוֹל מֵחֵלֶק כָּל אֶחָד מִשְּׁאָר הַשְּׁבָטִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, כִּי אִמְנָם אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג הָיְתָה גְּדוֹלָה בַּכַּמּוּת, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָיְתָה זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ כְּמוֹ עֵבֶר הַיַּרְדֵּן.

כְּלָבִיא שָׁכֵן. רָאוּי הוּא לְזֹאת הַהַרְחָבָה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא שׁוֹכֵן בְּתוֹךְ הָאֻמּוֹת כְּמוֹ אַרְיֵה לֶאֱכוֹל אֶת סְבִיבָיו.

פסוק כא

וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ. וְגַם כֵּן רָאוּי הוּא לְכָךְ, כִּי אִמְנָם כְּשֶׁבָּחַר גָּד אֶת אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָהּ כִּקְדֻשַּׁת עֵבֶר הַיַּרְדֵּן, הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ לְהַשִּׂיג דָּבָר עִקָּרִי אָצְלוֹ, כִּי שָׁם בְּאֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג חֶלְקַת מְחֹקֵק סְפוּן הָיְתָה, אוֹתָהּ הַחֶלְקָה שֶׁהַמְּחֹקֵק קְבוּר בָּהּ, שֶׁהוּא מֹשֶׁה.

וַיֵּתֵא רֵאשֵׁי עָם. וְשָׁם בְּאֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג אָתָא הַמְּחֹקֵק בְּרֵאשֵׁי הָעָם לְכָבוֹשׁ אֶת הָאָרֶץ.

צִדְקַת ה' עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל. וְשָׁם עָשָׂה הַמְּחוֹקֵק אֶת צִדְקַת ה' לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁבֵּאֵר שָׁם אֶת תּוֹרָתוֹ. וְשָׁם נִשְׁפַּט עִם יִשְׂרָאֵל וְהִתְוַכֵּחַ מִשְׁפְּטֵי ה' וְדִינָיו עֲלֵיהֶם, כְּעִנְיַן שְׁמוּאֵל בְּאָמְרוֹ (שמואל א יב:ז) "וְהִתְיַצְּבוּ וְאִשָּׁפְטָה אִתְּכֶם אֶת כָּל צִדְקוֹת ה'".

פסוק כב

גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן הַבָּשָׁן. הִנֵּה הָאַרְיֵה לֹא יְזַנֵּק מִן הַבָּשָׁן שֶׁהוּא מָקוֹם מִבְחַר הַמִּקְנֶה, כְּאָמְרוֹ "אַבִּירֵי בָשָׁן" (תהלים כב:יג), "פָּרוֹת הַבָּשָׁן" (עמוס ד:א), זוֹלָתִי בִּהְיוֹתוֹ בָּטוּחַ לְטָרֹף אַיָּזֶה טֶרֶף שֶׁיְּזַדְּמֵן לוֹ חוּץ לַבָּשָׁן. וְכֵן יִהְיֶה דָּן בָּטוּחַ לִכְבֹּשׁ סְבִיבוֹתָיו וְיֵצֵא עֲלֵיהֶן בֶּטַח.

פסוק כג

נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת ה' יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה. אַתָּה נַפְתָּלִי יָרַשְׁתָּ יָם וְדָרוֹם, שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת ה', וְאֵינִי צָרִיךְ לְהִתְפַּלֵּל עַל בִּרְכַּת אַרְצְךָ, וְזֶה כִּי בְּחֶלְקוֹ יִהְיוּ פֵּרוֹת גִּינוֹסַר הָרִאשׁוֹנִים לְהִתְבַּשֵּׁל, וּמֵהֶם יִהְיוּ בְּכוּרִים רְצוּיִים לְפָנָיו.

פסוק כד

בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר. הִנֵּה אָשֵׁר בָּזֶה יִהְיֶה בָּרוּךְ מִכָּל שְׁאָר הַשְּׁבָטִים, כִּי אִמְנָם עַל כָּל עָשִׁיר תִּהְיֶה קִנְאַת אֶחָיו וְשִׂנְאָתָם בְּצַד מָה, וְהֵפֶךְ זֶה יִקָּרֶה לְשִׁבְטוֹ שֶׁל אָשֵׁר, כִּי אִמְנָם יִהְיוּ רְצוּיִ אֶחָיו.

וְטוֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ. וְזֶה שֶׁהוּא הָיָה נוֹתֵן זוֹל בַּשֶּׁמֶן בֵּין אֶחָיו לְרֹב הַשֶּׁמֶן אֲצָלוֹ.

פסוק כה

בַּרְזֶל וּנְחשֶׁת מִנְעָלֶיךָ וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ. אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן. אַחַר שֶׁסִּיֵּם תְּפִלָּתוֹ עַל הַשְּׁבָטִים, הִתְחִיל בְּבִרְכַת יִשְׂרָאֵל בְּכְלָל וְאָמַר: אַתָּה יְשֻׁרוּן, בְּהִיוֹת כִּי אֵין כָּאֵל יָכוֹל עַל כֹּל וּבִלְתִּי מִשְׁתַּנֶּה, תִּהְיֶה מַלְכוּתְךָ נִבְדֶּלֶת מִכָּל שְׁאָר הַמַּלְכֻיּוֹת בִּשְׁתַּיִם. רִאשׁוֹנָה, שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ בָהּ אֻמּוֹת לְהַלְחֵם, "וְלֹא יַחְמֹד אִישׁ אֶת אַרְצֶךָ" (שמות לד:כד) מִיְּרֻאָתְךָ, כְּמוֹ שֶׁהָיָה כָּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הֶאֱרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ (יהושע כד:לא), כְּאִלּוּ תִּהְיֶה הָאָרֶץ נְעוּלָה בְּמַנְעוּלֵי בַּרְזֶל וּנְחשֶׁת. שֵׁנִית, שֶׁלֹּא תִּהְיֶה מַלְכוּתְךָ עוֹלָה וְיוֹרֵד כְּמוֹ מַלְכוּת אֻמּוֹת הָעוֹלָם בַּעֲלוֹת מַזָּלָם וְיוֹרֶדֶת בִּרְדְתּוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהֵם תַּחַת הַנְהָגַת צִבְאוֹת הַשָּׁמַיִם. אֲבָל אַתָּה, כְּיָמֶיךָ שֶׁהֵם יְמֵי הַנְּעוּרִים וּתְחִלַּת כְּנִיסָתְךָ לָאָרֶץ, כֵּן יִהְיֶה דָּבְאֶךָ וְעֵת זְקֻנָתְךָ, "כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ" (דברים ד:כה). וּבֵרַכְתִּי זֹאת תָּחוּל.

כִּי אֵין כָּאֵל. הַמְנַהֵג עִנְיָנֶיךָ.

רֹכֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ. כִּי אָמְנָם הָאֵל שֶׁהוּא בְּעֶזְרֶךָ הוּא רוֹכֵב שָׁמַיִם, שֶׁהוּא עֶלְיוֹן מֵהֶם וּמְנַהֲגָם, עַל הֶפֶךְ דַּעַת אַנְשֵׁי הַצָּבָא"ה שֶׁאָמְרוּ שֶׁאֵין לַחֲשׁוֹב דָּבָר נִכְבָּד יוֹתֵר מִן הַשָּׁמַיִם. וּבְכֵן לֹא תִּהְיֶה הַמַּלְכוּת הַבָּאָה מֵאִתּוֹ עוֹלָה וְיוֹרֶדֶת בַּעֲלוֹת הַמַּזָּלוֹת וּבִרְדְתָּם.

פסוק כו

וּבְגַאֲוָתוֹ שְׁחָקִים. מְעוֹנָה. וּבְמַעֲלָתוֹ הוּא רוֹכֵב שְׁחָקִים, שֶׁהוּא הַגַּלְגַּל הַיּוֹמִי אֲשֶׁר אֵין בּוֹ כּוֹכָב וְלֹא צוּרָה, וְהַמֵּנִיעַ שֶׁלּוֹ הוּא כֹּחַ בִּלְתִּי נִרְאֶה, כְּעִנְיַן "מְעוֹנַת הָאֲרֵיה" אֲשֶׁר בָּהּ כֹּחַ רַב נִסְתָּר.

פסוק כז

אֱלֹהֵי קֶדֶם. אֱלוֹהַּ קַדְמוֹן, וְכָל זוּלָתוֹ מְחֻדָּשׁ מֵאִתּוֹ.

וּמִתַּחַת זְרֹעוֹת עוֹלָם. וּלְמַטָּה מִן הַשָּׁמַיִם הוּא אֱלֹהֵי זְרוֹעוֹת וּמַנְהִיגֵי הַנִּמְצָאִים הָעוֹלְמִיִּים, וְהֵם הַהוֹוִים וְנִפְסָדִים הַנּוֹפְלִים תַּחַת הַזְּמַן, כְּמוֹ אֵיכֻיּוֹת הַיְסוֹדוֹת וְהַטֶּבַע הַזָּן וְהַמְגַדֵּל וְהַמּוֹלִיד וְהַמְצַיֵּר בַּצְּמָחִים וּבַבַּעֲלֵי חַיִּים.

וַיְגָרֶשׁ מִפָּנֶיךָ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר הַשְׁמֵד. וְהִנֵּה הוּא גֵּרַשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת הָאוֹיֵב שֶׁהָיָה תּוֹשַׁב הָאָרֶץ, וְאָמַר לְךָ "הַשְׁמֵד!", כִּי לֹא בְּחָרְבְּךָ יָרַשְׁתָּ אֶרֶץ בְּאֹפֶן שֶׁתּוּכַל לַחְשֹׁב שֶׁבְּסוּר כֹּחֲךָ בְּאֹרֶךְ הַזְּמַן אוֹ בְּבֹא חֲלִיפָתוֹ יִגְבְּרוּ הָאוֹיְבִים, כִּי אָמְנָם הוּא הָיָה הַמְגָרְשָׁם, וְאֵיךְ יִכָּנְסוּ נֶגֶד רְצוֹנוֹ.

פסוק כח

וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח. כְּאָמְרוֹ (יהושע יא:כג) "וְהָאָרֶץ שָׁקְטָה מִמִּלְחָמָה".

בָּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ, אַף שָׁמָיו יַעַרְפוּ טָל. יְהִי רָצוֹן שֶׁלְּקֵץ הַיָּמִין עֵין יַעֲקֹב, וְהוּא הָאָדוֹן אֲשֶׁר אַתֶּם מְבַקְּשִׁים אֲשֶׁר הוּא עֵין יִשְׂרָאֵל בַּסּוֹף וּבָעֵקֶב הַכֹּל, וְכֵן שָׁמָיו יַעַרְפוּ

טָל, יַבִּיעוּ טָל בְּשֶׁפַע אֶל אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ. כִּי אָמְנָם הַמְּשִׁיחַ יַעֲרֹף לִקְחִי כַּטָּל שֶׁהַכֹּל שְׂמֵחִים בּוֹ, וְגַם כֵּן הַשָּׁמַיִם יַבִּיעוּ טָל בְּשֶׁפַע אֶל אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ, כְּמוֹ שֶׁהָיָה הָעִנְיָן בְּשֵׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית קֹדֶם חֵטְא שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן, כִּי לֹא הִמְטִיר וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד וְאֵד יַעֲלֶה וְהִשְׁקָה, בְּאֹפֶן שֶׁבְּהֶיוֹת הָאָרֶץ מֵעַצְמָהּ אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ, בְּבֹא עָלֶיהָ עֲרִיפַת טָל לִבְרָכָה, מַסְפִּיק לְהִתְפָּרְנֵס אֶת יוֹשְׁבֶיהָ שֶׁלֹּא בְצַעַר, כַּאֲשֶׁר הָיְתָה הַכַּוָּנָה שֶׁיִּתְפָּרְנֵס אָדָם הָרִאשׁוֹן קֹדֶם חֶטְאוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פרק בתרא דכתובות) "עֲתִידָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁתּוֹצִיא גְּלוּסְקָאוֹת וְכֵלִי מִילַת".

פסוק כט

אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל. וְאָז תַּגִּיעַ אֶל הָאֹשֶׁר שֶׁהוּא הַמַּדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה הָאֶפְשָׁרִית לְעָם.
מִי כָמוֹךָ. עַד שֶׁלֹּא יִמְצֵא עַם כָּמוֹךָ, כְּאָמְרוֹ "וְאִשְּׁרוּ אֶתְכֶם כָּל הַגּוֹיִם" (מלאכי ג:יב).
עַם נוֹשַׁע בַּה'. שֶׁלֹּא תִּהְיֶה תְּשׁוּעָתְךָ עַל יְדֵי מִלְחַמְתְּךָ, אֲבָל ה' יִלָּחֵם לָכֶם.
מָגֵן עֶזְרֶךָ. הוּא שֶׁעָזַר אוֹתְךָ בִּזְמַן הַחָרְבָּן שֶׁלֹּא כָלִיתָ, כְּאָמְרוֹ (תהלים קכד:ב-ח) "לוּלֵי ה' שֶׁהָיָה לָנוּ, אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ, עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם ה'".
וַאֲשֶׁר חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ. וְהוּא אֲשֶׁר יִהְיֶה חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ, שֶׁתִּתְרוֹמֵם עַל הָאֻמּוֹת בְּמִלְחַמְתְּךָ עֲלֵיהֶם, כְּאָמְרוֹ "כִּי בָאֵשׁ ה' נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת כָּל בָּשָׂר" (ישעיהו סו:טז).
וְיִכָּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ. שֶׁהֵם כְּבָר בָּזוּ אוֹתְךָ וְיִכָּחֲשׁוּ עַצְמָם כַּאֲשֶׁר יְכַבְּדוּךָ, כְּאָמְרוֹ "וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל כַּפּוֹת רַגְלֶיךָ כָּל מְנַאֲצֶיךָ" (ישעיהו ס:יד).
וְאַתָּה עַל בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ. שֶׁאַפִלּוּ מַלְכֵיהֶם יִהְיוּ נִכְנָעִים לְךָ, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו מט:כג) "וְהָיוּ מְלָכִים אֹמְנֶיךָ וְכוּ', אַפַּיִם אַרְצָה יִשְׁתַּחֲווּ לָךְ".

פרק לד

פסוק ד

הֶרְאִיתִיךָ בְעֵינֶיךָ. לְמַעַן תְּבָרְכֶנָּה.
וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר. כְּדֵי שֶׁלֹּא תַגִּיעֶנָּה בִּרְכָתְךָ בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא תֶחֱרַב בַּסּוֹף, כְּמוֹ שֶׁכְּבָר נִגְזַר עֲלֵיהֶם לִכְשֶׁתִּתְמַלֵּא סְאָתָם.

פסוק ו

וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ. אִם הוּא קָבַר אֶת עַצְמוֹ כִּדְבְרֵי קְצָתָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, עָשְׂתָה זֹאת נַפְשׁוֹ הַנִּבְדֶּלֶת, כִּי הוּא מֵת בְּהַר רֹאשׁ הַפִּסְגָּה שֶׁמִּשָּׁם רָאָה אֶת הָאָרֶץ, כְּאָמְרוֹ (דברים לד:ה) "וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה", וְהַקְּבוּרָה הָיְתָה בַּגַּיְא.

פסוק ח
וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה. וִיהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה. כִּי בִּימֵי הַבְּכִי אֵין חָכְמָה וְאֵין עֵצָה.

פסוק ט
וַיַּעֲשׂוּ. יְהוֹשֻׁעַ וְיִשְׂרָאֵל.
כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה. כְּאָמְרוֹ "וְשָׁאַל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי ה', עַל פִּיו יֵצְאוּ וְעַל פִּיו יָבֹאוּ הוּא וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ וְכָל־הָעֵדָה" (במדבר כז:כא).

פסוק י
וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה. לֹא הִגִּיעַ שׁוּם נָבִיא לְמַדְרֵגַת נְבוּאָתוֹ, וּבְזֶה הִתְבָּאֵר שֶׁאֵין נָבִיא רַשַּׁאי לְחַדֵּשׁ דָּבָר מֵעַתָּה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם "אֵין בֵּית דִּין יָכוֹל לְבַטֵּל דִּבְרֵי בֵּית דִּין חֲבֵירוֹ אֶלָּא אִם כֵּן גָּדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחָכְמָה וּבְמִנְיָן" (שבת קד).
אֲשֶׁר יְדָעוֹ ה'. הִנֵּה הַנָּבִיא יִקָּנֶה תּוֹסֶפֶת אוֹר שִׂכְלִי בְּלִי סָפֵק בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ בְּהִיוֹתוֹ מִתְנַבֵּא, כְּאָמְרוֹ (שמואל א י:ו) "וְהִתְנַבֵּיתָ עִמָּהֶם וְנֶהְפַּכְתָּ לְאִישׁ אַחֵר". וּלְכֵן כַּאֲשֶׁר הִגִּיד חֹסְרֵי הָאֵל עַל עַמּוֹ אָמַר (עמוס ב:יא) "וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִיאִים". וּבִהְיוֹת כָּל פְּעֻלַּת הָאֵל יִתְבָּרַךְ בִּידִיעָתוֹ עַצְמוֹ בִּלְבַד, אָמַר "אֲשֶׁר יְדָעוֹ" לְהוֹרוֹת שֶׁפָּעַל בּוֹ בִּידִיעָתוֹ לְטוֹב, כְּמוֹ "מָה אָדָם וַתֵּדְעֵהוּ" (תהלים קמד:ג), "וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם" (שמות לג:יז), "וַיֵּדַע אֱלֹהִים" (שמות ב:כה), "יוֹדֵעַ ה' דֶּרֶךְ צַדִּיקִים" (תהלים א:ו), וְרַבִּים זוּלַת אֵלֶּה.
פָּנִים אֶל פָּנִים. בְּעוֹדוֹ מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּחוּשָׁיו.

פסוק יא
לְכָל הָאוֹתוֹת. וְזֹאת הַיְדִיעָה בּוֹ פָּנִים בְּפָנִים הִגִּיעַתְהוּ כַּאֲשֶׁר שְׁלָחוֹ ה' לַעֲשׂוֹת אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּמִצְרַיִם. כִּי אָמְנָם הַמַּרְאֶה שֶׁנִּגְלֵית עָלָיו בַּסְּנֶה לֹא הָיְתָה בְּאֹפֶן זֶה, כְּאָמְרוֹ "כִּי יָרֹא מֵהַבִּיט אֶל הָאֱלֹהִים" (שמות ג:ו), עַל הֶפֶךְ "וּתְמֻנַת ה' יַבִּיט" (במדבר יב:ח).

פסוק יב
וּלְכֹל הַיָּד. שֶׁפָּעַל הָאֵל עַל יָדוֹ בִּבְלֹתִי נִפְסָדִים לְשַׁנּוֹת טִבְעָם, כְּעִנְיַן בְּקִיעַת הַיָּם וּפְתִיחַת פִּי הָאָרֶץ וְהוֹרֶדֶת הַמָּן מִן הַשָּׁמַיִם וְזוּלָתָם.
וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל. שֶׁל מַתַּן תּוֹרָה.
אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל. כְּשֶׁרָאוּ וְעָמְדוּ מֵרָחוֹק בְּמַתַּן תּוֹרָה, וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל, כִּי אָז קָנָה הַמַּדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה בִּנְבוּאַת פָּנִים אֶל פָּנִים. וְעָשָׂה אֶת מֹשֶׁה אָז נוֹרָא בְּקַרְנֵי הוֹד.

לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל. כְּאָמְרוֹ "וַיַּרְא אַהֲרֹן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו" (שמות לד:ל). חסלת פרשת וזאת הברכה.